

«Det meste av maten gir jeg til
barna»

*En kvalitativ studie av familiers
matusikkerhet i Norge*

Anine Kleiv Frykholm

Masteroppgave ved Institutt for sosiologi og
samfunnsgeografi

UNIVERSITETET I OSLO

30. juni 2017

«Det meste av maten gir jeg til barna».
En kvalitativ studie av familiers matusikkerhet i Norge.

Anine Kleiv Frykholm

© Anine Kleiv Frykholm

2017

«Det meste av maten gir jeg til barna». En kvalitativ studie av familiers matusikkerhet i Norge.

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Copycat, Oslo.

Sammendrag

Temaet for denne oppgaven er matusikkerhet i familier. Med matusikkerhet menes usikker eller begrenset tilgang til ernæringsmessig tilstrekkelig og trygg mat, eller at evnen til å tilegne seg akseptabel mat på sosialt og kulturelt akseptable måter er begrenset eller usikker. I den offentlige debatten i Norge heter den dominerende diskursen at fattigdom ikke handler om å få dekket grunnleggende behov, og at sult eller mat ikke angår fattige i Norge i dag. I denne oppgaven argumenterer jeg for at norsk fattigdom også handler om vanskeligheter knyttet til mat.

Forskningsspørsmålet er todelt. Den første delen dreier seg om hvilke utfordringer foreldrene i matusikre familier møter knyttet til mat og måltider. Oppgaven viser hvordan informantene skiller seg fra hverandre med tanke på livs- og inntektssituasjon og hvordan det hersker noen idealer om hva som utgjør akseptabel mat og matanskaffelse. Den andre delen av spørsmålet er knyttet hvordan foreldrene håndterer disse utfordringene. Her stilles spørsmål om det er forskjeller i hvordan informantene håndterer sin matusikkerhet, og i så fall hvordan.

Oppgavens teoretiske rammeverk knytter seg særlig til Zygmunt Baumans skille mellom de to moderne idealtypene *omstreiferen* og *turisten*. Dette perspektivet brukes for å forstå hvordan informantene har ulike utfordringer og ulike utgangspunkt for å håndtere dem. Også Pierre Bourdieus tre kapitalformer blir i sammenheng med definisjonen på matusikkerhet som noe som kan reduseres eller gjøres mildere med erfaring og kompetanse, gjort om til tre overordnede måter å håndtere matusikkerhet på. Moderne foreldreskap i fattige familier blir benyttet for å undersøke hvordan foreldrene håndterer matusikkerheten internt i familien.

Datamaterialet består av kvalitative semistrukturerte intervjuer med tolv foreldre, hvorav ni av dem bor i Oslo, mens tre bor i samme kommune i Telemark. Informantene har bakgrunn fra Norge, Nord-Kaukasus, Øst-Afrika, Midtøsten og Sør-Amerika.

Det første analysekapittelet beskriver og diskuterer informantenes ulike livs- og inntektssituasjoner. Her konstrueres tre idealtypiske kategorier av matusikre foreldre, som varierer langs tre dimensjoner: inntekt, tid og helse. Disse kategoriene får navn på bakgrunn av de ulike omstendighetene de finner seg i, og blir hetende «de uføre», «de sykemeldte» og «de flyktige». Deretter diskuteres utfordringer, idealer om hva som anses som akseptabel mat, og til slutt skamfølelsen hos foreldrene når de ikke når opp til idealene om det akseptable.

Det andre analysekapittelet dreier seg om de praktiske håndteringsstrategiene informantene gjør bruk av for å takle utfordringene som gjelder mat og måltider. Håndteringsstrategiene deles inn i tre kategorier: matrelaterte, pengerelaterte og sosialt relaterte strategier og kompetanser.

Oppgaven avsluttes med en oppsummering og kort diskusjon av hovedfunnene, og deretter noen ord om studiens begrensinger og videre forskning.

Forord

TAKK til alle som har bidratt på hvert deres vis til at denne oppgaven ble til. Det er mange av dere.

Den største takken går til alle informantene og familiene deres for deres åpne hjem og for alt dere har delt. Det har vært overveldende og veldig fint å kjenne dere litt.

Til mine to veiledere, som jeg ikke ville ha klart meg uten; takk til Anne Krogstad, for all oppmuntring, trygghet og tålmodighet, og til Silje Elisabeth Skuland, for at du tok meg med på superprosjektet, for et morsomt feltarbeid, for kloke råd og for at du alltid har vært der for å prate (om alt!).

Jeg vil takke SIFO og alle der, for kontorplass og innpass i et spennende, hyggelig og lærerikt miljø. En spesiell takk til Pål Strandbakken og læremester Nina Heidenstrøm for gode kommentarer og oppmuntring mot slutten av prosessen.

Takk til Osloforskning som har gitt meg stipend.

Takk også til familie, venner og alle på studentrommet for diskusjoner, distraksjoner og mye morsomt.

Takk til Ole for mye god pizza og det meste annet.

Oslo, juni 2017

Anine Kleiv Frykholm

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Forsknings spørsmål	2
1.2	Fattigdom i politikk og forskning	2
1.3	Begrepsavklaring	5
1.4	Fattigdom i Norge – før og nå	6
1.5	Mat og ulikhet.....	7
1.6	Om oppgaven.....	9
2	Tidligere forskning og teori.....	11
2.1	Fattigdom og utsatthet	12
2.2	Mat og ulikhet.....	14
2.2.1	Ernæring og helse.....	14
2.2.2	Klasse, smak og livsstil	15
2.2.3	Matusikkerhet.....	16
2.3	Teori.....	19
2.3.1	Livssjanser og utfordringer i det senmoderne	19
2.3.2	Kapital og kompetanse for å redusere matusikkerhet	21
2.3.3	Foreldreskap og fattigdom	23
3	Metode.....	25
3.1	Kvalitative og semistrukturerte intervjuer	25
3.2	Forberedelser og datainnsamling.....	26
3.2.1	Utvalg og rekruttering	26
3.2.2	Intervjuene.....	30
3.3	Etiske dilemmaer	31
3.3.1	Sensitive temaer	32
3.3.2	Hjemmebesøk.....	33
3.4	Forskningens kvalitet.....	34
3.4.1	Pålitelighet.....	34
3.4.2	Overførbarhet	34
3.4.3	Gyldighet.....	35
4	Liv, lønn og utfordringer.....	36
4.1	Livssituasjon og inntjening.....	36

4.1.1	Tre typer matusikre foreldre.....	41
4.2	Akseptabel mat	42
4.3	Forelderfattigdom	47
4.4	Skam	49
5	Håndteringsstrategier	51
5.1	Matrelaterte strategier og kompetanser	52
5.1.1	Å fryse mat	52
5.1.2	Å spise billig.....	54
5.2	Pengerelaterte strategier og kompetanser	58
5.2.1	Å planlegge matinnkjøp	58
5.2.2	Å reise langt	60
5.2.3	Å ta kontroll over økonomien	61
5.3	Sosiale strategier og kompetanser	63
5.3.1	Å låne av familie og venner	63
5.3.2	Å oppsøke matutdelinger	66
5.3.3	Å unngå å dele mat.....	68
5.4	Håndtering av matusikkerhet.....	70
5.4.1	Strategier og nødvendighetssmak.....	72
6	Konklusjon	75
6.1	Sammenfatning.....	75
6.2	Mer enn.....	77
6.2.1	... næringsstoffer.....	77
6.2.2	... barnefattigdom	77
6.3	Studiens begrensninger og videre forskning	78
	Litteraturliste	80
	Vedlegg 1 – informasjonsskriv	87
	Vedlegg 2 – samtykkeskjema.....	89
	Vedlegg 3 – intervjuguide og tilhørende.....	90
	 Tabell 1. Informantenes sivilstatus, bakgrunn, antall barn, husholdningsinntekt og –utgifter. 29	
	Tabell 2. Tre idealtyper. De uføre, de sykemeldte og de flyktige.....	42
	Tabell 3. De uføre, de sykemeldte og de flyktige: bruk av håndteringsstrategier.....	70

1 Innledning

I den norske offentlige debatten om fattigdom legges det ofte vekt på de immaterielle sidene ved fattigdom. Den dominerende diskursen går ut på at fattigdom i Norge ikke handler om å få dekket grunnleggende behov. Sult eller mangel på mat angår etter sigende ikke fattige i Norge i dag – tvert imot framstilles norske fattige som fattige *på tross av* at de ikke opplever problemer knyttet til mat. Heller enn mangel på mat, hevdes det, sliter de med dårlig psykisk helse, manglende muligheter til å kunne dra på ferie, og eksklusjon fra sosial deltakelse (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2015; Helljesen, 2015).

Denne oppgaven tar derfor for seg matusikkerhet i familier i Norge. Jeg vil argumentere for at norsk fattigdom også handler om vanskeligheter knyttet til mat. Hvordan håndterer foreldre og familier at inntekten ikke strekker til mat? Hva slags problemer møter de, og hvilke løsninger finnes? Hvilken rolle spiller mat og spisevaner for foreldre og familier? I Norge er andelen personer med lavinntekt økende (Claussen, 2014:96), noe som kan medføre at flere vil oppleve begrensninger ved å opprettholde et tilfredsstillende og akseptabelt kosthold.

Både i Norge og ellers i Norden har man i forskningen vært opptatt av fattigdom, men den har ikke blitt koblet sammen med mat fordi mat i denne sammenhengen gjerne antas å bety underernæring, noe som heldigvis nesten ikke forekommer i Norge i dag. Matens betydning rommer derimot mye mer. I denne oppgaven tar jeg for meg mat som både et materielt, sosialt og kulturelt fenomen. Selv om svært få rammes av sult og underernæring, forekommer andre problemer knyttet til sosiale, materielle og kulturelle begrensninger når det gjelder et fullverdig kosthold, enten vi snakker om sunnhet eller sosiale aspekter ved mat og måltider.

Opgaven er en del av forskningsprosjektet «Familiens matvaner i tøffe tider¹», som tar for seg mat- og spisevaner i familier som opplever at pengene ikke strekker til, og som sammenlikner forholdene i Norge, Portugal, og Storbritannia. Disse tre europeiske landene befinner seg i ganske ulike økonomiske situasjoner, og både fattigdommens utbredelse og art

---

¹ «Familiens matvaner i tøffe tider» er finansiert av det europeiske forskningsrådet (ERC). Prosjektet ledes av Dr. Rebecca O'Connell ved Institute of Education, University College of London. Den norske delen av prosjektet ledes av Silje Elisabeth Skuland ved Forbruksforskningsinstituttet SIFO. Prosjektet startet i mai 2014 og ferdigstilles i april 2018.

varierer. Oppgaven er skrevet ved Forbruksforskningsinstituttet SIFO, hvor jeg også jobbet deltid som vitenskapelig assistent på den norske delen av prosjektet.

1.1 Forskningsspørsmål

Forskingsspørsmålet i denne studien er følgende:

Hvilke utfordringer møter foreldre i fattige familier når det gjelder mat og måltider, og hvordan håndterer de disse utfordringene?

En forutsetning for forskningsspørsmålet er at mat og måltider utgjør en form for utfordring for foreldre i lavinntektsfamilier, og dermed noe som må håndteres. Det antas at foreldrene i lavinntektsfamilier har en viss frihet til å bestemme hvordan mat og måltider skal se ut for både seg selv og barna. Med 'mat og måltider' ønsker jeg å se utover det som gjelder kun å stille sulten, men som også favner andre materielle, sosiale og kulturelle aspekter ved maten.

Det er flere årsaker til at jeg har valgt å la oppgaven handle om foreldrene framfor barna. Den første er at det er foreldrene som er ansvarlige for det som har med penger og mat å gjøre. Jeg har også ønsket å vise hvordan et populært begrep som 'barnefattigdom' tilslører foreldrenes offerinnsats. *Barn er ikke fattige alene, men i familier.*

1.2 Fattigdom i politikk og forskning

Fattigdom har vært på den politiske agendaen i flere år, og det påstås fra mange hold at de sosiale skillene i det som gjerne blir omtalt som det egalitære Norge øker (se for eksempel Langeland, Dokken, & Barstad, 2016; Limkjær, 2015). Ifølge Statistisk Sentralbyrå (SSB) vitner både inntekts- og formuetall om dette; mens den øverste desilen av befolkningen så en økning i både inntekt og formue fra 2013 til 2014 – denne økningen i inntekt har pågått siden

2009 – har den laveste desilen samme periode hatt en nedgang i både inntekt og formue (SSB, 2015).

Fattigdom i Norge er ikke et homogent fenomen, men enkelte grupper peker seg ut som spesielt utsatte. Blant dem er enslige forsørgere, personer med etnisk minoritetsbakgrunn, personer med usikker arbeidstilknytning og uføretrygdede (Claussen, 2014). Ifølge tall fra SSB oppga over 11 prosent av den norske befolkningen i 2009 at de ikke hadde råd til å gå ut og spise, eller engang jevnlig kjøpe en kopp kaffe, mens fire prosent ikke hadde råd til å invitere på besøk hjem til seg selv minst en gang i måneden (Normann, 2011:31). Andelen som ikke har råd til iblant å gå ut eller invitere på besøk varierer derimot stort mellom befolkningsgrupper. Særlig utsatte grupper er sosialhjelpsmottakere, uførepensjonister og enslige forsørgere. Det er rimelig å se dette som indikatorer på sosial ekskludering. Videre ble foreldre i 2009 også spurt om de hadde råd til å gi barna ulike kostholdsgoder; mens så godt som alle familier hadde råd til å gi barna minst tre måltider daglig, var det noe ulikhet hva gjaldt å ha råd til et daglig måltid som inneholdt kjøtt, fisk eller kylling; knappe tre prosent blant aleneforsørgere oppga ikke å ha råd til dette, mot 0,9 prosent i befolkningen for øvrig. Fire prosent av foreldre med lav inntekt oppga det samme (Normann, 2011:36).

Townsend var opphavsmannen til den måten vi i nesten alle tilfeller utenfor den tredje verden måler fattigdom i dag, nemlig ved bruk av relative fattigdomsmål som bruker størstedelen av en befolkning som referanse for å fastsette en fattigdomsgrense (Claussen, 2014:27). For Townsend var en person fattig dersom vedkommende manglet ressursene som krevdes for å oppnå den livsførsel som var ansett som vanlig i det gjeldende samfunnet (Townsend, 1979). I Norge opererer man nesten utelukkende med fattigdomsmål som ser på relativ inntekt, hvor fattigdomsgrensen gjerne settes til 50 eller 60 prosent av medianinntekten i befolkningen som helhet (Claussen, 2014). Å måle et komplekst fenomen som fattigdom er derimot ingen enkel sak, hevder Borgeraas og Stø (2015). Ethvert mål eller indikator har sitt problem, og et fattigdomsmål er på samme tid både en klassifisering og en indikator. Det finnes en hel rekke svakheter ved å bruke slike enkle størrelser som inntekt til å identifisere et såpass komplekst og dynamisk fenomen som fattigdom. En vanlig kritikk er at målene både fanger opp personer som ut fra mange andre kriterier ikke er fattige, og samtidig ikke evner å fange opp de som i andre tilfeller igjen nettopp ville anses som fattige. Et annet problem gjelder den bestemt fastsatte fattigdomsgrensen. Både relative og absolutte inntektsmål definerer fattigdom som et enten-eller-spørsmål, og sier med det ikke noe om de personene eller husholdningene

som befinner seg akkurat over grensen, og som kanskje befinner seg i en gråsoner med tanke på fattigdom og utsatthet (Borgeraas & Stø, 2015).

Sammenhengen mellom inntekt og velferd er ikke lineær, og flere har tatt til orde for materielle tilnærminger til å studere fattigdom (Borgeraas & Stø, 2015; Claussen, 2014; Martens, 2012). Ifølge Borgeraas og Stø forteller ikke de relative inntektsmålene noe om hva det innebærer å leve med lavinntekt, men kun om inntektsulikhet. Dersom vi ved å måle fattigdom ønsker å undersøke hvordan det er ikke å ha nok penger til å tilfredsstille grunnleggende eller rimelige behov, kreves det at vi tar i bruk andre verktøy eller metoder. Ulike typer husholdninger har ulike behov og forutsetninger som gjør at en bestemt størrelse inntekt ikke uten videre betyr det samme for hver husholdning. Bosted vil for eksempel være av betydning for hvor mye man betaler for både bolig og transport, mens gjeld og andre utgifter avgjør hva man sitter igjen med av den utbetalte inntekten. Et fattigdomsmål som inkluderer slike grunnleggende behov og det som skal til for å realisere dem, vil derfor trolig ha bedre treffsikkerhet.

Det er altså ingen enkel sak å definere noen som fattige i vårt samfunn i 2017. I dette prosjektet er informantene rekruttert på grunnlag av deres egen opplevde fattigdom gjennom bruk av kjente matusikkerhetsspørsmål. De opplyste selv i forkant av intervjuene at det er vanskelig å få endene til å møtes, og at dette i større eller mindre grad har betydning for hvordan de spiser. Enkelte informanter befinner seg dermed noe over det vanlig brukte relative inntektsmålet på 60 prosent av medianinntekten. De fleste av deltakerne i studien befinner seg likevel under. Felles for alle er derimot at de tilhører en gruppe som kan kjennetegnes som lavtlønte, og at de i større eller mindre grad opplever at økonomien er trang og begrenser hva de spiser eller hvordan de skaffer seg maten.

Fattigdom er ofte forbundet med skam og følelser av ikke å strekke til eller leve opp til forventninger. Dette kan skyldes at mye av ansvaret for egen helse er delegert til den enkelte. Dagfinn Høybråten og Jonas Gahr Støre uttalte begge da de hadde ministerposten selv at hver enkelt må opptre som sin egen helseminister (Aslesnord, Mjør, Pletten, & Haugstad, 2004; Fuglseth, 2013). Samtidig vet vi at de befolkningsgruppene med dårligst helse er de samme som skårer lavest når det gjelder inntekt og utdanning; blant annet er hyppigheten av livsstilsrelaterte sykdommer og fedme høyere enn i resten av befolkningen (Næss, Rognerud, & Strand, 2007:57). Disse forholdene kan medføre redusert livskvalitet og forkortede liv, men er også forbundet med skam og stigmatisering.

Slik jeg ser det er det på bakgrunn av manglende erkjennelse av matusikkerhet som fenomen i både politikk og forskning behov for mer kunnskap om hvordan lavinntektsfamilier reflekterer og praktiserer mat i hverdagen, hvilke begrensninger de støter på, og hva som skal til for å håndtere disse.

1.3 Begrepsavklaring

Det er lett å gå seg vill i jungelen av begreper som finnes på fattigdomsfeltet. I det følgende redegjør jeg for noen sentrale begreper slik jeg bruker dem i denne oppgaven.

Fattigdom

Når jeg i denne oppgaven bruker begrepet «fattigdom» legger jeg til grunn en forståelse av fattigdom som noe relativt, slik jeg viser i forrige delkapittel at er den gjengse bruken av begrepet i Norge. Et eksempel på en absolutt tilnærming til fattigdom er Forbruksforskningsinstituttet SIFOs referansebudsjett for husholdninger, som viser kostnadene forbundet med et «rimelig forbruksnivå» (SIFO 2017). I denne oppgaven, som handler om erfarte utfordringer og håndtering, gjør jeg bruk av en liknende forståelse som Hvindens (2002), nemlig at fattigdom handler om å ha så lavt livsopphold gjennom egen inntekt eller annen forsørgelse at ens livsutfoldelse eller deltakelse i samfunnet blir betydelig begrenset. Selv om inntekt spiller en avgjørende rolle i hvorvidt en person opplever slik begrenset deltakelse eller livsutfoldelse, har jeg ikke ønsket å fastslå noen markert inntektsstørrelse som fattigdomsgrense, slik det er vanlig å gjøre når man måler fattigdom på befolkningsnivå. Heller ønsker jeg å vektlegge det Hvinden (2002) kaller «manglende muligheter for å leve et liv i verdighet, selvspekt og likeverdighet med andre».

Lavinntekt

«Lavinntekt» er et mer økonomisk begrep enn «fattigdom», og handler utelukkende om aktørers inntekt. Begrepet inkluderer dermed ikke levekår i bred forstand, slik fattigdomsbegrepet gjør.

Statistisk Sentralbyrå, som står for de viktigste kartleggingene av befolkningens inntekt, bruker konsekvent begrepet lavinntekt, og aldri fattig (Normann, 2009). Også lavinntekt kan måles relativt eller absolutt. I Norge måles lavinntekt vanligvis etter EUs eller OECDs definisjoner², hvor de som har mindre inntekt enn 50 eller 60 prosent av median, befinner seg i risiko for fattigdom.

Matusikkerhet

Per i dag er ikke «matusikkerhet» et etablert begrep på norsk. Mer kjent er «matsikkerhet», som refererer til selvforsyning og sikkerhet mer i nærheten av det engelske «safety», og betegner derfor et annet fenomen enn det jeg referer til. Jeg bruker matusikkerhet etter det engelske «food insecurity», som refererer til en tilstand der tilgangen til ernæringsmessig tilstrekkelig og trygg mat er begrenset eller usikker, eller at evnen til å tilegne seg akseptabel mat på sosialt akseptable måter er begrenset eller usikker (USDA, 2016). Sult eller feilernæring som skyldes matusikkerhet er en tilstand som kommer av økonomiske, sosiale, rettslige og psykologiske begrensninger som hindrer tilgang til mat. Ifølge Borch & Kjærnes (2016) er ikke matusikkerhet og fattigdom alltid sammenfallende. Mens fattige kan kompensere for dårlig økonomi ved å bruke kunnskap og erfaringer om å anskaffe og tilberede billig mat av høy kvalitet, kan høyinntektsgrupper være matusikre dersom de må prioritere andre utgifter, for eksempel høy gjeld. Det bør også tas med i betraktning at inntektsmål stort sett aggregeres for ett år av gangen, og matusikkerhet kan oppstå i kortere perioder der inntekten kan være lavere eller andre utgifter høyere. Informantene i denne studien har opplevd nettopp dette, at graden av matusikkerhet har kunnet variere fra en måned til den neste.

1.4 Fattigdom i Norge – før og nå

Oppfatninger om fattigdom og dens årsaker har variert stort med ulike tidsepoker og kulturer. Den rådende oppfatningen fram til den industrielle revolusjonen, ifølge Hagen og Lødemel (2003:11), var at fattigdom var skjebnebestemt og derfor ikke til å unngå. Deretter, med den

---

² For mer informasjon om definisjoner av lavinntekt, se Normann 2009:20.

klassiske liberalismen, ble individers valg det sentrale, og fattigdom kunne forklares med de enkeltes moralske brister. Konflikten som oppstod mellom denne liberalismen og nestekjærligheten i kristendommen fikk en løsning i skillet mellom verdige og uverdige fattige, ut fra hvorvidt de kunne klandres for sin egen ulykke, og dermed om de hadde krav på bistand eller ikke. At fattigdom kan skyldes trekk ved samfunnet det oppstår i, kom først med filosofen G. W. F. Hegel på 1800-tallet, som mente at det eksisterte en konflikt mellom den sosiale og økonomiske orden, og at fattigdom var et uttrykk for dette (Hegel, 2006 [1821]). I Norge var Eilert Sundt den første som gjorde en sosiologisk undersøkelse av fattigdom og levekår. For Sundt var det et viktig poeng å få fram at fenomenet fattigdom oppstod i samspill mellom samfunnstrekk og hvordan individene forholdt seg til disse (Hagen & Lødemel, 2003:212; Sundt, 1978 [1870]).

I 1979 uttalte Norges daværende statsminister Odvar Nordli at «fattigdom og sosial nød er blitt utryddet» i alle de nordiske landene. I 2001 måtte derimot Nordli erkjenne at fattigdom forekom som samfunnsproblem i Norge (Hagen & Lødemel, 2003:210). Norge er, og har vært de siste tiårene, blant de landene i verden med laveste fattigdomsnivå ut fra internasjonalt sammenliknbare inntektsmål (Hagen & Lødemel, 2003:212), men dette bestrider dessverre ikke at enkelte lever i dårlige kår også her. Tall fra SSB viser at andelen fattige ut fra OECD-50-skalaen sakte men sikkert økte fra 3,1 prosent i 1986 til 6,6 prosent i 2011. Andelen personer med vedvarende lavinntekt, det vil si i tre påfølgende år, er lavere – 3,3 prosent hadde lavinntekt hele perioden 2009-2011 – men også denne gruppen blir større (Claussen, 2014:97-98). Både samfunnsforskere og arbeidstakerorganisasjoner advarer dessuten om en utvikling mot større sosiale skiller i Norge, og går så langt som å varsle framveksten av en ny underklasse bestående av personer med usikre arbeidsforhold (Bergsli, 2016; Dølvik, Fløtten, Hippe, & Jordfald, 2014:71; Prestegård, 2016). En økonomisk nedgang som følge av lavere oljepriser, og større tilstrømminger av flyktninger vil plassere enda flere personer i utrygge arbeidsmarkedsposisjoner.

1.5 Mat og ulikhet

Flere studier har påvist sosiale ulikheter i nordmenns spisevaner (Bugge, 2015; R. R. Lorentzen, 2012; Skuland, 2015; Totland et al., 2012), samt i livsstilsrelaterte sykdommer som diabetes

type II og hjerte- og karsykdommer (Næss et al., 2007). I forskningen på sosial ulikhet i helse og kostholdsvaner i Norge, har ofte utdanning eller yrke blitt brukt som indikatorer på sosial bakgrunn, mens inntekt knapt har blitt nevnt. Flere studier, blant dem myndighetenes landsomfattende kostholdsundersøkelse Norkost 3 (Totland et al., 2012), sier ingenting om hvorvidt inntekt har noen signifikant effekt på nordmenns spisevaner (Skuland, 2016).

Spisevaner avhenger av en rekke forhold. Kunnskaper om tilberedning og om helseeffekter av maten vil ofte ha betydning for hva det er man spiser, og er faktorer som gjerne henger sammen med utdanning.inntekt vil derimot ha en virkning på spisevaner ved å legge begrensninger og muligheter for tilgang på både mengde og type mat. Ifølge Skuland (2015) er barrierer, slik som pris, utvalg, kompetanse, smak, tid og kvalitet forbundet med klasseforskjeller bestående av både inntekts- og utdanningsulikheter.

Forskning som tar opp mat i sammenheng med inntekt, har i hovedsak dreid seg om utviklingsland eller andre land mer preget av fattigdom enn Norge. En fersk studie (Kjærnes & Borch, 2016) har derimot undersøkt forekomsten av matusikkerhet i Norden, og fant at selv om forekomsten var lav, tydet tallene på at matusikkerhet forekom også i disse landene, inkludert Norge. Ifølge Kjærnes og Borch synes matusikkerhet, som definert av USDA, i Norden å sammenfalle med både midlertidige livsløpshendelser, og mer vedvarende egenskaper ved individene som husholdningsinntekt, utdanning, kjønn, og yrkesstatus. Særlig utsatt i Norden er unge enslige og enslige foreldre. Arbeidstilknytning viser også å være av stor betydning for hvorvidt man har opplevd matusikkerhet eller ikke, med personer enten utenfor arbeidslivet eller i deltidsstillinger overrepresentert blant de matusikre.

Noe annet som kan ha stor betydning for husholdningers matusikkerhet er barnetrygden, en universell ordning som skal «bidra til å dekke utgifter til forsørgelse av barn» (BLD, 2002). Ikke siden 1996 har beløpet blitt justert i forhold til verken lønns- eller prisvekst. Hadde den vært justert etter pris ville satsen i 2015 lagt på cirka 1400 kroner, i stedet for 970 kroner som trygden har vært på i over tjue år (Alstadheim, 2015). Nyere data fra SSB viser dessuten at hele ti prosent av barn under 18 år vokser opp i familier som har vært lavtlønnede i over flere sammenhengende år (Bufdir, 2017). Helt siden 1990-tallet har flere statlige støtteordninger til familier med barn under 18 år blitt redusert, og dette sammenfaller i tid med økte barnefattigdomstall (Grødem, 2017).

I de politiske diskusjonene om økende fattigdom er ennå ikke mat et tema, selv om flere veldedige organisasjoner har rapportert i mediene og fortalt om økende etterspørsel etter gratis mat (Se for eksempel Eggen, 2015; Eggen & Tvedt, 2015; Ford, 2015). Mens barnetrygden har stått på stedet hvil, har nemlig matvareprisene i samme periode ligget godt opp mot konsumprisindeksen, og altså sett en stor økning siden 1996. Den sterke prisutviklingen gjelder særlig fisk, frukt og grønnsaker, som alle er matvarer myndighetene ønsker at vi skal spise mer av. Prisen på frukt økte bare mellom 2014 og 2015 med 15 prosent (Ansari & Riise, 2015). I denne oppgaven ønsker jeg derfor å undersøke familier der vi kan anta at barnetrygden spiller en stor rolle, og deres opplevelser av økte priser.

1.6 Om oppgaven

I dette innledende kapitlet har jeg presentert oppgavens overordnede tema og dens kontekstualisering. Jeg har redegjort for forskningsspørsmålet, dets forutsetninger og bakgrunn. Videre har jeg argumentert for oppgavens samfunnsmessige og faglige relevans på bakgrunn av at fattigdom er et økende problem, samtidig som vi vet lite om matens betydning for fattige i Norge i dag.

Det neste kapitlet presenterer oppgavens teoretiske rammeverk, og er delt inn i to deler: tidligere forskning og teori. Først presenterer jeg noen utvalgte forskningsbidrag fra Norge og Norden som skal bidra til å sette min undersøkelse inn i en større sammenheng. Forskningen jeg gjennomgår her ligger under temaene fattigdom og utsatthet, og mat og ulikhet. Siste del av kapitlet dreier seg om oppgavens teoretiske rammeverk, som i særlig grad knytter seg til Zygmunt Baumanns skille mellom de to moderne idealtypene *omstreiferen* og *turisten*. Dette perspektivet brukes for å forstå hvordan informantene har ulike utfordringer og ulike utgangspunkt for å håndtere dem. Deretter blir Pierre Bourdieus tre kapitalformer i sammenheng med definisjonen på matusikkerhet som noe som kan reduseres eller gjøres mildere med erfaring og kompetanse, gjort om til tre overordnede måter å håndtere matusikkerhet på. Til slutt presenteres noen teoretiske perspektiver på moderne foreldreskap i fattige familier.

I metodekapittelet gjør jeg rede for hvordan jeg har gjort bruk av intervju som metode, utvalget og rekruttering, og hvordan datainnsamlingen ble gjennomført. Deretter drøfter jeg noen etiske dilemmaer. Til slutt tar jeg opp noen indikatorer for forskningens kvalitet.

Det første analysekapittelet beskriver og diskuterer informantenes ulike livs- og inntektssituasjoner. Her konstrueres tre idealtypiske kategorier av matusikre foreldre, som varierer langs tre dimensjoner: inntekt, tid og helse. Disse kategoriene får navn på bakgrunn av de ulike omstendighetene de finner seg i, og blir hetende «de uføre», «de sykemeldte» og «de flyktige». Deretter diskuteres utfordringer, idealer om hva som anses som akseptabel mat, og til slutt skamfølelsen hos foreldrene når de ikke når opp til idealene om det akseptable.

Det andre analysekapittelet dreier seg om de praktiske håndteringsstrategiene informantene gjør bruk av for å takle utfordringene som gjelder mat og måltider. Håndteringsstrategiene deles inn i tre kategorier: matrelaterte, pengerelaterte og sosialt relaterte strategier og kompetanser.

I avslutningskapittelet oppsummeres og konkluderes hovedfunnene i analysen, før det helt til slutt er noen ord om studiens begrensinger og videre forskning

2 Tidligere forskning og teori

I første del av dette kapittelet gjennomgår jeg noen utvalgte forskningsbidrag som i tillegg til å plassere mitt prosjekt og dets resultater i forhold til eksisterende kunnskap, skal gjøre det mulig å vurdere hvordan mitt arbeid utfyller og komplementerer tidligere forskning. De empiriske studiene jeg refererer til er hentet fra Norge og Norden. Dette skyldes at fattigdommen jeg undersøker i Norge skiller seg fra fattigdom i andre steder i verden, blant annet på grunn av velferdsstatens utforming, og delvis også på grunn av hvordan mat og måltider praktiseres privat og offentlig. Studiene jeg trekker fram her har derfor best kunnet si noe om hvordan det oppleves å være fattig i Norge.

Selv om fattigdom i forbindelse med mat fortsatt er et rimelig understudert felt, er både mat og fattigdom hver for seg to større og etablerte forskningsfelt. Aller først går jeg gjennom studier som handler om hva det innebærer å være fattig i Norden i dag. Deretter ser jeg på hvordan mat har blitt studert i sammenheng med sosial ulikhet og klasse, både når det gjelder ernæring og helse på den ene siden, og smak og livsstil på den andre. Avslutningsvis i den delen av kapittelet som handler om tidligere forskning, går jeg litt dypere inn på nyere forskning om matusikkerhet.

I andre del av kapittelet gjør jeg rede for de tre teoretiske perspektivene analysen er bygget på. Forskningsspørsmålet mitt handler først om de matusikre foreldrenes erfarte utfordringer, og deretter om hvordan utfordringene håndteres. Jeg søker å bedre forstå hvordan matusikkerhet i Norge erfares, både med tanke på hvor og om hva det oppstår utfordringer, og i hvordan foreldrene opplever sitt eget handlingsrom for å bedre situasjonen. For å undersøke utfordringene har jeg tatt utgangspunkt i Zygmunt Baumans (sen)modernitetsteori, med vekt på det han beskriver som vår tids to idealtypiske samfunnsborgere: *omstreiferen* og *turisten*. Disse to betegner henholdsvis den ultimate taper og det nærmeste vi kommer en vinner i et samfunn preget av konstante skifte.

Deretter redegjør jeg for hvordan aktører kan håndtere den utfordringen det er å operere et trangt matbudsjett gjennom Bourdieus kapitalbegrep, men også basert på Borch og Kjærnes' nyanserte matusikkerhetsdefinisjon som vektlegger erfaring og kompetanse. De tre hovedformene for kapital blir dermed endret litt på og brukt i stedet som ulike former for

kompetanser som aktørene besitter og kan trekke på for å håndtere matusikkerhet. Til slutt tar jeg for meg noen teoretiske bidrag om foreldreskap og fattigdom for å kunne sette lys på hvordan foreldrene håndterer matusikkerheten internt i familien

2.1 Fattigdom og utsatthet

Fattigdom i Norge og Norden har vært gjenstand for en rekke studier siden 2000-tallet. Særlig har barnefattigdom og sosial eksklusjon, som begge er sentrale temaer i denne oppgaven, vært gjenstand for forskernes oppmerksomhet.

Blant de fattige i Norge er enkelte befolkningsgrupper spesielt utsatt. Personer med innvandrerbakgrunn, og særlig fra ikke-vestlige land, er sterkt overrepresentert i den norske fattigdomsstatistikken, og en gruppe som utmerker seg tydelig i informantutvalget mitt, der kun tre av tjue forsørgere i de tolv familiene jeg intervjuet var etnisk norske. Avhengig av fattigdomsmålet som legges til grunn, var det i 2009 mellom tre og fire ganger så stor risiko for å være fattig dersom du var flyktning eller ikke-vestlig innvanderer sammenliknet med befolkningen for øvrig (Fløtten, Hansen, Grødem, Grønningsæter, & Nielsen, 2011). En viktig årsak til dette mønsteret handler om tilknytning til arbeidslivet, som særlig er svak hos nyankomne innvandrere. Derfor er det også slik at andelen fattige er lavere blant innvandrere med lengre botid i Norge, ettersom personer i denne gruppen har større sannsynlighet for å etablere seg på arbeidsmarkedet, og at yrkesinntekten som regel er større enn det mange får i offentlige overføringer (Fløtten et al., 2011:39). Når det gjelder barnefattigdom ser man samme mønster. Barn som vokser opp i familier der den eldste personen har innvandrerbakgrunn har flere ganger høyere sannsynlighet for å være fattig sammenliknet med resten av befolkningen, og har større risiko for å forbli i fattigdommen etter ett år (Nadim & Nielsen, 2009). Det er derfor viktig å få på plass kunnskap om hvordan fattigdom og matusikkerhet utarter seg blant denne – riktignok heterogene – befolkningsgruppen.

Også aleneforsørgere og sosialhjelpsmottakere er sterkt representert i fattigdomsstatistikken, og flere av foreldrene jeg har intervjuet tilhører én eller begge disse gruppene. Enslige forsørgere skiller seg derimot ut fra de andre nevnte gruppene ved å ha den høyeste mobiliteten ut av – og inn i – fattigdommen (Meld.St.30, 2011:38). Slik er det ikke for mottakere av sosialhjelp: ifølge forskning gjennomført av Fafo er nemlig den arvelige

komponenten i sosialhjelp mellom generasjonene sterk i Norge (T. Lorentzen & Nielsen, 2008). Dette tyder på at sosialhjelpsmottakere møter problemer når de skal forsøke å komme seg inn i arbeidslivet, og at dette overføres til barna. Selv om veldig mange i Norge er innom fattigdomsstatistikken i korte perioder av livet, er det også mange som sliter med å komme seg ut av fattigdommen (Fløtten et al., 2011)

Fattigdom kan studeres fra uendelig mange forskjellige perspektiver og innfallsvinkler. En viktig grunn til å studere de fattiges erfaringer er at ved siden av de materielle manglene, utgjør opplevelsen en svært stor del av selve fattigdommen, og er for mange minst like tung som de konkrete manglene. På den ene siden handler altså fattigdom om hva du har, eller rettere sagt om det du ikke har. På den andre siden handler det om hvordan du opplever livet ditt, og hvordan levekårene dine er. Flere nyere studier har tatt for seg hvordan fattigdommen oppleves. I sin doktoravhandling undersøker Martens (2012) ulike faktorer til det å føle seg fattig, og finner at det å oppleve at man selv er fattig ikke nødvendigvis følger de ordinære inntektsmålene på fattigdom. Dette, hevder Martens, kan skyldes at personer med inntekt under fattigdomsgrensen utvikler adaptive preferanser – som kan komme til uttrykk ved at uoppnåelige mål tillegges negative egenskaper, og at de dermed ikke opplever deprivasjon. Ofte er derimot de som oppfatter seg selv som fattige, dessuten fattige også langs flere dimensjoner, deriblant økonomisk, sosialt og boligmessig, og i form av å motta økonomisk sosialhjelp (Martens, 2012), som er en behovsprøvd stønad som er ment å skulle sikre et forsvarlig livsopphold. I tillegg oppga de subjektivt fattige mangel på trygghet og forutsigbarhet i tilværelsen, erfaringer som også informantene i min studie deler.

Sletten (2011) har undersøkt fattigdom i forbindelse med forbruk og sosial deltakelse blant ungdom, og fant at fattig ungdom sjeldnere opplever å bli inkludert i et sosialt fellesskap med andre ungdommer, og utsettes oftere for mobbing. Sletten er derimot skeptisk til om forbruk er viktig i opplevd utenforskap fordi, hevder hun, utenforskapet ikke i særlig stor grad handler om deltakelse på sosiale fritidsarenaer. Rysst (2013), som har gjort en etnografisk studie blant ungdom i minoritetsfamilier med dårlig råd, hevder derimot at forbruk av materielle artikler og aktiviteter spiller en viktig rolle i å skape ungdommers sosiale nettverk. Både Sletten og Rysst er likevel enige i at forbruk og materialitet har betydning for hvordan ungdom er sosiale og organiserer sine sosiale liv.

De siste årene har fattigdom altså blitt viet en del interesse i norsk samfunnsforskning, men oppmerksomheten er størst rundt sosial ekskludering og minst om mangel på mat, som

blant annet er et grunnleggende materielt gode. I tillegg til dette har vi i fokuset på barnefattigdom glemt de voksne i familiene. Jeg mener at barn ikke er fattige alene. I mitt prosjekt søker jeg derfor å rette oppmerksomheten mot hvordan det oppleves å være forelder i en fattig familie som sliter med å få pengene til å strekke til når det gjelder mat og måltider.

2.2 Mat og ulikhet

Grovt sett kan vi si at studier om mat og ulikhet kan deles inn i to typer; de som handler om ernæring og helse, og de som handler om klasse-, smaks- og livsstilsforskjeller. I den første typen studier kommer fattigdom til uttrykk gjennom usunne kostvaner og dårligere helse. I studier av den andre typen kommer fattigdom til uttrykk i form av bestemte preferanser som er forskjellige fra preferansene til andre befolkningsgrupper eller –lag.

2.2.1 Ernæring og helse

Gjennomgående i studiene som tar for seg ernæring og helse er det at personer med høy sosioøkonomisk status – som regel indikert på bakgrunn av utdanningslengde – har bedre helseatferd og bedre opplevd helse enn personer med lavere sosioøkonomisk status (Dahl, Bergsli, & van der Wel, 2014). Ifølge Folkehelseinstituttets landsomfattende Norkostundersøkelse fra 2010 (Totland et al., 2012) spiser gruppen med høyere utdanning sunnere – det vil si mer fisk, grønnsaker og frukt, og mindre sukker – enn gruppen med lavere utdanning. Totland og kollegaer (2012:2) påpeker at høyt utdannede også har et kosthold som i det hele tatt regnes som mer helsefremmende enn hva personer med lavere utdanning har. Det eksisterer også utdanningsforskjeller i overvekt og fedme (Folkehelseinstituttet, 2014:242; Kjøllesdal, Holmboe-Ottesen, Mosdøl, & Wandel, 2010), tilstander som ofte knyttes til kosthold, da lavt utdannede oftere enn høyt utdannede har overvekt eller fedme.

Det disse studiene sier – implisitt eller eksplisitt – er at mange av helseproblemene kan løses ved å øke kunnskapsnivå hos dem som er utsatt for lavinntekt (Skuland, 2016). Dersom de har lite helsefremmende vaner fordi de ikke er klar over konsekvensene, kan holdningskampanjer eller liknende tiltak være en løsning. I mitt prosjekt vil jeg trekke fram

betydningen av å ha nok penger. Å spise sunn og næringsrik mat krever at vedkommende har de økonomiske midlene som trengs, uansett om de besitter mye kunnskap om mat og helse.

2.2.2 Klasse, smak og livsstil

Mat og klasse har blitt et etablert felt i sosiologien, og mye av den moderne mat- og classesosiologien tar utgangspunkt i Pierre Bourdieus begrepsapparat. I *Distinksjonen* (1995 [1979]) hevder Bourdieu at preferanser og smak er nærmest uløselig knyttet til sosial posisjon. Individens preferanser og valg er altså ikke vilkårlige, men henger tvert imot sammen med deres klassebestemte habitus, eller sosialt konstituerte og internaliserte disposisjoner. Mens overklassen er disponert – i matveien, som på andre områder – til å gjøre valg på bakgrunn av ren estetikk eller til og med ufornuft, er arbeiderklassen disponert til å handle etter prinsipper om fornuft og praktisk verdi. Denne preferansen for akkurat det de har råd til skyldes en tilpasning til, og deretter en aksept av, det som er nødvendig basert på ens økonomiske kapital, og har hos Bourdieu blitt kalt for «nødvendighetens smak» (Bourdieu, 1995 [1979]:52).

Også i Norden har flere studier konkludert med at matforbruk og smak følger noen sosiale skillelinjer. Bugge og Almås (2006) bruker utdanningsnivå som indikator for klasseposisjon, og hevder at kvinner med lav utdanning er mer interessert i tradisjonell og kjent mat. Kvinner med høy utdanning er på sin side opptatt av nye smaker og retter, og lager eller spiser oftere «meget utsøkte og raffinerte matretter» (Bugge, 2010:140). Når de lavt utdannede kvinnene portretterer seg selv «som folk flest» (Bugge, 2010:136), og de høyt utdannede er opptatt av å markere avstand gjennom motemat, er det ifølge forskerne mye som stemmer overens med Bourdieus ideer om sosial distingvering, og de argumenterer for at det eksisterer sosiale forskjeller i smak også i moderne Norge, der middelklassekvinnene uttrykker konformitet med hverandre på samme måte som arbeiderklassekvinnene går inn for likhet med sine «klassekamerater». Kvinnene fra arbeiderklassen opplevde dessuten at det var den typiske middelklassematen som ble ansett som korrekt eller normal for samtiden, og at de selv ikke hang helt med på trendene. Også dette støtter opp om Bourdieus tese om dominant smak som øverst i et smakshierarki.

Roos og kollegaer (Roos, Prättälä, & Koski, 2001; Roos & Wandel, 2005, 2007) har på sin side brukt yrke som indikator på klasse, og i motsetning til Bugge og hennes kollegaer, som

konsentrerte seg om kvinner, handler Roos' prosjekter fra Finland og Norge om menn og om hvordan maskulinitet spiller inn når det kommer til mat og klasse. Klasse indikeres gjennom yrkene sjåfør, snekker/tømrer og ingeniør, der sistnevnte blir brukt som et uttrykk for middelklassen, mens de to første er blitt regnet som arbeiderklasseyrker. Forskerne fant at selv om alle mennene i undersøkelsen fortalte om likegyldighet overfor mat, og forbant mat og spising med rutine og med det hovedformål å stille sulten, forekom det også forskjeller mellom ingeniørene på den ene siden og de to andre gruppene på den andre. Håndverkerne og sjåførene var mer enn ingeniørene opptatt av at mat primært var en fysisk nødvendighet, mens ingeniørene i tillegg la vekt på andre mer kulturelle aspekter, som helse og at de var interessert i gourmetmat (Roos & Wandel, 2005:172). Forfatterne hevder derfor at ulikheten i måten mennene snakket om mat på skyldtes klassebaserte uttrykk for maskulinitet som en forlenging av forventninger på arbeidsplassen (Roos & Wandel, 2005:178).

Mye av forskningen på mat og klasse har hentet inspirasjon fra de kulturelle forklaringsmodellene. I de norske studiene som har tatt i bruk Bourdieus begreper, har det materielle – den økonomiske kapitalen – blitt understudert sammenliknet med oppmerksomheten vi har gitt den kulturelle kapitalen. Jeg vil med det hevde at vi har mistet en hel del i utelatelsen av inntekt i studiet av sosial ulikhet i matveien. Også hos velstående i Norge er inntekt og økonomi begrensende faktorer hva gjelder forbruk av mat, og det er av den grunn viktig å ta i betraktning begge disse kapitalformene, og også den sosiale kapitalen, i samspill når vi studerer sosiale forskjeller i forbruk.

2.2.3 Matusikkerhet

I norsk litteratur om klasse og mat har altså kulturelle klasseforskjeller stått sterkere enn økonomisk ulikhet (Skuland, 2016). Det skyldes, som jeg har vært inne på, at Bourdieus innflytelse har dreid fokuset på klasse vekk fra et tradisjonelt materielt eller marxistisk ståsted og nærmere et symbolsk, internalisert og nærmest «medfødt» perspektiv.

Det blir ofte antatt at folk i vestlige land, og særlig i velstående Norden, har god tilgang på nok og tilfredsstillende mat. I en nylig publisert artikkel hevder Kjærnes og Borch (2016) at mye tyder på at matusikkerhet også er å finne i de nordiske landene. Forfatterne hevder at matusikkerhet ikke kun er knyttet til tidsavgrensede livsløpshendelser, men også har å gjøre

med mer vedvarende sosiale ulikhetsdeterminanter, som inntekt, kjønn, utdanning og arbeidstilknytning. Matusikkerhet er heller ikke nødvendigvis knyttet til fattigdom, men har også å gjøre med kompetanse og erfaring – eller mangel på sådan – i å tilegne seg og tilberede tilstrekkelig og akseptabel mat for lite penger (Borch & Kjærnes, 2016).

Forskerne foretok en internettbasert spørreundersøkelse gjennomført i 2012, med spørsmålsformuleringer hentet fra anerkjente matusikkerhetsstudier for å gi mest mulig presise estimater på matusikkerhet. Resultatene fra spørreundersøkelsen viste at det store flertall i alle de nordiske landene ikke er matusikre, i den forstand at de alltid har nok av den maten de ønsker å spise. Tallet på matsikre husholdninger varierte fra 72,2 prosent i Sverige til 62,8 prosent i Finland, med 71,8 prosent i Norge (Borch & Kjærnes, 2016). Undersøkelsen tyder dermed på at nærmere tretti prosent av den norske befolkningen kan sies å oppleve noen form for matusikkerhet, med 1,5 prosent av respondentene plassert i høyrisikogruppen. Ut fra en rekke bakgrunnsvariabler, slår forfatterne fast at risikoen for å være matusikker varierer stort mellom sosioøkonomiske strata. Alenemødre og lavinntektsgrupper har større risiko for å oppleve matusikkerhet enn resten av befolkningen. Kvinner er oftere matusikre enn menn – også når kontrollert for alenemødre – og yngre personer oftere enn eldre.

I en annen studie basert på kvalitative intervjuer med norske og svenske barn som lever i fattige husholdninger, fant Harju og Thorød (2010) at selv barna uttrykte bekymring for om familien hadde nok penger og mat. Ingen av barna fortalte om sult, men de visste at lite penger var årsaken til at de for eksempel ikke spiste varm middag enkelte dager, eller at de måtte vente med å kjøpe enkelte matvarer til prisen ble satt ned (Harju & Thorød, 2010:8). Flere av barna brukte derfor sine egne lomme penger til å kjøpe mat – for eksempel frukt eller melk – til seg selv når det var vanskelig for foreldrene (Harju & Thorød, 2010:8). Lomme pengene de fikk kan derfor sees som en underpost av familiens matbudsjett (Skuland, kommende). Barna brukte sine egne penger som et middel i å delta i sosiale aktiviteter der penger eller mat var involvert, og kan dermed ifølge forfatterne sies å ta på seg deler av forsørgeransvaret for å beskytte foreldrene fra krav om penger.

I studien til Harju og Thorød (2010) spiller også sosiale nettverk en viktig rolle for familiens matvaner. Venner og familie var en ressurs for de fattige familiene i det at de kunne hjelpe til med penger, forbruksvarer og ulike opplevelser, og kunne slik minske byrden. Familiene uten noe særlig nettverk, for eksempel innvandrere som var nye i landet, opplevde fattigdommen sterkere. Thorød (2006) viste dessuten at foreldre gjorde kutt i sitt eget forbruk

med det formål at barna deres skulle kunne få et forbruk som likner andre barns. Dette er et poeng jeg også vil komme tilbake til senere.

Selv om feltet fortsatt er lite, har det blitt foretatt et knippe nordiske studier de siste årene som tar for seg hvordan det oppleves å ha dårlig råd i tilknytning til mat. I en komparativ studie av svenske og tyske familier med lav sosioøkonomisk status, ble dårlig råd – ved siden av tid, tilgjengelighet og fysiske omgivelser – pekt på som av størst betydning i formingen av familiers spisevaner (Johansson, Ossiansson, Dreas, & Mårild, 2013). I familiene hersket oppfatningen om et idealfamiliemåltid som regel bestående av kjøtt, poteter og grønnsaker tilberedt fra rå tilstand, og spist med alle familiemedlemmene rundt samme bord. Det ideelle familiemåltidet inneholdt altså både materielle og sosiale komponenter. I praksis ble dette idealet nødvendigvis veid opp mot andre begrensende faktorer, som familiebudsjett, tid og individuell smak. Behov for at matlagingen skulle ta kort tid og at det ikke skulle koste mye penger, gikk derfor ofte på bekostning av matens sunnhet. Å bruke tid på tilberedning av mat ville for eksempel innebære å bruke mindre tid på for eksempel arbeid for å tjene penger eller å tilbringe tid sammen med familien. Tidsbruk og tidssparende tiltak var også viktig for informantene i min studie, og som vi vil se senere er tilgjengelig tid blant de definerende trekkene i skillet mellom ulike informantgrupper.

I en studie fra Danmark fant Nielsen og Holm (2016) også uttrykk for flere måter husholdninger praktiserte å kutte utgifter til mat. Blant strategiene de fant var å kjøpe billigere produkter, handle i billigere butikker og redusere matavfall. I denne studien av budsjettreduksjoner inkluderte de husholdninger med både lav og høy inntekt. Et overraskende funn var at var det som hadde aller mest å si for hvordan informantene opplevde det å skulle redusere utgiftene, ikke var hvor stor inntekten eller budsjettet var verken før eller etter det ble redusert. Informanter fra både lav- og høyinntektshusholdninger opplevde prosessen med å leve på et lavere budsjett som noe positivt dersom de samtidig kunne utøve kontroll og kjenne en viss forutsigbarhet og trygghet. Disse familiene fortalte at de fikk noe igjen for sparetiltakene, for eksempel ved å føle at de gjorde noe godt for miljøet eller at de kunne være kreative og lærte nye ting. Verre var det for familiene som hadde blitt mer eller mindre kastet ut i en ny økonomisk situasjon, for eksempel på grunn av skilsmisser, sykdom eller kutt i lønninger. Familiene dette gjaldt opplevde mangel på kontroll over endringene, og hadde i det hele tatt flere negative erfaringer enn hva gjaldt familiene med større grad av kontroll.

2.3 Teori

2.3.1 Livssjanser og utfordringer i det senmoderne

I mitt prosjekt er jeg i tillegg til den rent praktiske håndteringen av et lavt matbudsjett interessert i hvordan alt dette oppleves, særlig med tanke på foreldrenes idealer og oppfatninger om hva som er akseptabel og uakseptabel mat. Sett i lys av funnene til Nielsen og Holm (2016) undersøker jeg derfor aktørenes utfordringer og håndteringsmåter blant annet i sammenheng med graden av erfart kontroll over egen livs- og inntektssituasjon. Da Nielsen og Holm undersøkte hvordan familier med ulik husholdningssammensetning og nivåer på utdanning og inntekt erfarte og taklet reduksjoner i matbudsjettet, og resultatene viste stor variasjon på informantenes reaksjoner, fra å oppleve selvutvikling, kreativitet og engasjement, til redusert matrelatert livskvalitet eller å føle seg utilstrekkelig. Disse reaksjonene hadde ikke kun å gjøre med den endelige størrelsen på budsjettet, eller med selvkontroll eller individuelle valg, men desto mer om situasjonene og levekårene husholdningene eller individene befant seg i. Personene som manglet ressurser eller sikkerhet hadde – ikke overraskende – mindre tilbøyelighet til å anse situasjonen som berikende enn personer som opplevde å være i kontroll over egen framtidig økonomisk situasjon.

I likhet med Nielsen og Holm tar denne oppgaven i bruk nylig avdøde Zygmunt Baumans teorier. Baumans sosiologiske prosjekt var å beskrive det samfunnet vi i dag lever i, og som han mente ikke lenger kunne karakteriseres som moderne. Vårt sen- eller postmoderne samfunn skiller seg fra de tidligere samfunnsmodellene ved at strukturene som omgir oss er ustabile, og vi som samfunnsborgere kan sies å flyte fra en opplevelse eller situasjon til den neste. Mens borgerne av det moderne samfunn – de Bauman kalte for «pilgrimer» (1996) – var friere til å vandre mellom livssituasjoner enn personer fra førmoderne samfunn, beveget de seg som regel framover mot planlagte mål, som var de samme målene ens medborgere hadde. Dette, hevder Bauman, er ikke like mulig for oss i dag. Alt vi opplever er midlertidig, og vi fører individuelle biografier som mangler forventede mønstre. Dette gjelder ifølge Bauman alle samfunnsområder, fra kjærlighetsforhold til arbeidsliv; normen er at man bytter både samlivspartner og arbeidsplass flere ganger i løpet av livet. Identitet er ikke lenger knyttet i så stor grad til produksjon eller tradisjonelle identitetsmarkører som klasse, kjønn og etnisitet. I stedet blir individet selv ansvarlig for å fylle identitetsrommet, og gjør det med forbruk og markedsdeltagelse. Identiteten blir gjennom forbruket ført tilbake til individet selv, og fordrer

ikke i noen særlig grad gruppetilhørighet. Som alt ellers er ikke denne identiteten fast og stabil, men fleksibel og flytende, og tillater kontinuerlig reposisjonering. Evnen til å beherske situasjoner i øyeblikket, og å kunne tilpasse seg nye, er det som gjelder i vår tidsalder (Bauman, 2000).

Turist og omstreifer

Modernitetens pilgrim etterfølges av det senmodernes to hovedfigurer: «den perfekte turist» og «omstreiferen hinsides håp» (Bauman, 1996). I flytende omgivelser er både turisten og omstreiferen i bevegelse, men det er likevel bevegelsesfriheten som klart viser motsetningene mellom de to; turisten reiser for nytelse eller profitt, og fordi de enkelt har tilgang på attraktive reisemål. Turisten befinner seg i en posisjon av kontroll i form av at vedkommende kan velge og vrake blant det som gir størst mulig fornøyelse. Innenfor rammene av flytende strukturer, synes turisten å ha komplett frihet. Årsaken til turistens bevegelser er valgfrihet og uavhengighet, og muligheten til å søke lykken andre steder når hun går lei av der hun er. Omstreiferen, derimot, reiser rundt i verden for å sikre sin egen overlevelse, og selv om omstreiferen deler midlertidigheten og den individuelle biografien med turisten, er de ellers i svært ulike posisjoner. Omstreiferen vet aldri hvor hennes neste opphold blir eller hvor lenge det varer, men bare det at det ikke er varig. Den konstante bevegelsen er hos omstreiferen et uttrykk for frustrasjon, kombinert med et håp om bedre vilkår neste gang. Friheten består nesten utelukkende i å rømme fra der hun har vært for å unngå ubehag, men hun er alltid prisgitt andres nåde.

De to senmoderne aktørtypene sier noe om fordeling av kontroll og handlingsrom, slik også Nielsen og Holm viste. I studien fra Danmark blir altså Baumans teoretiske figurer brukt for å identifisere ulike måter å takle nedgang i matbudsjettet på. Heller enn å karakterisere personer som enten turister eller omstreifere ble disse av Baumans metaforer brukt som ulike «paths», eller tilnærminger til å håndtere budsjettreduksjonen på, inkludert planlegging, anskaffelse, lagring, matlaging og spising. Ved å gjøre om Baumans figurer til tilnærminger kan en og samme aktør, ut fra den situasjonen vedkommende befinner seg i, både handle omstreifersk og turistisk. Slik jeg forstår det og bruker begrepene, kommer ikke de ulike tilnærmingene fra individuelle posisjoner, men avhenger av hva slags levekår og situasjoner som gjør det nødvendig å redusere matbudsjettet i utgangspunktet. Der Nielsen & Holm

undersøkte håndtering av *endring*, er jeg interessert i utfordringer og håndtering av det å ha et i det hele tatt lavt budsjett, ettersom mange av informantene har vært i samme situasjon over lang tid, selv om enkelte av dem også opplever matusikkerheten som midlertidig.

Den turistiske tilnærmingen og opplevelsen av kreativitet og begeistring kommer gjerne til uttrykk når dem det gjelder befinner seg i posisjoner som kan sies å være trygge og kontrollerbare. Tilsvarende vil posisjoner kjennetegnet av utrygghet og uforutsigbarhet heller gi aktørene omstreiferske tilnærminger av å oppleve redusert matrelatert livskvalitet. Det er igjen verdt å påpeke at samme familie eller forelder kan rapportere om bruk av begge tilnærmingene, både den turistiske og den omstreiferske, og nemlig at de på enkelte områder kan oppleve begrensninger, mens de på andre områder har mer positive opplevelser. I mitt prosjekt har jeg vært opptatt av hvordan foreldrenes bakgrunner sier noe om hvilke utfordringer de møter på som har med mat og måltider å gjøre, men også i noen grad om slike «paths» eller tilnærminger til å møte eller håndtere de ulike utfordringene.

Det senmoderne samfunnet er for Bauman et slags ambivalent ordensprosjekt som er både voldsomt og dynamisk, og der orden betyr å kvitte seg det som ikke passer inn. Slik konstrueres noen «klasseskiller» mellom turisten og omstreiferen, der omstreiferen representerer det uønskede og skitne. I Norge i dag ser vi dette i form av for eksempel flyktningkrisen og i debatten om midlertidige ansettelse – begge områder som tar opp orden og det uønskede.

2.3.2 Kapital og kompetanse for å redusere matusikkerhet

Pierre Bourdieu anses av mange som en moderne sosiologisk klassiker på grunn av hans teoretiske bidrag til å avdekke ikke-erkjente og miserkjente former for makt og dominans i samfunnslivet, blant annet gjennom å koble smak og preferanser til ulik fordeling av mengde og former for kapital. Med tre ulike kapitalbegreper – økonomisk, kulturell og sosial – ville Bourdieu angripe den mer økonomiske antakelsen om at forbrukere er like på de fleste områder, og at de er forskjellige først når det gjelder størrelsen på deres økonomiske kapital (Deeming, 2014). Som nevnt tidligere i dette kapittelet, har begrepet kulturell kapital ofte inngått i en forklaringsmodell alene for å beskrive forskjeller i forbrukspraksiser, men Bourdieu selv så

ikke økonomisk kapital som uten betydning. Smak – inkludert smak i mat – formes etter sosiale miljøer, men stammer også fra mer praktiske forhold.

Jeg har også tidligere nevnt Borch og Kjærnes' argument om at fattigdom ikke nødvendigvis opptrer samtidig med matusikkerhet fordi kompetanse om hvordan man kan tilegne seg og tilberede mat på et stramt budsjett kan gjøre det mulig å redusere matusikkerheten eller dens «virkninger». Dette innebærer blant annet at personer som lenge har levd på lav inntekt, kan ha lært seg noen måter å minske utgifter på, slik at de «lærer seg» å bli mindre matusikre på. I min analyse forsøker jeg å koble disse to perspektivene – Bourdieus kapitalformer og Borch og Kjærnes' tilpasninger – sammen for å undersøke hvordan informantene rent konkret håndterer utfordringene ved matusikkerhet. Jeg ønsker imidlertid ikke å bruke kulturell kapital slik begrepet er kjent og brukt i dag, da dette bærer med seg en del forutsetninger, som for eksempel den enkeltes klasseposisjon i det sosiale rommet, noe som er utenfor rekkevidden til denne oppgaven. Mitt prosjekt ligger derimot i å synliggjøre noen ulike måter å forsøke å håndtere utfordringer knyttet til å sette mat på familiens bord under begrensningen av et relativt sett lavt matbudsjett. Den delen av begrepet om kulturell kapital som handler om utdanning og læren tar jeg derfor med videre i det jeg har valgt å kalle for *matkompetanse*. Videre bruker jeg også økonomisk kompetanse og sosial kompetanse. Disse to likner kanskje sterkere på de respektive kapitalbegrepene, og det å benytte seg av sosial eller økonomisk kompetanse forutsetter en viss grad av henholdsvis sosial og økonomisk kapital.

Alle informantene i dette prosjektet kan sies å være matusikre på den måten at de i større eller mindre grad strever med å sette mat på bordet, ettersom dette var hovedkravet for å delta i intervjuene. Jeg velger her å se på matusikkerhet som noes om foregår langs et kontinuum eller at det har en mer dynamisk karakter heller enn å forstå det som et binært begrep hvor en aktør simpelthen er matusikker eller er det ikke.

Nødvendighetsvalg

Tidligere i dette kapittelet var jeg så vidt inne på begrepet nødvendighetssmak. Ifølge Bourdieu varierer altså smak basert på sosial posisjon, og husholdningsøkonomi er blant de viktige faktorene når det kommer til smak. Mens de med høye nivåer av økonomisk kapital er disponert, gjennom habitus, til å opphøye estetikk framfor funksjon, blir personer med lite

økonomisk kapital disponert for å sette praktiske hensyn først. Nødvendighetssmak er ifølge Bourdieu (1995 [1979]) et tvunget eller falskt valg. Preferanser oppstår ikke i et vakuum, men utvikles på grunnlag av strukturelle betingelser. Ved å foretrekke det som har størst praktisk verdi for dem – for eksempel mat som er mettende heller enn estetisk tiltalende – tilpasses de fattige til, aksepterer og deretter velger det som er *nødvendig*.

Når Bourdieu trekkes inn i studier av fattigdom, følger det at det å være fattig ikke kun handler om å ha lite penger, eller økonomisk kapital. Med Bourdieus kapitalbegrep kan vi se på fattigdom som noe som også omhandler mangel på kulturell og sosial kapital, kapital som indirekte er omsettbart i økonomisk kapital. Dette åpner opp for å studere maten som mer enn et basalt behov, men er også nyttig for å vise hvordan sosiale ulikheter reproduseres gjennom individers disponerte valg og handlinger.

2.3.3 Foreldreskap og fattigdom

I innledningen hevdet jeg at barnefattigdom er et begrep som nærmest tilslører innsatsen fra foreldre og fra husholdningen som helhet. Igjen, barn er ikke fattige alene, men de vokser opp og lever i fattige familier (Backe-Hansen, 2004). I denne siste delen av teorikapittelet vil jeg ta opp foreldreskap og fattigdom, og presentere noen teoretiske perspektiver på hvordan foreldreskap utøves i fattige familier og i Norge i dag.

De to viktigste aspektene ved foreldreskap, hevder Katz og kollegaer (2007), er *omsorg* og *sosialisering*. Foreldreskap innebærer altså å sørge for at barnas materielle, emosjonelle og sosiale behov blir dekt. Det å utøve foreldreskap slik Katz og kollegaer bredt definerer det, kan være vanskelig i husholdninger som må leve på mindre budsjetter fordi det å ha en familie innebærer en rekke økonomiske utgifter, både i form av at barn krever blant annet mat og plass, men også fordi de har andre behov, slik som penger til å bruke sammen med venner, til fritidsaktiviteter og til kultur.

Som forelder blir man nødt til å balansere både sine egne behov og det ansvaret man har for å dekke behovene til barna. I fattige familier kan det være spesielt vanskelig å oppfylle alles behov, og foreldre i slike familier kan derfor oppleve å måtte foreta vanskelige og kanskje til og med økonomisk irrasjonelle prioriteringer. Thorød (2006) og utgjør én av få norske studier

som har tatt opp foreldreskap i fattige familier, og hevder at foreldre bruker ulike håndteringsstrategier for å nå målet om at barna skal ha en barndom og oppvekst som er mest mulig lik andre barns. Fordi «vanlige» barn som regel har god tilgang til diverse aktiviteter og materielle gjenstander, var det viktig for foreldrene i Thorøds undersøkelse at også deres barn skulle få tilgang til denne typen forbruk, og foreldrene «gjør praktiske disposisjoner i egen økonomi for å frigjøre penger og ressurser til beste for barna, og der dette kommer til kort, søker de tilgang fra andre kilder» (Thorød, 2006:7). Når foreldrene avstår fra for eksempel sosiale samvær eller nye klær, og gjør plass i budsjettet for at barna kan tilegne seg disse godene, skyldes det at de forholder seg til et slags hierarki, der barnas behov får forrang. Dette kommer tydelig til uttrykk flere steder i mitt eget materiale, der foreldrene strekker seg svært langt for at barna ikke skal føle på at de selv eller familien er annerledes enn andre de kjenner, eller til og med at foreldrene spiser mindre for at barna skal få nok mat.

3 Metode

I dette kapittelet vil jeg greie ut om forskningsprosjektet denne oppgaven har vært en del av, og betydningen av metoden som er valgt for å undersøke familiers matusikkerhet. Jeg tar opp hva det vil si at jeg har brukt kvalitativ metode og semistrukturerte intervjuer, og redegjør deretter for utvalg, gjennomføring av datainnsamlingen, og utfordringer jeg har møtt på ved ulike stadier av arbeidet. Deretter vil jeg drøfte flere etiske dilemmaer og til slutt resultatenes representativitet, validitet og reliabilitet.

At dette masterprosjektet er en del av det større forskningsprosjektet Familiens matvaner i tøffe tider (FMTT), har hatt stor betydning for både arbeidsprosessen og det endelige resultatet av oppgaven. Ved siden av å jobbe på masteroppgaven har jeg vært ansatt som vitenskapelig assistent på prosjektet, der jeg har arbeidet med blant annet å oversette og tilpasse intervjuguider, rekruttere informanter, intervjuer, transkribere intervjuer og bearbeide datamateriale. FMTT har hatt som målsetning å gjennomføre 90 intervjuer med 45 familier, der én voksen og ett barn fra samme familie intervjues hver for seg. Når Skuland og jeg gjorde intervjuene sammen, løste vi som regel dette ved at hun gjennomførte intervjuene av barna, mens jeg foretok voksenintervjuet. Totalt har jeg gjennomført intervjuer med 18 familier. Dette datamaterialet består av de ni første intervjuene jeg gjorde, i tillegg til tre intervjuer som ble inkludert senere fordi jeg syntes de kunne bidra til å heve materialet.

3.1 Kvalitative og semistrukturerte intervjuer

Hensikten med å bruke det kvalitative intervjuet er å få fram informantenes livsverden (Tjora, 2012:105), altså den verden de opplever og lever i, og som gir ramme rundt deres erfaringer og meninger. I FMTT var metodevalget allerede bestemt før min deltakelse startet. Intervjuformen er et imidlertid naturlig metodevalg, da det gjør det mulig å få informasjon om informantenes praksiser, strategier og opplevelser. At intervjuene var semistrukturerte tillot meg dessuten å følge opp viktige og interessante spor underveis, noe som var viktig fordi jeg ikke visste mye om verken gruppen eller feltet på forhånd. Intervjueguiden inneholdt konkrete spørsmål, men særlig etter at jeg hadde gjort noen intervjuer og hadde blitt godt kjent med intervjusituasjonen,

fungerte guiden like mye som den sjekklisten Jette Fog (2004) beskriver, for de emner jeg visste jeg ville snakke om. Det skjedde nemlig ofte at samtalen tok en helt annen vei, og at informantene selv styrte oss inn på temaer jeg ikke hadde tenkt på, eller som bare var planlagt å komme senere i intervjuet.

Intervjuguiden³ ble utformet av de britiske forskerne som leder det tverrnasjonale prosjektet. Jeg oversatte guiden til norsk, og tilpasset den norske forhold. I tillegg utelot jeg mindre relevante spørsmål, blant annet om mat som blir servert på skolen, ettersom dette ikke forekommer ved norske skoler. På denne måten fikk jeg gjort spørsmålene til mine egne. Ved siden av det klassiske spørreskjemaet brukte jeg også skjemaer for å kartlegge størrelser på og kilder til inntekt, størrelsen på ulike utgiftsposter, og et skjema som listet opp ulike håndteringsstrategier og hvor informantene kunne krysse av på om hvorvidt de brukte hver enkelt strategi ofte, av og til, eller aldri.

3.2 Forberedelser og datainnsamling

Intervjuene ble gjennomført over en litt lengre periode mellom oktober 2015 og august 2016. Ti av de tolv intervjuene som utgjør mitt materiale ble gjennomført i samarbeid med min biveileder og prosjektleder Silje Elisabeth Skuland. Med unntak av det første intervjuet vi gjorde sammen, var det hovedsakelig jeg som ledet intervjuene, selv om Skuland også deltok underveis. Intervjuet av Lise⁴ gjennomførte Skuland alene uten min tilstedeværelse. Jeg har snakket med Skuland om intervjuet, lyttet til intervjuopptaket og lest transkripsjonen, og har valgt å inkludere det i datamaterialet mitt fordi innholdet har bidratt til å gjøre tydelig noen trekk ved de andre intervjuene dataene mine er hentet fra.

3.2.1 Utvalg og rekruttering

Utvalget består av tolv foreldre fra tolv forskjellige familier, hvorav ni er bosatt i Oslo, mens tre bor i samme kommune i Telemark. Informantene er alle, bortsett fra én, kvinner. Fire av

---

³ Vedlegg 3.

⁴ Se tabell 1.

mødrene bor uten en partner, ellers har alle informantene samboer eller ektefelle. Alle familiene har minst to barn, der minst ett er i alderen 11-15 år, noe som var et krav under rekrutteringen. Flere av foreldrene i mitt materiale har også barn over myndighetsalderen som de i ulik grad huser og forsørger.

Foreldrene har ganske variert landbakgrunn. Kun tre er født i Norge, mens resten har bakgrunn fra Øst-Afrika, Midtøsten, Sør-Amerika og Kaukasus. Enkelte kan sies å være relativt nye i Norge, mens andre har bodd her siden ungdomsårene. Denne forskjellen er tydelig i at de med lengst botid i Norge synes å ha sterkere sosiale nettverk rundt seg, noe jeg kommer tilbake til i analysen.

Rekrutteringen foregikk gjennom ulike kanaler. De første informantene ble rekruttert gjennom tre barne- og ungdomsskoler i Oslo og Telemark. Skolene ble valgt ut på bakgrunn av at de lå i geografiske områder med høy andel lavinntektshusholdninger, og altså steder det er rimelig å forvente å kunne finne en høyere andel informanter som passer til utvalgsriteriene. Sammen med prosjektleder Skuland besøkte jeg skolene for å dele ut spørreskjemaer som skulle gis ut i de aktuelle alderstrinnene, slik at elevene kunne ta dem med hjem. Foreldrene til elevene ble bedt om å svare på spørreskjemaene og sende dem tilbake i ferdigfrankerte konvolutter, mot en kompensasjon på to Flax-lodd. Av 700 utsendte spørreskjemaer svarte 84 foreldre. 16 av disse rapporterte at personlig økonomi gjorde det mer eller mindre vanskelig å få mathverdagen til å gå opp, i form av for eksempel ikke ha råd til å invitere venner og familie på besøk med servering, ikke å ha råd til å spise frukt og grønnsaker hver dag, at de bekymret seg for å gå tomme for mat, eller at de hadde opplevd å måtte hoppe over måltider. Av disse 16 sa ni familier ja til å intervjues, og utgjør de ni første intervjuene i denne studien.

Dette forsøket på selvrekruttering gjennom ranselposten førte altså til svært lav respons, og det skulle vise seg å bli svært krevende å rekruttere ytterligere informanter. Den tiende familien ble rekruttert av Skuland gjennom en leksehjelpordning i nærheten av en av Osloskolene som mottok spørreskjemaene. Mange av familiene som brukte denne tjenesten var godt innenfor målgruppen av dem jeg ønsket å intervju, men de hadde ikke svart på ranselposten, selv om flere var svært interesserte i å delta i prosjektet etter å ha hørt om det på leksehjelpen.

Vi kom i kontakt med to familier på Fattighuset i Oslo, en ideell organisasjon som blant annet deler ut gratis klær og mat hver uke. Jeg tilbragte mange timer og dager på både

Fattighuset og matutdelingen ved Gatebarnas Far for å finne informanter. Utfordringen her var ikke å identifisere potensielle informanter, for en god del av dem jeg møtte hadde barn i riktig alder, men flere av de jeg møtte på disse matutdelingene fortalte at de ikke ønsket å delta fordi barna deres ikke visste at de oppsøkte disse organisasjonene, og at de ønsket å skåne dem. Dette tok jeg som et foreløpig varsel før selve intervjuene fant sted om at fattigdom i form av ikke å ha råd til mat er et skambelagt tema, og kanskje særlig når barn er involvert.

Tabell 1. Informantenes sivilstatus, bakgrunn, antall barn, husholdningsinntekt og –utgifter.

	Navn	Sivilstatus	Husholdningens inntekt	Etnisitet	Antall barn boende hjemme	Inntekt, månedlig	Boligutgifter per måned (prosent av inntekt)	Matutgifter per måned (% av inntekt)
1	Aylin	Gift/samboer	Uføretrygd + uføretrygd	Midtøsten	2	± 39 000	± 8 500 (22 %)	10 000 (25 %)
2	Beatriz	Gift/samboer	Arbeidsavklaringspenger + deltidsarbeid	Sør-Amerika	2	± 33 000	11 000 (33 %)	5 000 (15 %)
3	Ceren	Gift/samboer	Uføretrygd + fulltidsarbeid	Midtøsten	3	32 000	13 000 (40 %)	9 000 (28 %)
4	David	Gift/samboer	Uføretrygd + deltidsarbeid	Midtøsten	2	26 300	14 000 (53 %)	3000 (11 %)
5	Eva	Alene	Deltidsarbeid	Sør-Amerika	2	26 000	11 000 (42 %)	4000 (15 %)
6	Frida	Gift/samboer	Arbeidsavklaringspenger + fulltidsarbeid	Norge (partner fra Amerika)	3	49 800	4000 (8 %)	8000 (16 %)
7	Gacal	Alene	Introduksjonsstønad	Øst-Afrika	3	± 14 500	5 000 – 5 830 (34-40 %)⁵	± 8 000 (55 %)
8	Hilde	Gift/samboer	Arbeidsavklaringspenger + fulltidsarbeid	Norge (partner fra Midtøsten)	2	43 000	17500 (40 %)	± 7500 (17 %)
9	Isra	Gift/samboer	Introduksjonsstønad + introduksjonsstønad	Øst-Afrika	5	31 000	6500 (21 %)	2600 (8 %)
10	Jamila	Gift/samboer	Introduksjonsstønad + introduksjonsstønad	Øst-Afrika	8	18 000	NAV dekker	Uvisst, varierer stort
11	Kamila	Alene	Økonomisk sosialhjelp	Kaukasus	1	Varierer stort	NAV dekker	Uvisst, varierer stort
12	Lise	Alene	Økonomisk sosialhjelp	Norge	1	9 240	NAV dekker	2500 (27 %)

⁵ Familien skulle flytte en måned etter intervjuet, og dermed ville husleien øke med 830 kroner i måneden.

3.2.2 Intervjuene

Intervjuene tok mellom åtti minutter og tre timer, og varte som regel mellom to og tre timer. Alle fant sted hjemme hos informantene. Intervjuene ble tatt opp på bånd som ble slettet etter transkribering.

Under tre av intervjuene⁶ var foreldrene jeg skulle intervjuer ikke helt stødige i verken norsk eller engelsk, slik at intervjuene ikke var helt enkle å gjennomføre. I to av tilfellene hadde foreldrene med seg noen som kunne oversette for oss. I det ene av disse hadde moren jeg skulle intervjuer invitert med seg søsteren sin og to venninner, der særlig én venninne var ganske flytende i norsk, og fungerte som tolk mellom oss. Ettersom venninnene var svært nære, opplevde jeg ikke at moren syntes det var vanskelig å åpne seg for meg og derfor justerte svarene sine. Heller fikk jeg inntrykk av at det å ha vennene der bidro til en større trygghet for informanten, og at hun klarte å slappe mer av i deres selskap. I det andre tilfellet var det familiens eldste datter på nitten år som tolket mellom meg og moren. Datteren bodde hjemme hos familien, og var svært kjent med husholdningens inntekter, utgifter og måten familien organiserte og håndterte mat og måltider. Dette intervjuet kan derfor sies å være like så mye et intervju av datteren som av moren, da hun ofte ikke behøvde å konferere med moren for å svare på spørsmålene, og vi snakket mye om datterens egne erfaringer og meninger. I det tredje tilfellet, uten tolk, var informantens norskkompetanse bedre enn hos de to ovennevnte, men vi hadde likevel vanskeligheter med å forstå hverandre, noe som hadde en viss betydning for intervjuet. Selv om flere av spørsmålene i intervjuguiden ikke ble besvart, klarte vi dog å kommunisere såpass godt at vi kom gjennom hovedlinjene i intervjuguiden, og jeg har derfor valgt å inkludere intervjuet i studien. Jeg har ikke inkludert noen sitater fra dette intervjuet i analysen, men familiens livssituasjon, utfordringer og håndteringsmåter er analysert i sammenheng med resten av datamaterialet, og bidrar til å støtte opp om eller problematisere antakelser fra materialet.

Ved hvert intervju ble jeg servert kaffe eller te, og ved flere av besøkene fikk jeg servert noe å spise, for eksempel oppskåret frukt eller småkaker. I tre tilfeller ble jeg dessuten invitert på middag, enten rett før eller etter selve intervjuet, og en av informantene hadde åpenbart brukt flere timer på kjøkkenet for å tilberede hennes hjemlands nasjonalrett til ære for mitt besøk. Da middagsinvitasjonen kom etter vi hadde avsluttet intervjuet, forsøkte jeg først å avslå høflig for å

---

⁶ Familiene 7, 10 og 11, se tabell 1.

gi uttrykk for at de hadde oppfylt sin del av avtalen, og at jeg ikke hadde noen ytterligere forventinger til dem. Fordi de gav inntrykk av at de virkelig ønsket å invitere oss til bords, takket vi ja, og opplevde det som rørende at de så gladelig delte av det de hadde, selv når utgangspunktet for samtalen var at de hadde mindre enn folk flest.

3.3 Etiske dilemmaer

Etiske problemstillinger er med på å prege hele prosessen i et forskningsarbeid, fra arbeidet i forkant av datainnsamlingen, til selve intervjuene, og analyser og framstillinger (Kvale & Brinkmann, 2009:78). Jeg møtte på flere ulike etiske dilemmaer, og ble derfor nødt til å ta flere hensyn. Fordi personopplysninger som navn, bostedsadresse, etnisitet og helse, blir behandlet i oppgaven og prosjektet, ble «Familiens matvaner i tøffe tider» meldt inn til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) ved prosjektstart, før sommeren 2015. Min deltakelse ble meldt inn i august 2015, da jeg startet arbeidet med min oppgave. Informasjon om personlige forhold har blitt behandlet konfidensielt av respekt for forskningsdeltakerne. Feltnotater, intervjudata og alle persondata har blitt oppbevart utilgjengelig for personer uten tilknytning til undersøkelsen. I forkant av intervjuet ble potensielle informanter alle gitt et informasjonsskriv [vedlegg 1] om hvordan intervjuet kom til å foregå, hva slags temaer som kom til å tas opp, og anonymiseringen av deltakerne. Ved begynnelsen av intervjuene ble informantene bedt om å skrive under på en detaljert samtykkeerklæring [vedlegg 2] som omhandlet konfidensialitet, bruk av datamaterialet i forskning og formidling, og arkivering. Alle forskningsdeltakere er grundig anonymisert, blant annet ved at jeg har endret på eller generalisert mulig identifiserende opplysninger som navn, bosted, yrke, og nasjonal opprinnelse. På grunn av dette bør det ikke være mulig å gjenkjenne enkeltpersoner fra materialet.

Ved to tilfeller opplevde jeg at kravet om anonymitet ble skjerpet. Ettersom informantene ble rekruttert gjennom tre skoler, bodde flere av informantene i samme boligområde. I det ene tilfellet forstod jeg ut fra hva informanten fortalte om sin bakgrunn og familie at hun måtte være søster til en annen av informantene. I det andre tilfellet kunne en informants sønn, etter at vi innledningsvis hadde fortalt om studien og hvorfor vi ønsket å intervju personer bosatt i det aktuelle området, fortelle at han hadde hørt om intervjuene fra en

klassekamerat, hvis familie vi hadde besøkt tidligere. Jeg opplevde ingen av disse tilfellene som problematiske under datainnsamlingen, da jeg valgte å la være å gå inn på relasjonene informantene mellom, men derfor har det likevel vært viktig å sikre intervjupersonene anonymitet i framstillingen.

3.3.1 Sensitive temaer

Også oppgavens tema fordrer spesielle etiske betraktninger. Mat, penger og fattigdom er alle emner som kan oppfattes som personlige og sensitive. Mat og penger blir ofte tillagt moralske dimensjoner, der det finnes «riktige» og «gale» måter å opptre på, noe debatten om «verdige» og «uverdige»⁷ fattige – som jeg ikke vil veldig langt inn på her – er et uttrykk for. Når mat kommer inn i bildet i form av dårlig kosthold eller lite valgmuligheter, særlig der det gjelder barn, kan det oppleves som skamfullt. Fattigdom og dårlig råd i seg selv er dessuten ofte forbundet med skam eller skyldfølelse over ikke å «få det til», noe som kan gjøre det vanskelig å snakke åpent, og som jeg allerede har nevnt var dette trolig noe av grunnen til at rekrutteringsprosessen var såpass utfordrende. Flere ganger opplevde jeg at informanter avlyste intervjuet kort tid før det avtalte møtet skulle finne sted. De som avlyste oppga ingen grunn, men jeg tror kanselleringen kan ha skyldtes intervjutemaet, og at de fryktet at det kom til å bli vanskelig eller ubehagelig å prate om. Å snakke om å leve med lite penger i et samfunn som vårt preget av overflod og prangende forbruk, kan være en betydelig belastning. Det er derfor ingen selvfølge at folk er villige til å la seg intervjuer om dette, og jeg er svært takknemlig for alle som lot oss komme inn.

Det ble derfor viktig å opprette en trygg intervjusituasjon, der informanten kunne føle seg komfortabel. Intervjuguiden var utformet slik at de mest nærgående spørsmålene først kom et stykke ut i intervjuet. Slik kunne informantene rekke å bli kjent med intervjusituasjon, og føle seg trygg på at de behersket den (Tjora, 2012:112). Enkelte informanter uttrykte bekymring i forkant av intervjuet om hvorvidt de kunne svare på spørsmålene som ble stilt. Jeg forklarte dermed at jeg ikke var ute etter å stille dem til veggs eller kreve svar de ikke hadde, men heller ønsket å høre om deres opplevelser og refleksjoner, og at jeg simpelthen var interessert i det vedkommende kunne fortelle. Dersom informanten gav inntrykk av ikke å ville snakke om et

---

⁷ Se f.eks. Bratberg, 2015; Nordmo, 2014.

spesielt tema, gikk vi videre til neste punkt i intervjuguiden. Oftere enn at intervjusubjektene forsøkte å unngå bestemte temaer, skjedde det derimot at de selv kom med digresjoner fra intervjuguiden, fordi de ønsket å dele erfaringer eller refleksjoner om andre temaer. Når dette skjedde, lot jeg dem fortelle for å opprettholde den uformelle og avslappede atmosfæren semistrukturerte intervjuer tilstreber, og som åpner for å tenke høyt og prate noenlunde fritt (Tjora, 2012:110).

3.3.2 Hjemmebesøk

Selv om det kunne være interessant å kombinere intervjuet med observasjon i hjemmet, valgte jeg ikke å legge fokus på dette. Jeg var derimot opptatt av hvordan det ville være å komme inn i hjemmene til fremmede i forskningens embete. Plasseringen av intervjuet i deres eget hjem kan ha hatt betydning for hvor komfortabel informantene følte seg under intervjuene. Tjora (2012:122) påpeker at sted kan ha stor betydning for intervjuets resultat. Særlig kan informanter ha behov for trygghet dersom de ikke er kjent med intervjueren eller intervjusituasjonen og som også blir bedt om å snakke om personlige forhold, slik som i tilfellet her. I forkant var jeg redd for at å besøke informantene hjemme kunne oppleves som påtrengende, og at informantene ville føle seg sårbare eller invadert. Jeg oppfattet derimot ikke noen motvilje da vi først avtalte tid og sted for intervjuet over telefon, og heller ikke under selve besøket. Ved to tilfeller ga informantene dog uttrykk for at intervjuene hadde vart lenge, og jeg forsøkte da å runde av intervjuet ganske raskt. Ifølge Jette Fog innehar intervjueren en overlegen posisjon, og de to partene i et intervju inngår både en åpen og en skjult kontrakt (2004:228). Den åpne dreier seg om selve embetet intervjueren kommer i, og at den andre har sagt seg villig til å intervjues. Den skjulte kontrakten, hevder Fog, oppstår i den konkrete intervjusituasjonen, og handler om hvilke forventninger og krav som ligger uuttalt i møtet. Jeg som intervjuer hadde i noen grad makt over situasjonen fordi det i hovedsak var jeg som styrte samtalen og stilte spørsmålene. I tillegg inntok jeg en slags gjesterolle, og kunne dermed kanskje forvente en eller annen form for oppvartning. Både i spørsmålsstilling og ved hjemmebesøk ligger det visse krav om at den spurte skal gi et svar, og at verten ikke skal kaste ut gjesten.

Selv opplevde jeg derimot at informantene følte seg trygge i hjemmene sine, og at rollen som vert kanskje heller ga dem en trygghetsfølelse og bekvem rolle, i stedet for å være passive respondenter til spørsmålene de ble stilt. Det maktskjeve forholdet mellom informant og

intervjuer ble kanskje dermed noe balansert. Alle informantene inntok denne rollen som vert, og som jeg har nevnt ble jeg servert noe varmt å drikke hos alle jeg besøkte, og i flere tilfeller også noe å spise. Ved å ta imot og takke for serveringen, og ved et par anledninger også tøfler til å bruke i de kalde boligene, i tillegg til å vise empati når informantene fortalte, håper og tror jeg at jeg ble ansett som høflige og behagelig å ha på besøk. Etter båndopptakeren var slått av, ble vi ofte stående og prate en stund om intervjuet eller andre emner, og flere av informantene ga uttrykk for at de ønsket kontakt igjen ved et senere tidspunkt.

3.4 Forskningens kvalitet

3.4.1 Pålitelighet

Ifølge Tjora (2012:203) er det ikke mulig for den kvalitative forskeren å oppnå fullstendig objektivitet som observatør. For å sikre påliteligheten eller reliabiliteten i kvalitativ forskning bør man derfor heller søke å gjøre forskningsprosessen så transparent som mulig, blant annet ved å redegjøre for hvem informantene i utvalget er og hvordan datainnsamling og analyse har foregått. I dette kapitlet har jeg forsøkt å redegjøre for bakgrunnen for analysen nettopp for at leseren selv kan bedømme troverdigheten til funnene som presenteres nedenfor.

3.4.2 Overførbarhet

Mine funn basert på tolv observasjoner kan ikke generaliseres til å gjelde alle fattige familier og foreldre i Norge. Avgrensningen av utvalget gjør også at jeg ikke kan si noe om fattigdom slik det forekommer hos mange andre utsatte grupper, slik som barnløse enslige, foreldre i den tøffe etableringsfasen, studenter eller minstepensjonister. Jeg kan heller ikke uttale meg om forskjeller mellom fattige og ikke-fattige, da jeg kun har studert den første gruppen. Trolig finnes det også mange likheter mellom de to, og mange «matsikre» vil nok kjenne igjen fra eget liv enkelte aspekter som trekkes fram her hos mine informanter. Likevel er det grunn til å anta at det å slite med penger og mat slik det kommer fram i denne studien gir et godt bilde av hvordan matusikre familier håndterer og opplever å streve med matbudsjettet. Som jeg forsøker å få fram senere, er det heller ikke nødvendigvis de konkrete håndteringsmåtene informantene

bruker som definerer dem som matusikre. Viktigere i den forstand er at selve nødvendigheten av å håndtere det trange matbudsjettet er en nødvendighet ikke-matusikre aldri opplever.

3.4.3 Gyldighet

Med gyldighet eller validitet menes om man får svar på de faktiske spørsmålene man stiller (Thagaard, 1998:181). Gyldighet handler først og fremst tolkningen, og ikke om hvordan undersøkelsen er foretatt. Jeg har forsøkt å være kritisk til egne tolkninger, blant annet ved å lete etter negative tilfeller, altså tilfeller i materialet som ikke bekrefter den generelle tendensen. Dette er bakt inn i diskusjonen av analysen. En like viktig måte jeg har forsøkt å teste analysens gyldighet på, er ved å forankre den i tidligere forskning.

I tillegg til at jeg selv har forsøkt å ha et kritisk blikk, har jeg hatt nytte av gode kommentarer fra veiledere og forskere på SIFO, der jeg har hatt kontorplass. Jeg har også ved to anledninger å legge fram materialet mitt foran forskere som har kunnskap om feltet, henholdsvis ved Nordic Conference on Consumer Research 2016 i Aarhus, og ved HIOA-seminaret «Om å snakke om sunn mat til nyankomne innvandrere. Behov, erfaringer og teoretiske tilnærminger». Til sammen har alle disse klart å luke vekk noen feil og mangler. De resterende er utelukkende mine egne.

4 Liv, lønn og utfordringer

Hensikten med dette første analysekapittelet er å gi en grov beskrivelse av informantenes ulike livssituasjoner og inntjeningsforhold, samt hvilke utfordringer familiene erfarer knyttet til mat og måltider. Informantenes bakgrunn, i form av livs- og inntektsforhold, er særlig viktig for å forstå deres forskjellige barrierer hva gjelder å få mat på bordet. Første del av kapittelet går derfor med på å beskrive denne bakgrunnen, som dessuten utgjør grunnlaget for konstruksjonen av tre typer matusikre foreldre: *de uføre*, *de sykemeldte* og *de flyktige*. Disse kategoriene kan si noe om hvilke ressurser foreldrene har tilgjengelige, men de bidrar også til å rette oppmerksomheten mot noen spesifikke utfordringer. I andre del av dette kapittelet vil jeg ta for meg både noen av utfordringene informanter møter på, hva som ligger i idealet om akseptabel mat og matanskaffelse, og til slutt, skamfølelsen når idealer om det akseptable ikke blir nådd.

4.1 Livssituasjon og inntjening

De tolv informantene i denne studien befinner seg i omgivelser som likner mer eller mindre på hverandres. Jeg vil derfor gå litt nærmere inn på de ulike omgivelsene og livssituasjonene informantene i dette utvalget befinner seg i. Fordi jeg er interessert i husholdningens økonomiske omstendigheter som en helhet, har jeg i de tilfellene informanten har en partner boende sammen med seg og barna også inkludert partnerens inntektskilder. Flere av familiene kan plasseres innenfor flere av de følgende kategoriene ved at partnerne har ulike inntjeningsforhold. Under skisserer jeg tre idealtyper basert på informantenes livssituasjoner og inntjeningsforhold; uføretrygdete, personer i usikre arbeidsforhold, og langtidssykemeldte. Til slutt går jeg kort gjennom hva det å være ny i Norge har å si for informantenes utfordringer med å sette mat på bordet.

I tre av familiene⁸ var minst én av forsørgerne *uføretrygdete*. Størrelsen på trygden er beregnet ut fra tidligere inntekt, og ettersom disse foreldrene alle hadde lav utdanning og derfor hadde hatt relativt beskjedne inntekter før de ble arbeidsuføre, ble heller ikke størrelsen på

---

⁸ Familiene 1, 3 og 4, se tabell 1.

uføretrygden særlig stor. Men selv om inntekten var ganske lav, syntes informantene å sette pris på særlig to sider ved tilværelsen som uføretrygdet. Det første var stabiliteten den faste inntekten gir og dermed muligheten til å planlegge framover, noe som blant annet kan gjøre det enklere å holde utgifter nede. I tillegg gav uføretrygden foreldrene en mer fleksibel timeplan og mer tid til overs enn de hadde opplevd før. Nå som de ikke jobbet, kunne de bruke mer tid hver dag på andre aktiviteter, som for eksempel matlaging eller å reise til billigere butikker langt unna hjemmet. Ceren⁹ fortalte at før hun ble uføretrygdet hadde hun pleid å løpe inn på kjøkkenet med yttertøyet på med én gang hun kom hjem fra jobben fordi hun ikke hadde noe tid å miste hvis hun skulle rekke å ha middagen på bordet til familien var hjemme. Hun synes derfor det var godt endelig å slippe unna mye av tidspresset hun før hadde opplevd. Alle de tre uføretrygdene jeg intervjuet gjorde mye ut av den store tidskapasiteten de hadde. Aylin, som bor i Oslo et godt stykke utenfor bykjernen, fortalte at hun to ganger i uken reiste med t-banen ned til Grønland for å handle inn stort og billig på grønnsaksbutikkene der, og at hun brukte betydelig med tid og krefter på disse turene kun for å spare pengene. Forutsigbarheten som ligger i den stabile uføretrygden gjør dette til gruppen av informanter som har mest til felles med Baumans turist. I større grad enn omstreiferen som kastes rundt omkring av ytre forhold, styres turisten av egne ønsker, og innehar en posisjon hvor hun kan velge det alternativet som er mest attraktivt framfor et annet. De uføretrygdene har valgfrihet på grunn av to forhold. For det første slipper de usikkerhet i forbindelse med framtidig inntekt, men kan være trygge på at en gitt sum penger kommer inn hver måned. For det andre har de mye tilgjengelig tid de kan bruke på å skaffe seg eller tilberede mat, noe som åpner opp for flere mulige handlingsalternativer. De uføretrygdene er likevel neppe for rene turister å regne. Valgfriheten deres er begrenset til et snevert handlingsrom på grunn av den lave inntekten og deres dårlige helse. Den dårlige helsen begrenser dessuten i mer eller mindre grad hvor mye tid de kan bruke på å sette mat på bordet. Ceren har derfor sluttet å invitere venner og familie på middagsbesøk.

Ceren: Akkurat nå er jeg så sliten. Det er sånn at jeg kan lage middagen, men da er jeg sur i ansiktet. Det er slitsomt, jeg orker ikke mer. Men jeg har snakket med [vennene]. Begge søsknene mine også. Jeg sa at nå må jeg kutte ut middagen. Ikke kom på middag uten å si ifra, for jeg orker ikke mer. Jeg er sliten. Det er tungt å lage middagen, for det krever fem-seks

---

⁹ Se tabell 1.

retter, og det må være spesielle retter [fra hjemlandet]. Og det krever tid. Da blir jeg sliten. [...] Jeg klarer ikke å kose meg. Enten har jeg vondt i ryggen, eller det er tungt i hodet fordi jeg er sliten.

Det kan også diskuteres hvorvidt stabiliteten i uføretrygden er virkelig solid. Politiske svingninger kan medføre betydelige endringer for mottakerne: de siste par årene har sett endringer som medfører at flere uføretrygdede har mistet retten til barnetillegg og bostøtte (Husbanken, 2017; NAV, 2015). Uføretrygdede er dessuten er svært utsatt gruppe med tanke på stigmatisering og skam (Ciobotaru, 2016; FFO, 2013).

Med tanke på stabilitet og fritid, var det en ganske annen situasjon for foreldrene som befant seg i svært *usikre arbeidsforhold*¹⁰. Flere informanter eller partnerne deres befant seg i ufrivillig deltidsarbeid som de kombinerte med uforutsigbare ekstravakter på samme arbeidsplass, eller de gjentatte ganger ble plassert i praksis gjennom NAV på ulike arbeidsplasser uten noen gang å få fast ansettelse. Familiene dette gjaldt syntes det var vanskelig å håndtere både den uforutsigbare økonomien, men også timeplanen som ofte måtte forandres på i siste øyeblikk. Slikt sett kan denne gruppen likne svært mye på Baumans omstreifere, i det at de både mangler valgfrihet og faste holdepunkter rundt seg. Felles for omstreiferen og foreldrene i slike usikre arbeidsforhold er mangelen på valgfriheten og kontroll. Foreldrene i denne gruppen har et ønske om både mer og fast arbeid, men beslutningen er ikke deres å ta, da den ligger hos arbeidsgiveren som har makt til å ansette dem eller å la være. Det kan også argumenteres for at avmakten foreldrene opplever som arbeidstakere har bakgrunn i mer overordnede samfunnsnormer som handler om hvordan norsk arbeidsliv ser for seg en god arbeidstaker, eller hva det er som gjør en person ansettelsesbar. Begrepet prekariat betegner en ny og voksende klasse som kjennetegnes av nettopp kronisk usikkerhet (Standing, 2014, 2015), gjerne i form av korttidskontrakter eller som arbeidssøkende migranter, vekslende mellom ulike inntektskilder, enten det er lønn eller trygder. Medlemmer av prekariatet er til enhver tid på jakt etter inntekt. I denne gruppen finner vi derfor også innvandrerforeldrene som mottar introduksjonsstønads mens de deltar i introduksjonsprogrammet. Disse kan sies å befinne seg i usikre arbeidsforhold i det at fremtiden er usikker for de fleste hva gjelder arbeid og inntekt, uavhengig av bakgrunnen de

---

¹⁰ Familiene 2, 4, 5, 7, 9 og 10, se tabell 1.

har fra hjemlandet. Som jeg kommer tilbake til senere, mangler ofte de nyankomne dessuten en del ressurser som kunne ha økt deres attraktivitet på arbeidsmarkedet, deriblant språk og kunnskap om norsk arbeidsliv, men også sosiale nettverk. David, som selv er uføretrygdet, var frustrert over at hans kone aldri blir tilbudt fast fulltidsjobb. Per intervjuutidspunktet jobbet hun i en fast stilling på 20 prosent i en dagligvarekjede, og blir ofte og med svært kort forvarsel forespurt ekstravakter, men før dette hadde hun hatt flere praksisplasser gjennom NAV.

David: NAV sendte [min kone] på praksis i seks måneder. De lovte å ordne henne jobb der. Ok. Etter seks måneder, [arbeidsgiveren] sa «nei, beklager, vi har ikke ledig stilling». Ja, men, ok, hvorfor spurte ikke NAV om det? Hvis de ikke har ledig stilling, så skulle de ikke sendt mennesker gratis i jobb. Og NAV betaler til og med [arbeidsgiveren]!

Intervjuer: NAV betaler for at hun jobber gratis [for arbeidsgiver].

David: Ja. NAV bare sender folk ut, de tror det er bedre å jobbe på denne måten, som slave, enn å sitte hjemme. Jeg kaller det slave, beklager. Som i gamle dager, det var slik i hjemlandet mitt, det er slaver. [...] Mange har dette problemet. Og særlig utlendinger, særlig utlending, fordi mange ikke kjenner lovverket.

I likhet med Standing, mente også Bauman at innvandrere ville møte på ekstra vanskeligheter i møte med «forbrukersamfunnets» endrede og flyktige arbeidsliv (Nilsen, 2007).

Arbeidsplassen er i dag sjeldent den samme gjennom et helt yrkesliv, og arbeidstakere bytter til stadighet beite. Vi får dermed et mer omskiftelig arbeidsliv, der ferdigheter kjapt blir utdatert. Migranter ligger gjerne noe bak hva gjelder mottakerlandets etterspurte ferdigheter, kan derfor ha vanskeligheter med å «ta igjen» resten av arbeidstakerne, og slik blir henvist til jobber ingen vil ha.

Den tredje gruppen i mitt informantutvalg består av foreldre som uten å være uførepensjonister ikke var i arbeid på grunn av lengre perioder med sykdom. Foreldre i fem familier¹¹ var utenfor arbeidslivet på grunn av ulike former for sykdom. Også disse var nødt til å takle sin porsjon uforutsigbarhet, både hva gjaldt egen helse og mulighet til å komme tilbake

---

¹¹ Familiene 2, 6, 8, 11 og 12, se tabell 1.

til arbeidslivet. To av disse foreldrene mottok økonomisk sosialhjelp. Resten av foreldrene i denne gruppen fikk arbeidsavklaringspenger, og selv om størrelsen på trygden er rundt 66 prosent av tidligere inntekt og derfor innebærer en ganske drastisk inntektsreduksjon, er beløpet fast og dermed forutsigbart. Verken arbeidsavklaringspenger eller sosialhjelp er derimot livsvarige stønader, slik uføretrygd er, og informantene måtte derfor belage seg på å endre livssituasjon ettersom helsetilstanden forandret seg eller stønadsperioden gikk ut. Særlig ustabil er sosialhjelp, som er «velferdsstatens siste økonomiske sikkerhetsnett (NAV, 2017), myntet på mottakere som er ute av stand til å forsørge seg selv på andre måter. Mottakeren mister retten på sosialhjelp dersom de får andre inntekter som reduserer behovet for livsopphold, noe Lise nylig har erfart:

Lise: På én måned skulle vi klare å omstille oss fra 15 000 til 7 500 kroner, og det mente NAV ikke skulle være noe problem siden jeg fikk husleiedekning. Da kan man lure. Skattepengene jeg tjente i fjor ble også tatt. Så alle skattepenger jeg får, det blir min sosialstønadsinntekt den måneden her. Er ikke det fantastisk? Så har du absolutt minst fra før, og har vært i jobb og klart å spare opp stusselige bunker – du får ikke feriepenge engang! – og så skal de ha det også.

Usikkerheten rundt både helse og arbeidsevne, stønadens midlertidighet, og den reduserte inntekten som legger begrensninger på familiene, gjør at også de langvarig syke kan minne om Baumans omstreifere. Denne gruppen har til felles med de uføretrygdede både dårlig helse og, i noe mindre grad, stabilitet i tid og inntekt. Samtidig deler de med de personene i usikre arbeidsforhold den uforutsigbarheten som ligger i den midlertidige sykestatusen. De sykemeldte utgjør likevel en til dels heterogen gruppe, noe som sees tydeligst i inkluderingen av både personer som mottar arbeidsavklaringspenger og personer som mottar sosialhjelp. Et hovedskille mellom de to typene overføringer ligger i hvorvidt sykdommen er anerkjent eller ikke. Hos mottakere av arbeidsavklaringspenger har en offentlig instans foretatt en vurdering av arbeidsevnen som redusert med minst 50 prosent, mens sosialhjelpsmottakere mottar en behovsprøvd og midlertidig stønad som kun skal dekke livsopphold. Når Kamila og Lise hevder at de er syke og ikke i stand til å arbeide, er dette snakk om deres egne og muligens legitimerende beskrivelser.

4.1.1 Tre typer matusikre foreldre

De tre gruppene av informanter som nettopp har blitt beskrevet, utgjør grunnlaget for etableringen av tre typer av matusikre foreldre: *de uføre*, *de sykemeldte*, og *de flyktige*. De to første gruppene får navn ut fra sin etablerte status i velferdsstaten, nemlig som uføretrygdet eller som mottaker av en form for langvarig sykemelding, slik som arbeidsavklaringspenger eller sosialhjelp. Gruppen med de usikre arbeidsforholdene har jeg valgt å kalle for de flyktige. Betegnelsen skiller denne gruppen fra de to andre, nemlig fordi det finnes offentlige brukte begreper for de to første, men ikke for den tredje. På mange måter er de flyktige en usynlig gruppe for samfunnet øvrig. I selve betegnelsen 'flyktig' ligger en parallell til Baumans omstreifere, som opplever alt rundt seg som flyktig og ukontrollerbart. Selv om alle tre gruppene har innslag av omstreiferen i seg – den lave inntekten i seg selv er et trekk som vanskeliggjør turisme i baumansk (og for så vidt også i vanlig) forstand – deler de flyktige de fleste av kjennetegnene til omstreiferen, nemlig frustrasjon, manglende valgfrihet og kontroll, og usikkerhet når det gjelder framtiden.

De tre typene eller kategoriene foreldre som jeg skisserer her er idealtyper, og det er dermed slik at de enkelte informantene eller deres partnere ikke nødvendigvis passer fullstendig inn i sin tildelte kategori. Lise og Kamila, som jeg nevnte at som sosialhjelpsmottakere skilte seg litt ut fra gruppen som mottok arbeidsavklaringspenger, er eksempler på personer som også kunne ha vært plassert i gruppen med de flyktige, da de deler mye av uforutsigbarheten denne gruppen opplever. Jeg har dessuten valgt å la noen familier plasseres i to grupper. Dette gjelder blant annet for Davids familie, der han selv er uføretrygdet, mens hans kone tydelig hører til blant de flyktige. Idealtyper dekker ikke alle variasjoner og nyanser, men bringer fram de mest typiske trekkene ved materialet (Weber, 1971:199-215). Grunnen til at jeg har konstruert disse idealtypene er primært for å forenkle datamaterialet. De tre typene kan tydeliggjøre hvilke ulike betingelser foreldrene handler innenfor, og som vi vil se i neste kapittel, kan dette være med på å forklare forskjeller i bruk av håndteringsstrategier.

Tabell 2. Tre idealtyper. De uføre, de sykemeldte og de flyktige.

	De uføre	De sykemeldte	De flyktige
Inntekt	Stabil, men redusert	Midlertidig stabil, men redusert	Ustabil
Tid	God tid	God tid	Ustabil
Helse	Dårlig helse	Dårlig helse	Ingen helseproblemer

De uføre, de sykemeldte og de flyktige er altså tre typer foreldre jeg finner i mitt datamateriale, og inndelingen sier noe om hvilke utfordringer de har til felles og til forskjell fra hverandre. Som vi ser av tabellen, deler de uføre og de sykemeldte større eller mindre grad av stabilitet når det gjelder inntektsstørrelse, tilgjengelig tid, og helse. Lønnsituasjonen til de uføre er derimot avklart en gang for alle, og de kan nyte større grad av kontroll innenfor sin egen økonomiske situasjon. De syke vet ikke like sikkert som de uføre hva framtiden vil bringe, verken med tanke på lønn, helse eller tid. De flyktige har ingen helseproblemer, men befinner seg ellers i en situasjon preget av mye ustabilitet, og svingningene i tilgjengelig tid og inntekt er både store og hyppige.

4.2 Akseptabel mat

Jeg har tidligere vært inne på den amerikanske definisjonen av matusikkerhet som i tillegg til det ernæringsmessige trekker på både det kulturelt og sosialt akseptable ved maten og hvordan den anskaffes. Nærmere bestemt sier United States Department of Agriculture (USDA, 2016) at en person eller husholdning er matusikker dersom vedkommende opplever usikker eller begrenset tilgang til ernæringsmessig tilstrekkelig og trygg mat, eller at evnen til å tilegne seg akseptabel mat på sosialt akseptable måter er begrenset eller usikker. I tillegg hevder Borch og Kjærnes (2016) at inntektsfattigdom ikke nødvendigvis er sammenfallende med matusikkerhet,

da erfaring og kompetanse kan benyttes til å anskaffe og tilberede mat som er sosialt akseptabel og ernæringsmessig tilfredsstillende. I dette kapittelet vil jeg gå nærmere inn på dette som har å gjøre med det *akseptable*. Som jeg kommer tilbake til, finner jeg i dette materialet enkelte fortellinger om lite mat, men hovedregelen hos alle familiene jeg snakket med var at det var nok mat å spise til at ingen opplevde sult. Likevel vil jeg hevde at det finnes mange og ulike uttrykk for matusikkerhet eller –fattigdom, deriblant det ikke å nå opp til idealene om hva som utgjør det akseptable i henhold til mat.

I mitt informantutvalg, som er svært heterogent når det gjelder kulturell bakgrunn, vil det være formålsløst å forsøke å si noe om hva som anses som akseptabelt på et generelt nivå. Med bakgrunner fra Norge, Nord-Kaukasus, Midtøsten, Sør-Amerika og Øst-Afrika vil foreldrene jeg intervjuet ha ulike oppfatninger om hva som utgjør sosialt og kulturelt akseptabel mat og spisevaner. Dette er også trolig en av grunnene til at jeg finner relativt stor spredning i grad av matusikkerhet blant informantene. De kvinnelige informantene med bakgrunn fra Midtøsten – Aylin og Ceren – opplevde det som nødvendig og forventet av omgivelsene å servere middag som hver dag bestod av både suppe, salat og en hovedrett. Ikke å kunne servere middag på denne måten ble opplevd som vanskelig fordi de dermed måtte avvike fra det «normale» og forventede, og den høye standarden for det akseptable måltidet gjorde at mat var en stor prioritet i disse husholdningene. På den andre siden kunne de relativt nyankomne flyktningene fra Øst-Afrika – Gacal, Isra og Jamila – måtte gi opp ganske mye mer for å få det til å gå rundt, men fordi deres standarder for det akseptable var ganske annerledes og preget av tiden som flyktning i afrikanske leirer, var opplevelsen ikke nødvendigvis tøffere enn for mødrene fra Midtøsten. Her kan det kanskje også argumenteres for at skillet mellom foreldrene fra Midtøsten og fra Øst-Afrika også hadde å gjøre med at de førstnevnte tilhører de uføre, mens de siste alle er representanter for de flyktige, og at deres idealer er et resultat av manglende valgmuligheter.

Det informantene i denne studien alle derimot har til felles er at de balanserer på linjen av hva de selv oppfatter som akseptable mat- og spisemåter, og noen krysser over linjen til det uakseptable oftere enn andre. I det følgende presenterer jeg noen utfordringer flere foreldre møter som er tilknyttet idealer om den akseptable maten. *Den akseptable maten* er ikke en gitt og naturlig størrelse, men konstrueres hos informantene selv på bakgrunn av deres sosiale og kulturelle erfaringer og forventninger. Hva slags mat som er akseptabel og hva som ikke er det varierer derfor stort mellom informantene.

Med unntak av tre norske kvinner har alle foreldrene i dette utvalget innvandrerbakgrunn. Flere av innvandrerne vil også kunne sies å være nye i Norge, noe som på flere vis har betydning i denne studien. Det å være ny i landet kan for eksempel bety at deres sosiale nettverk er mindre eller svakere, noe som kan medføre at de går glipp av flere fordeler ved sterke sosiale nettverk, noe jeg kommer nærmere inn på i neste kapittel. Denne gruppen kan også sies å mangle det vi kan kalle «kompetanse på Norge», enten det gjelder språket, arbeidslivet eller maten.

Ifølge Terragni og kolleger (2014), som i sin studie lar det være opp til informantene selv å definere hvor lang perioden som «ny» varer, vil nyankomne innvandrere møte på en rekke utfordringer på matfronten. Utfordringene kan blant annet dreie seg om mangel på kjente matvarer, eller at måltider praktiseres på nye og uvante vis. I tråd med Terragni og kollegaer, hevder Koctürk-Runefors (1991) at mens innvandrere ganske kjapt og uten store vanskeligheter tar i bruk blant annet ankomstlandets drikkevarer og søtsaker, vil de holde sterkere fast på noen andre typer mat. Ifølge Kockürk-Runefors eksisterer det nemlig et hierarki av ulike mattyper, der blant annet drikkevarer og søtsaker er plassert ganske langt nede, mens middagsmat og mat forbundet med fest eller tradisjon, har en viktigere rolle i en gruppes identitet og kultur. Av samme grunn er det denne maten innvandrere holder sterkest på og bruker lengst tid på å kvitte seg med eller endre. Tradisjons- og festmat følger gjerne med migranten til ankomstlandet, og det samme gjelder ofte for den maten som utgjør grunnlaget for middagen, det være seg ris, brød eller potet. Jeg finner mange eksempler på utfordringer knyttet til dette blant dem i mitt materiale som var mer eller mindre nye i Norge. De fleste av innvandrerforeldrene i min studie fortalte at de handlet på innvandrerdrevne butikker – uavhengig av om eierne av butikkene hadde samme etniske bakgrunn som informantene eller ikke – for å få tak i spesielle ingredienser som enten var utilgjengelige eller mye dyrere andre steder. Disse foreldrene, som er førstegenerasjonsinnvandrere, sliter også i mitt materiale med spesielt to ting: den norske matpakken, og halalkjøtt.

Halalkjøtt ble av mange omtalt som vanskelig tilgjengelig i de norske butikkjedene, i tillegg til at halal i det hele tatt var svært dyrt i Norge. Alle informantene som spiste halal-slaktet kjøtt kjøpte det nesten utelukkende i Sverige, der prisene er betydelig lavere. Etersom svært få av informantene hadde bil, var det ikke bare lett å ta turen, verken fra Oslo eller Telemark. De fleste informantene reiste med busser som gikk direkte mellom Oslo og Svinesund, mens noen få hadde betalt fremmede for å få sitte på i deres privatbil. Jamilas

familie, som inkluderer to voksne og åtte barn, organiserte Sverigeturene slik at minst to familiemedlemmer reiste sammen hver måned for å handle kjøtt og andre matvarer. Når de kom fram måtte de dele opp arbeidsoppgavene; én person måtte stille seg i kø for halalkjøtt, noe som ofte kunne ta lang tid på grunn av den store etterspørselen ved kjøttdisken, mens de andre ordnet de resterende varene.

Jamilas datter: Vi kjøper kjøtt derfra, og det er skikkelig lang kø. Det er sånn at du tar kølapp og står der og venter på nummeret ditt, og det er så tregt at du må vente mer enn en time. Noen ganger når jeg står der og venter, og faren og broren min er ferdig med å handle, så står de der og må vente. Jeg er liksom ikke halvveis engang (ler).

Når det gjelder skolebarnas matpakke strevde mange innvandrerforeldre for det første med ideen om å spise kald brødmat med pålegg, som var noe de måtte bli fortalt om at var vanlig i Norge, gjerne gjennom introduksjonskurset. I Norge er familier selv ansvarlige for barnas skolemat, og med noen unntak sendte alle foreldrene jeg intervjuet med barna matpakke bestående av nettopp brød og pålegg. Noen familier sendte av og til med barna penger til en kantine eller kiosk på skolen, og noen få av barna som bodde i nærheten av skolen dro hjem for å spise. En annen matpakkeutfordring som særlig de barnerike familiene opplevde, var at det fort ble veldig dyrt med mengden brød og pålegg som måtte handles inn flere ganger i uken. Som nevnt har Jamila og ektemannen åtte barn, noe som medfører mange matpakker.

Intervjuer: Hvis alle barna som går på skole har matpakke, hvor mange brød går det med her hver dagen? Er det ett brød eller to?

Eldste datter oversetter for Jamila: Mer enn det, tre stykker hver dag. Det koster 28 kroner per brød. Noen er dyrere, 36 kroner.

Intervjuer: Det blir litt dyrt å få råd til alt? er det noe dere ikke kan kjøpe eller som dere må kjøpe mindre av?

Jamilas datter: Hvis vi spiser mer brød enn vi pleier eller prisen går opp, så må vi kjøpe annerledes brød som koster mindre enn det vi vanligvis kjøper.

Intervjuer: Hva er annerledes brød?

Jamilas datter: Grovbrød koster mer, og kneippbrød koster mindre. Vi spiser helst grovbrød, men hvis prisen blir altfor høy eller vi spiser det mer enn vanlig, så må vi kjøpe kneippbrød neste gang vi skal handle.

Andre ideer om hva akseptabel mat består av handlet om sunnhet ved maten, selv om hva *sunn mat* var varierte mellom de forskjellige foreldrene. Det er interessant at det som ble ansett som sunt gjerne var mat fra informantenes hjemland, og sjeldnere mat fra Norge. Aylin og Ceren, som begge var fra Midtøsten og hvis familier i hjemlandet hadde vært relativt velstående, bar for eksempel med seg et ideal om at alle måltider skulle være tilberedt fra bunnen av, og at middagen skulle bestå av minst tre retter: suppe, salat og en hovedrett i form av kjøtt eller en gryterett, og gjerne med ris som tilbehør. For Lise var grønnsaker viktig for å kunne spise sunt, og for Jamila var det produkter fri for gluten og laktose på grunn av matintoleranser. Alle disse var idealer om sunn mat som alle klarte å oppnå, men det krevde imidlertid mer enn simpelthen å gå ned på nærbutikken for å få tak i det nødvendige. For Ceren og Aylin krevde det at de brukte av mye av den tiden de hadde som uførepensjonister på å handle og tilberede mat. Jamila kjøpte maten billigere i Sverige, mens Lise har lånt penger for å kjøpe grønnsaker når hun ikke har fått det på Fattighuset.

Lise: Det er ofte jeg kommer hjem [fra Fattighuset] med fem kjøttmiddager og fire liter melk og noen egg, og null grønnsaker. Det er ikke alltid like kult. I hvert fall ikke etter at vi fikk sosialstønad i huset. Men som sagt er jeg jævlig bortskjemt fordi jeg har et så sykt bra nettverk med. Folk med stødig økonomi, og fast inntekt og jobber. Normale folk.

Intervjuer: Men hvis du på en måte ikke har grønnsaker, og det er lenge til neste gang du tror at du kan få inn grønnsaker – vil du da låne penger av folk for å kjøpe grønnsaker?

Lise: Ja. Det har jeg gjort.

4.3 Forelderfattigdom

Ingen av foreldrene jeg snakket med fortalte at barna deres noen gang hadde måttet la være å spise fordi familien hadde lite penger. Blant foreldrene selv, derimot, var det enkelte som hadde måttet eller valgt å spise mindre eller at de hadde hoppet over enkelte måltider. En av disse var Beatriz, som fortalte at hun flere ganger hadde prioriterte å gi mat til barna sine framfor selv å spise: «Jeg deler opp maten. Det meste gir jeg til ungene, og noen ganger spiser ikke jeg. Fordi jeg synes at hvis det ikke er nok, så tenker jeg: best å gi det til ungene». Dette sitatet sier noe om det å være forelder og å utøve foreldreskap, samt det sterke idealet om at barna kommer først. Slik Beatriz og flere av de andre informantene fortalte, er barnas behov de aller viktigste, og kommer foran behovene foreldrene måtte ha. Ut fra det Beatriz forteller, synes det som at barnas mat er mer prekær enn hennes mat som forelder. Dette likner på det Stefansen (2011) hevder kjennetegner moderne foreldreskap, det vil si foreldreskap som sentrerer rundt barnet og barnets nåværende og framtidige behov.

Måten David fortalte om barna og foreldreskapet på, synes også å støtte opp om slikt barnesentrert foreldreskap. For ham var det viktig at barna ikke følte at de gikk glipp av noe eller føle seg fattige, verken hjemme eller ute blant venner. Han selv mottar uføretrygd, men familiens inntekt varierer stort på grunn av konas usikre arbeidsforhold som gjør at husholdningen delvis kan karakteriseres som medlemmer av de flyktige. Ifølge David sliter familien med å betale regningene, og har i tillegg til å ha en liten forbruksgjeld ofte ifølge David måttet bruke kredittkort for å betale for mat mot slutten av måneden før neste lønning kommer. Noen ganger har det dessuten vært så ille at de har forsøkt å selge møbler på Finn.no, eller, som han forteller i sitatet under, pante flasker.

David: Vi er alltid i minus! Og det er derfor vi noen ganger-, flere ganger har vi ikke hatt penger. Vi måtte pante flasker, for da har vi kanskje råd til et brød og melk. Det viktigste er barna. Først er det barna, for de går på skole, de må ha mat, de må ha melk. Vi [foreldrene] kan leve med hva som helst.

Det er likevel viktig for David at selv om familieøkonomien er trang, skal ikke barna gå foruten det de ønsker seg og som andre barn får. Han fortalte at særlig den eldste sønnen på tolv iblant ønsket seg bestemte typer mat, som pizza kjøpt med hjem fra gatekjøkken. Andre steder i intervjuet forteller David om hvordan det å gi barna på tolv og ni slik «kosemat» eller penger til å kjøpe det de vil ute er viktig for ham. Selv om det kostet mer penger enn middag ville kostet hvis de hadde laget hjemme, syntes faren det var viktig å gi barna det de ville ha.

David: En stor pizza er ikke nok for fire personer. Så jeg tenkte at jeg unngår å spise før barna er mette. Ikke sant? Jeg tenkte at barna kan spise først, og når de blir mette, da kan jeg spise. Og hvis jeg ikke blir mett kan jeg ta noe annet i stedet for pizza. For barna kjenner ikke det som jeg kjenner. Jeg kan spise noe annet. [...] Jeg er voksen, jeg kan på en måte klare meg.

Det David og Beatriz forteller ovenfor, støtter opp om Backe-Hansens (2004) påstand om at fattigdom ofte ikke er fordelt likt internt i familien, men at foreldre ofte går langt i å skjerme barna fra de økonomiske vanskelighetene. For David veier altså barnas behov tyngre enn hans egne.

Som jeg her har vist, har altså flere av foreldrene jeg intervjuet opplevd enten å la være å spise, eller å ha spist mindre eller annen mat enn de har hatt behov for. Jeg synes det er viktig å poengtere at disse tilfellene ikke er mange, samt at de forekommer sjeldent og i forbindelse med dårlige perioder på grunn av for eksempel mindre arbeid, eller i forbindelse med større enkeltutgifter ved flytting av bolig. Ikke desto mindre er dette eksempler på at det finnes tilfeller av familier i Norge som ser seg nødt til å spise mindre på grunn av at de ikke har råd til nok mat til hele familien. Denne typen alvorlig matusikkerhet forekommer altså også i «verdens rikeste land». Det betyr likevel på ingen måte at foreldrene ikke har ansvaret for situasjonen de befinner seg i. Det var flere eksempler på dette blant foreldrene, deriblant Davids forbruksgjeld og Hildes prioritering av kafébesøk på bekostning av en og annen ubetalt regning.

4.4 Skam

Slik jeg forstår det, er skam et uttrykk for at maten eller måten den skaffes eller spises på ikke stemmer med aktørenes standarder for hva som er akseptabelt. Flere av foreldrene hadde opplevd å måtte bryte med idealene om hva som er akseptabel mat eller akseptable måter å anskaffe mat på. Beatriz' fortelling om den tre måneder lange perioden hun og samboeren ukentlig besøkte matutdelingen ved Fattighuset i Oslo, illustrerer i min mening godt den skammen som følger

- Intervjuer: Men hvordan er det å gå på sånne steder som det, er det greit?
- Beatriz: Å, jeg liker det ikke, jeg blir flau.
- Intervjuer: Blir du flau?
- Beatriz: Ja, jeg liker egentlig-, jeg liker ikke å tigge (ler). Jeg synes at det å gå og stå i kø for å få mat, det liker jeg ikke.
- Intervjuer: Ja, for jeg vet hvor det er, og det er jo en kø på utsiden.
- Beatriz: Ja, jeg liker det ikke. Og det å se mennesker som kjenner deg. (ler) Uff, nei, jeg liker det ikke egentlig. Jeg er takknemlig for at jeg fikk [maten], men ... jeg liker det ikke.
- Intervjuer: Ja, var det folk der som-, møtte du folk du kjente eller så du folk du kjente?
- Beatriz: Jo. Men egentlig, da tenkte jeg tilbake at de er der i samme situasjon, så (ler) det bryr ikke meg. Men jeg var litt redd det gikk noen forbi som jeg kjente: «se på hun der a, har hun gått så langt». Det er det jeg tenker.

Slik jeg ser det, handler skammen Beatriz beskriver om måten maten ble skaffet på, og mindre om selve maten i seg selv. Dette kommer også igjen i intervjuene med andre foreldre. For mange ligger ikke utfordringen i akkurat det å servere og spise mat som er i tråd med idealene om «riktig» mat. Det som er vanskelig er derimot det som kreves for å skaffe seg maten. De fleste vil trolig være enige i at ikke å kunne kjøpe sin egen mat kan inkluderes i et offisielt fattigdomsbegrep. For Aylin er bruddet med idealene ikke like dramatisk, men også i en såpass tilsynelatende hverdagslig handling som å kjøpe maten der den er billigst framfor der den er nærmest, kommer skammen til uttrykk.

Aylin: Med de fem-seks bæreposene, og folk ser ned på deg, og du ser opp på dem, og det, og du føler deg så ydmyket. Det er typisk utlendig, ja, vært på Grønland og handlet. [...] Veldig nedlatende, jeg føler meg så ydmyket at det er bitterhet inne i meg. Hvorfor kan jeg ikke ta t-banen bare ett stopp og handle på Meny? Det har jeg aldri råd til! Kun når det er spesielle tilbud, og jeg ser på tilbudslista at den varen kan jeg kjøpe. Hvorfor kan jeg ikke gå på Kiwi, bare gå til fruktdisken, grønnsaksdisken, bare plukke fritt, legge det i kurven, og komme til kassen og betale, ferdig med saken, og så dra hjem? Uten å se i lommeboken eller telle kronene. Det er tøft!

Denne måten å skaffe seg mat på er særdeles problematisk for Aylin. I likhet med Beatriz, forteller Aylin at hun synes det er ubehagelig å bli sett av andre når hun gjør det hun må for å få matbudsjettet til å gå opp, nemlig å reise med t-banen hele veien ned til Grønland for å handle stort på de billigere innvandrerdrivne uavhengige butikkene. Hun er også opprørt over å måtte gjøre matinnkjøpene på den måten, og at hun ikke har muligheten til å gjøre det slik hun skulle ønske at hun kunne, det vil si å dra til en hvilken som helst butikk og handle det hun har lyst på uten å måtte tenke mer på det eller snu hver krone.

Slik jeg ser det, tilhører skammen i disse skildringene det omstreiferske, og finnes ikke hos turisten. Skammen som kommer til uttrykk hos Aylins og Beatriz handler i stor grad om at de opplever mangel på handlingsalternativer. Da Beatriz var tom for penger, anså hun Fattighuset som siste utvei for å skaffe mat, og oppsøkte matutdelingen i en periode selv om hun virkelig mislikte å gå dit. Aylin på sin side erfarte at hun ikke kunne handle på de matbutikkene hun helst ville, men at hun var nødt til å oppsøke bestemte billige utsalgssteder, på tross av at de lå en lang t-banetur unna, der hun i tillegg kjente medpassasjerenes ekle og fordomsfulle blick på kroppen.

5 Håndteringsstrategier

I forrige kapittel så jeg på hvilke utfordringer informantene møter når det gjelder mat og måltider, og basert på foreldrenes ulike livs- og inntjeningsforhold konstruerte jeg tre typer matusikre foreldre: de uføre, de sykemeldte og de flyktige. Hensikten med dette andre analysekapittelet er først å beskrive tre typer håndteringsstrategier eller –kompetanser. Disse tre kategoriene, løst basert på Bourdieus tre hovedformer for kapital, dreier seg om mat, penger og sosiale relasjoner. Hver av disse kategorier har også undergrupper. Det finnes naturligvis svært mange tenkelige strategier informantene kan benytte, og listen under er på ingen måte uttømmende. Hensikten har derimot vært å presentere de viktigste håndteringsmåtene slik de kommer til uttrykk hos informantene.

Foreldre og familier gjør bruk av flere ulike håndteringsstrategier når det gjelder husholdningens mat- og spisevaner. Med håndteringsstrategi mener jeg her innsats som har det formål å mestre, redusere eller minimere belastning. Strategiene varierer med hensyn til i hvilken grad de er sosialt og kulturelt akseptable måter å tilegne seg akseptabel mat på, og å ta i bruk de ulike strategiene påvirker foreldrenes og familienes hverdagsliv på flere måter. For det første er mange av strategiene tid- og energikrevende, og for enkelte kan arbeidet med håndteringsstrategier oppta mesteparten av tiden deres. Blant strategiene foreldrene bruker er å låne mat eller penger av kjente, besøke matutdelinger, reise langt for billigere mat, og unngå å gi barna godteri.

I forrige kapittel viste jeg hvordan alle informantene slet mer eller mindre med å skaffe familien den maten de ønsket eller som de anså som kulturelt akseptabel, som for eksempel halalkjøttet som i Norge har svært høye priser. Gjennom intervjuene forstod jeg at det blant foreldrene hersket litt forskjellige oppfatninger om hva som ble ansett som både ernæringsmessig og – særlig – sosialt akseptabel mat og anskaffelse. Informantene har ulike kulturelle og sosiale bakgrunner, noe som nok har mye å gjøre med at de kommer fra en rekke ulike land og verdensdeler – og at folk rett og slett er forskjellige. Det er nærliggende å anta at dette har betydning for hvilke ideer og idealer de har om hva slags mat som sømmer seg for en familie. Med mitt materiale kan jeg si noe om hva informantene selv anser som

akseptabelt, selv om jeg ikke har grunnlag for å hevde noe om ideer og idealer som hersker utenfor de intervjuede.

5.1 Matrelaterte strategier og kompetanser

Matrelaterte strategier og kompetanser har å gjøre med maten og hvor eller hvordan den serveres. Mange av foreldrene i materialet mitt fortalte at de reduserer matkostnadene gjennom blant annet å lage maten selv, ved å planlegge porsjonsstørrelser, og å spise mer av den maten som er billig. Strategiene og kompetansene er løst basert på Bourdieus hovedformer for kapital, men justert etter Borch og Kjærnes perspektiv på matusikkerhetsperspektiv.

5.1.1 Å fryse mat

For familiene i denne undersøkelsen er mat spesielt dyrebart, og det å sløse mat medfører merkbare økonomiske kostnader. Ved å lagre mat reduserer informantene kostnader på flere måter. Alle som ble intervjuet fortalte at de kjøpte opp enkelte matvarer i store kvanta og til en langt lavere pris enn dersom de skulle foreta mindre innkjøp oftere. Dette gjaldt ofte kjøtt – både halal og ikke – men også annet pålegg, fisk, tørrvarer og mer til. For å hindre at den ble dårlig, ble mye av maten fryst ned. De fleste familiene hadde både en og to fryserer, og under hjemmebesøkene observerte jeg ofte at fryserne stod synlig plassert i gangen eller stuen.

Intervjuer: Så dere handlet store kvanta, sier du?

Frida: Du må følge med [på matvareprisene]. Finner du noe når de har [satt ned prisen på utgåtte varer], så går det jo ikke dårlig hvis du putter det i fryseren, ikke sant.

Intervjuer: Er det-? [peker mot fryser under kjøleskapet]

Frida: Jeg har den, jeg har en annen ute der, og jeg har en inne i vaskerommet (ler).

Frida, som bor i hus med mann og tre barn i en liten kommune i Telemark, bruker de tre fryserne flittig. I sitatet over forteller hun om en av måtene hun bruker fryseren på, nemlig å kjøpe varer til nedsatt pris som nesten har gått ut på dato. Ved å fryse ned datovarene forlenger hun holdbarheten og sparer penger. Frida bruker også fryseren når hun en gang hvert år kjøper et helt lam fra en lokal bonde hun kjenner. Hun er opptatt av dyrevelferd og økologisk landbruk, og at maten skal være så sunn som mulig, og sier at hun velger å prioritere lokal og etisk produsert mat. Lammet koster mer kjøpt direkte av bonden enn det ville kostet i butikken, men for å kunne spise den type kjøtt hun ønsker, velger Frida heller å kutte ned på kjøttforbruket i hverdagen, og spiser heller litt mindre. Ved å kjøpe hele dyret sparer de derimot noen kroner i stordriftsfordeler, noe som tillater familien å spise mer av dette kjøttet enn dersom de skulle handlet det stykkevis i butikkene. Å kjøpe varer til nedsatt pris på grunn av utløpsdatoen, som hun sier i sitatet ovenfor, muliggjør også å bruke mer penger på årets lam. Latteren som kommer når Frida snakker om de tre fryserne kan likevel signalisere at hun synes det er pinlig å ha tre fryserne, eller rettere sagt ha så stor bruk av fryseren at det er nødvendig med tre stykker. Jeg tolker dette som at Frida anser denne utstrakte bruken av fryserne som ikke helt sosialt akseptabel, men noe hun kanskje gjerne skulle sluppet å måtte gjøre.

Beatriz og hennes familie gjør også mye ut av fryseren. Familien har de siste årene vært gjennom to svært økonomisk tøffe perioder, og de har lært seg at det kan være svært godt å ha lagret mat til sårbare tider. I likhet med Frida, følger Beatriz derfor med på tilbudsaviser, og kjøper store kvanta når hun finner spesielt gode tilbud på frossen fisk eller kylling i butikken som ligger en tjue minutters gåtur unna leiligheten. Fisken er hel, og må fileteres og renses, så det å kjøpe inn fisk på denne måten innebærer en del tidsbruk, men for dem betyr også at det finnes noe i huset å lage middag av når det er knapt med penger på bankkontoen. Når Beatriz og de andre informantene bruker fryserne på denne måten, tolker jeg fryserne som en form for buffer. Som informantene i studien til Hand & Shove (2008), bruker Beatriz fryseren som en mellomagringseenhet, der fryseren forenkler hele middagsprosessen når det er knapt med penger fordi det å sitte på frysevarer gjør at du ikke trenger å kjøpe inn alt til middagen til samme kveld. Beatriz og mange av de andre informantene jeg snakket med kjøper inn kjøtt og fisk i store kvanta slik at de ikke trenger å handle inn ingredienser til kveldens middag hver dag.

Selv om alle informantene i noen grad brukte lagringsstrategien, hadde den nok ulik grad av viktighet for de tre typene foreldre. For de uføre og de sykemeldte, som Ceren, Aylin og Frida som hadde en ganske forutsigbar økonomi, innebar lagringen at de kjøpte opp hele dyr

fra bønder eller slaktere for å spise akkurat den maten de foretrakk til en billigere penge. De flyktige, som Beatriz, brukte derimot lagringsstrategien for rett og slett ha nok mat når det ikke var penger igjen på kontoen. Å lagre mat i fryseren er likevel ikke sikker løsning. Som Beatriz forteller under, har det å ha hatt en full fryser ikke utelukket risikoen for å mangle mat.

Intervjuer: Kan du huske å ha vært redd for å gå tom for mat?

Beatriz: Ikke nå, men før, ja. [...] Jeg var nesten tom for mat og jeg hadde ikke penger til å kjøpe brød. [...] Jeg husker at jeg gråt.

Intervjuer: Var det sånn at du gikk sulten?

Beatriz: Neida, gikk ikke sulten. Jeg hadde på en måte [mat] fordi vi har den fryseren, og jeg pleier å kjøpe [mat] når vi har penger. Men vi hadde ikke brød og vi hadde ikke melk. Ungene skal spise frokost, og [til frokosten] har de melk. Jeg hadde mat fordi jeg hadde mat i fryseren, men vi måtte spise det vi hadde, ikke sant? Kunne ikke kjøpe [noe], for eksempel melk til ungene.

Slik Beatriz opplever det, er det nemlig ikke all mat som er egnet til lagring. Slik hun ser det har barn behov for frokost bestående av melk og brød, og ikke av fisk eller kyllingfileter. Beatriz' sitat sier altså noe om hvordan ulik mat passer inn i ulike matpraksiser. Der fisk og kjøtt er matvarer som fungerer i frysepraksisen, er melk og brød ikke i samme kategori.

5.1.2 Å spise billig

En annen strategi alle informantene brukte, og på veldig mange forskjellige måter, var å forsøke å spise billig ved å kutte ut unødvendige utgifter forbundet med mat. Dette ble gjort blant annet ved å la være å spise godteri, å baserte middagsrettene på rimelige stivelsesprodukter, eller å unngå å kaste mat.

Å la være å kaste mat var en strategi flere av informantene fortalte om at de gjorde for å redusere utgiftene, men akkurat denne strategien ble av mange også gitt et innslag av moral.

Ceren var blant informantene som i størst grad var opptatt av å la være å kaste mat. For henne var det derimot flere enn økonomiske årsaker til at de lot være å kaste mat.

Ceren: Hvis jeg har mat som ikke blir spist opp-, hvis jeg har laget den maten i dag, og jeg vet at den ikke skal spises i morgen fordi ingen liker det, da ringer jeg rundt. «Jeg har denne maten, hvem vil ha det?» Alltid finnes [noen som vil ha maten] (ler). Enten kommer de og spiser her, eller så henter de det. Vi kaster ikke mat.

Jeg tolker Cerens uttalelse over som at det å kaste mat ikke kun handler om å spare penger for seg selv, men at hun legger en symbolsk verdi i maten. «Vi kaster ikke mat», sier hun, fordi det å kaste mat er galt eller moralsk forkastelig, og det er dermed bedre å gi den videre til noen andre enn å skulle kaste den bort. Denne holdningen til mat og svinn går også igjen blant informantene i Nielsen og Holms (2016) undersøkelse fra Danmark; informanter fra både min og deres studie var svært positive til å ta i bruk strategien om ikke å kaste mat delvis fordi det brakte med seg andre positive virkninger enn kun penger spart. Særlig ofte ble miljø oppgitt som en grunn for at de ønsket å redusere matsvinn.

En annen måte informantene spiste billig på var ved å spe ut dyrere matvarer som kjøtt og grønnsaker, og heller fylle mesteparten av tallerkenen med billige og mettende matvarer som ris, pasta og brød. Flere ganger ble vi invitert på middag etter intervjuet, og fikk selv ta del i familiemåltidet. Hos Gacal, som var den første til å invitere oss på middag, ble jeg gitt en stor bolle med ris, og oppå risen var det plassert én enslig kyllingvinge. Gacal er aleneforsørger for tre barn, og var relativt ny i Norge, etter å ha kommet som flyktning fra Øst-Afrika. Med en månedlig inntekt på rundt 14500 som skal forsørge en voksen, to barn og et spedbarn, er dette en av de aller verst økonomisk stilte familiene i mitt materiale, og Gacal fortalte også at over halvparten av pengene hun fikk utbetalt i måneden gikk med til mat. Den andre gangen jeg ble servert middag, var hjemme hos Isra, sammen med mannen hennes og deres fem barn. I likhet med Gacal var denne familien også relativt ny i Norge, og Isra og mannen var ennå ikke i arbeid. Per intervjutidspunktet var Isra i grunnskole, mens mannen hadde arbeidspraksis gjennom NAV. Dette medførte at familien hadde svært knapt med penger, noe som ble merket særlig

hardt i bestemte perioder, som i sommermånedene da Lånekassen ikke utbetalte stipend og lån Isra får som grunnskolestudent, eller da familien måtte kjøpe inn fryser og kjøleskap, og måtte ut med store engangssummer. Med den beskjedne inntekten klarer ikke familien å spare penger hver måned, noe som blir veldig tydelig når det dukker opp større utgifter. Ved middagsbesøket laget Isra og ektemannen sammen mat til oss alle, inkludert de fem barna, mens jeg og medintervjuer Skuland satt ved kjøkkenbordet. Da alle hadde kommet til bords, serverte Isras ektemann alle fra den store gryten med pasta som var satt på spisebordet. Igjen ble tallerkenen min fylt til over randen med spaghetti, før jeg fikk et par spiseskjeer kjøttsaus oppå, og med litt grønn salat med mais og tomat ved siden av.

Måltidene ved begge disse anledningene bestod hovedsakelig av billige og mettende stivelsesrike produkter som ris og pasta, mens det på toppen av porsjonen ble servert en mindre porsjon kjøtt, og hos Isras familie litt grønnsaker. Begge disse episodene fant sted hjemme hos familier med østafrikansk bakgrunn, og det kan tenkes at matkultur eller tidligere vaner er viktige deler av forklaringen på hvorfor måltidene er såpass stivelsesbaserte. Mot dette kan det innvendes at spaghetti trolig ikke er like tilgjengelig i Øst-Afrika som det ris og linser er, selv om praksisen eller vanen med å fylle tallerkenen med stivelsesrike matvarer og servere lite kjøtt i større grad nok betegner matkulturen i dette området. Både Gacals og Isras familie hadde dessuten opplevd enda sterkere fattigdom før de kom som flyktninger til Norge, og utfordringen da hadde i enda større grad enn nå handlet om å unngå sult. Disse erfaringene hadde gitt foreldrene kompetanse i å unngå å gå sultne, og en måte å bli mett på uten å bruke mye penger er å spise mye stivelsesrike produkter, som både er billig og mettende. Det samme gjelder for belgvekster som linser og bønner. Da Isra, ektemannen og de fem barna sommeren før uten stipend og lån hadde spist utelukkende linser med verken kjøtt eller grønnsaker til middag i en hel uke, var dette en kjent håndteringsstrategi fra da de bodde i flyktningleir. Jeg vil anta at det å befinne seg i en situasjon der middag kun består av linser ble opplevd som mindre vanskelig – selv om det jo var tøft – for Isras familie enn det ville vært for noen av de andre informantene som aldri hadde opplevd noe i nærheten av forholdene i flyktningleiren. Som jeg tidligere har vært inne på, har Koçtürk-Runefors (1991) hevdet at immigranter vil holde sterkt fast på den maten som utgjør grunnlaget for middagsmåltidet i den kulturen de kommer fra når de flytter til et nytt land med en fremmed matkultur.

For David har derimot det å spise mye ris handlet om dårlig råd både her i Norge og i hjemlandet. David vokste opp i på familiens bondegård i en landsby i hjemlandet. Da han var

barn dyrket de mat og holdt dyr på gården, og familien opplevde aldri sult, men spiste variert og godt med mye kjøtt og grønnsaker. Ifølge David var ris ikke en del av det vanlige kostholdet på gården i oppveksten, og noe de spiste kanskje kun én gang i måneden. Først da det begynte å gå dårlig med familiens økonomi ble de «avhengige» av ris, slik hans egen familie er i dag i Norge. Ifølge ham spiser de risbaserte middager tre-fire dager i uken.

En annen måte å spise billig på var ved å kutte ut den maten som ikke i like stor grad er nødvendig. Mange vil være enige om at for eksempel middag eller brødkiver har en såpass høy status at det først er ved større eller mindre krisetilstander at de kan kuttes ut. Det finnes derimot andre typer mat som man lettere kan argumentere for at er unødvendige. Sitatet fra Beatriz under synes jeg er et godt eksempel på de flyktiges måte å lette noe av forventningspresset.

Beatriz: Det var en periode det liksom ikke var noe kontroll over godteri. Det ble så slitsomt når vi var i butikken. «Kan jeg få godteri, kan jeg få godteri». Og jeg vil ikke høre det bråket, så da [kjøpte] jeg det. Men så bestemte jeg meg for at jeg ikke orket det der. Det blir ikke noe godteri mer, sa jeg. Og det blir dårlig når de blir voksne, driver med godteri, godteri, godteri. Og så tenkte jeg: hun [datter] bare kaster bort penger! [Hun burde] egentlig spise noe annet.

Intervjuer: Du har sluttet å kjøpe godteri?

Beatriz: Jeg har gjort det. Ja, sånn fast at det skal være rutine som vi hadde hver helg før. Og det blir så slitsomt, for noen ganger har vi-, eh, når man får lønn, da har man penger til å betale regninger, men noen ganger har jeg ikke mye-. Det begynner å bli mindre og mindre penger, og da er det kanskje ikke mye penger å kjøpe godteri for, så da blir de lei seg. Da er bedre at de kanskje får det når man ser at det er litt penger til overs til å kjøpe godteri. Ikke liksom en gang i uka. Det var det jeg tenkte, det blir litt sånn stressende.

Her tolker jeg Beatriz' begrunnelse som at hun ser flere ulemper med godteribruken. Godteri er ikke så sunt, og det fører til at barna maser. I tillegg er det ekstra vanskelig å si nei til noe

barna får av og til fordi man denne gangen ikke har råd. For å håndtere denne usikkerheten har Beatriz laget seg regler som går ut på at hun kun kjøper godteri hvis det er en spesiell anledning, og det er ikke noe barna bare kan forvente å få hver helg. Denne strategien fant jeg også hos Walker og kollegaer (1995), som skriver at foreldre brukte godteri eller kosemat som noe av det første de kuttet. I deres studie fra Storbritannia fortalte mødrene, som styrte matbudsjettet, at de først kuttet ut søtsaker for seg selv, deretter for partneren, og helt til sist hos barna. Dette synes også i tråd med Davids sitat (side 48) fra forrige kapittel om at barnas behov kommer først. Når Beatriz dermed har bestemt seg for å la være å kjøpe godteri til barna, og hun tidligere (side 47) har sagt at hun gir mer til barna når det er lite mat, tyder det på at hun og familien befinner seg i en svært vanskelig situasjon.

5.2 Pengerelaterte strategier og kompetanser

De to første typene håndteringsstrategier handlet altså om hvordan foreldrene brukte selve maten for å kutte utgifter. I det følgende går jeg gjennom tre former for strategier og kompetanser som handler om hvordan pengene brukes, og om hvordan budsjettpostene justeres opp mot hverandre.

5.2.1 Å planlegge matinnkjøp

En håndteringsstrategi felles for alle informantene var å lete etter gode tilbud og nedsatte priser på varer. I sitatet under forteller Aylin om hvordan hun planlegger matinnkjøpene for å gjøre dem billigst mulig. Selv om familien bor et stykke unna bykjernen og har flere dagligvarekjeder i nærheten av hjemmet, reiser hun to ganger i uken med t-bane til Grønland i Oslo indre by for å handle inn grønnsaker og ferskvarer. Aylin bruker også tid på å gjennomgå tilbudsavisene som kommer i posten hver uke, for å planlegge innkjøpsrunden deretter.

Aylin: Jeg sliter ganske mye med å handle, for det er ganske dyrt i norske butikker. Jeg ser på reklamer, hver uke på mandager. Og ser hvor det er billigst. [...] Og så drar jeg til Grønland, for der er det mange tyrkiske

butikker rundt om kring, men der er det veldig dyrt. Det er ikke så stor forskjell mellom norske butikker og ... ja. Mens den på Grønland, der får du [varer] både veldig ferskt og litt billigere. Så hos meg er det veldig slitsomt å handle, fordi som sagt, jeg går etter tilbudsvarer.

Intervjuer: Hvor ofte reiser du til Grønland for å handle der?

Aylin: Det er to ganger i uken. Fordi vi bruker veldig mye grønnsaker og da er forbruket ganske stort. Og når mannen min lager mat-, han bruker ganske mye tomater, sånn middelhavskystmat, så er det tomat og olivenolje som det er mest basert på. Og i en gryte så kan han bruke opptil fem-seks tomater på en gang. Og tomatene er ganske dyre nå, det koster 35 kroner kiloen, ikke sant, så han bruker nesten en kilo tomater bare på lage middagen. Og så bruker vi to stykker til salaten. Så det blir ganske mye bruk av grønnsaker og frukt.

Denne fortellingen sier også mye om hva som anses som akseptabel mat og matlaging, som vi var innom i forrige kapittel. Aylin, med bakgrunn fra Midtøsten, er vokst opp i en kultur der såkalt ordentlig mat er laget fra bunnen av, og der middager alltid inneholder suppe, salat og en hovedrett. Aylin fortalte at hun fikk til alt dette, men at det krevde mye tid, stor innsats og at størsteparten av inntekten gikk med til maten. Det er dyrt å spise seg mett på tomater – særlig i norske dagligvarebutikker. Når det i tillegg er tidkrevende og tungt å bære, gikk det dessuten utover helsen hennes. Slik er hennes fortelling et godt eksempel på hvordan de utføre håndterer det å ha et lite matbudsjett; Aylin og ektemannen har tid til å planlegge og å reise, og de kan holde et stabilt og forutsigbart forbruk, men selv om de dermed klarer å nå sine høye idealer omkring akseptabel mat, har det negative konsekvenser for helsen.

I Jamilas åttebarnsfamilie tok hele familien del i arbeidet med å handle inn mat, og de hadde en bestemt og fast plan for alle matinnkjøp. Allergivennlige produkter og halalkjøtt ble kjøpt inn i Sverige, og det hendte aldri at de kjøpte kjøtt i Norge, selv om de bor i Oslo, der det er god tilgjengelighet til så vel de store kjedebutikkene og såkalte etniske butikker med et litt annet utvalg og konkurransedyktige priser. Når det gjaldt de varene de trengte å kjøpe inn på jevnere basis, var dette også helt strukturert. Med matpakker, frokost og kveldsmat til ti personer hver dag, gikk det mye brød i familien, og de regnet med at de i gjennomsnitt lå på et forbruk på rundt tre brød om dagen. Brød ble kjøpt inn flere ganger i uken, og alltid på

Rema1000, mens resten av maten, som melk og frukt, ble kjøpt på Kiwi. Ifølge Jamila måtte de handle hver eneste dag. Denne organiseringen av matinnkjøpet var for familien helt nødvendig, både fordi de hadde så lite å leve for og fordi marginene betyr desto mer i en familie på ti person

5.2.2 Å reise langt

Å reise langt for å handle billigere er en forlengelse av forrige strategi om å planlegge matinnkjøp ved å undersøke hvor det er billig. I alle familiene jeg intervjuet var det vanlig å reise lenger enn til nærmeste butikk for å handle matvarer til en lavere pris. De muslimske foreldrene reiste alle sammen for først og fremst å kjøpe halalkjøtt, som jeg var innom i forrige kapittel, men alle jeg intervjuet reiste flere ganger i året fra Oslo eller Telemark til Sverige for å handle billigere matvarer. Ettersom få hadde bil, brukte de ulike framkomstmidler, deriblant busser organisert av grensehandelen, eller de betalte kjente eller ukjente for å sitte på i privatbil.

Også mindre handleturer ble lagt til butikker utenfor selve nrområdet. Vi har allerede vært innom Aylins jevnlige t-baneturer ned til Grønland (side 59-60), som hun opplevde at var ydmykende. De mange store handleposene reduserte Aylin til en stereotypisk «innvandrer». For Beatriz sin del var det trillebagen som skapte ubehaget. For å ha råd til å spise fisk regelmessig, hadde hun lært seg å benytte seg av tilbudene på hel, frossen fisk som jevnlig var å få tak i på supermarkedet en tjue minutters gåtur hjemmefra. For å få mest mulig ut av kampanjeprisene handler de mye av gangen, og ettersom de ikke eier bil, tar de med seg en trillebag for å frakte maten i. Denne samme transporthåndteringsstrategien finner Helene Brembeck i sin studie av svenske pensjonisters handlevaner (2015). Pensjonistene handlet på sin side ikke nødvendigvis så mye om gangen, men foretrakk å dra maten etter seg framfor å bære den tunge vekten. Nettopp dette er grunnen til at trillebagen på svensk har kallenavnet *dramat*, altså fordi den brukes til å *dra mat* med. Beatriz opplever dette som tøft og pinlig. Ved å benytte seg av hjelpemidler, som i dette tilfellet er trillebagen og tilbudene, får hun det som ifølge henne er akseptabel mat, men selve anskaffelsen er problematisk. Det som er interessant ved denne fortellingen er handler ikke om å ha eller ikke ha tilgang på bil, men heller om hvor vanskelig det er ikke ha råd til å et grønnsaksbasert kosthold eller å spise nok fisk med prisen for slike varer i nærbutikken.

5.2.3 Å ta kontroll over økonomien

- Ceren: Men nå har jeg sagt til [partneren]: «nå tar vi økonomien, jeg tar det som er igjen av pengene dine og pengene mine, det er jeg som har kontroll».
- Intervjuer: Det er du som har-?
- Ceren: Det er jeg som har kontroll. Nå har vi fått det mye bedre. Nå går det bra.

I flere av familiene finner jeg eksempler på at de to forsørgerne forhandler om kontrollen på husholdningens økonomi. Dette finner jeg i intervjuene med Hilde, Aylin og Ceren. I Cerens tilfelle skyldtes det at ektemannen hadde et spillavhengighetsproblem, og satte familien i stor gjeld. For henne var det nødvendig å nå et regelrett bunnpunkt, som ble en katalysator for å komme seg ut av den uholdbare situasjonen. Det var flere årsaker til at Ceren hadde dårlig råd, deriblant hennes lave inntekt som uføretrygdet etter å ha arbeidet som ufaglært mesteparten av livet, men mannens spillproblem hadde fått ham til å bruke opp alt familien hadde av sparepenger, og altså satt familien i stor pengegjeld.

- Ceren: Da må jeg spare penger. Hver eneste øre betyr mye for meg. Og mannen min, han har en veldig dårlig vane, og derfor skilte jeg meg fra ham, for han spilte på automater. Alle pengene gikk dit. Jeg husker at vi ikke hadde mat i to år. Fordi jeg ventet at han skulle bli bedre, at han skulle se sine feil og komme tilbake. Han tok pengene mine, også lønna mi. Etter to år besøkte vi en venninne, og den eldste datteren min sa: «mamma, hvorfor kjøper vi ikke frukt? Jeg liker bananer». «Ok, du kan ta en banan», sa jeg. Da jeg skulle hjem plukket venninnen min ut all frukten i posen, og ga det til meg: «vær så god». Og det ble veldig tungt for meg. Venninnen min, vi er på samme nivå, og hun gir meg frukt fordi datteren min har behov for det. Hun har sikkert merket det, tenkte jeg. Etter det sa jeg: «nei, nå må jeg få til en slutt på dette. Enten må han finne riktig vei, eller han må ut av huset. Jeg orker ikke mer». Så han flyttet ut.

Når venninnen hennes, som Ceren anser å være lik seg selv, kjøper frukten og gir den til dem, synes Ceren det er vanskelig, og bestemmer seg for at det må skje en forandring, og setter dermed i gang skilsmisseprosessen. En stund etter skilsmissen tok Ceren tilbake mannen, på betingelsen om at han lot henne få kontroll over økonomien. Per intervju tidspunktet hadde de to nærmest separat økonomi, der hun fikk overført en del av hans lønn hver måned, og dermed tok seg av alle utgifter for husholdningen. Ceren visste ikke hva han brukte sine resterende penger på. Hvis vi skal se Ceren's historie i lys av Baumans begrepspar, fører fruktepisoden Ceren til et foreløpig bunnpunkt når det gjelder skam, men det har den effekt at hun aktivt tok tak i problemet ved å skille seg fra partneren, og nekter å se seg selv som en hjelpeløs omstreifer uten kontroll over eget liv.

Ceren's familie har en ganske forutsigbar økonomi ettersom hun er uføretrygdet og ektemannen er i full jobb, men for å redusere ekstra utgiftene har de overført noe av matbudsjettet over på datterens månedslønn. Datteren får tohundre kroner hver måned som hun kan bruke på det hun vil, og Ceren ser over alle utgiftene for å vite hva datteren bruker pengene på. Det som er interessant er at pengene barna får av foreldrene ikke nødvendigvis bør sees helt atskilt fra resten av familiens budsjett. Hvis foreldrene vet at barna kjøper mat for sine egne penger, kan noe av matbudsjettet i praksis delegeres til ungdommen (Skuland, kommende).

I familiene til Hilde og Aylin har en mildere diskusjon vært oppe enn hos Ceren og partneren. I begge disse familiene har partnerne vært uenige i hvordan best å forvalte pengene. Både Hilde og Aylin har opplevd at ektemennene har ønsket å stramme inn, selv om de selv har villet ha en litt romsligere pengebruk, blant annet for, som i Hildes tilfelle, å kunne unne seg et kafébesøk i ny og ne.

Hilde: For meg så har det vært viktig å kunne ha noen små gleder i hverdagen. Men mannen min er litt mer imot det, for han er veldig opptatt av at vi må betale regninger og vi må ikke få inkasso. Nå har vi klart det, men det er vel kanskje takket være han at vi har fått det til. Men jeg er – unnskyld uttrykket – drittlei av å ha dårlig råd. Det er jeg. Så penger er en ting vi krangler veldig mye om.

I Davids familie, derimot, er ikke det å ta kontroll over økonomien en prioritert håndteringsstrategi – kanskje heller tvert imot. Familien balanserer på linjen mellom de uføre og de flyktige når det gjelder forutsigbarhet og kontroll. David er selv uføretrygdet, og står slik for det forutsigbare i husholdningens inntjening, men partneren er en tydelig representant for de flyktige med sine svært varierende arbeidstimer og lønningsstørrelse. Mens Ceren og ektemennene til Hilde og Aylin hadde klart å unngå gjeld ved å presse gjennom strengere økonomistyring, hadde Davids familie opparbeidet seg en liten gjeld gjennom et gammelt forbrukslån som de slet med å nedbetale. I tillegg brukte de ofte kredittkort mot slutten av måneden for å betale selv små utgifter, som mat og husholdningsvarer. Dette eksempelet viser at ikke alle foreldre i materialet er like flinke til å styre økonomien sin, og at enkelte er skyld i familiens økonomiske problemer.

5.3 Sosiale strategier og kompetanser

Denne gruppen av strategier handler om å ta i bruk nettverk bestående av familie, venner eller institusjoner. Måtene å håndtere matbudsjettet på som blir presentert i det følgende kan sees som å ta i bruk et sosialt nettverk, eller å omsette sosial kapital.

5.3.1 Å låne av familie og venner

Hilde: Jeg er vel ganske null på kontoen nå, og kjøleskapet er ganske tomt. Men vi har aldri gått og vært sultne, eller hatt problemer med å få mat. Og de gangene vi ikke-. Nå har jeg en venninne oppe i gaten her, og vi er ofte oppe hos dem og spiser, og så får vi bytte litt på og sånn. Og så er vi også ofte og spiser hos broren til mannen min, så det har lissom ikke vært sånn at: «å, gud, hva skal vi ha til middag?» Det har heldigvis alltid blitt en løsning på det.

I sitatet over forteller Hilde at én strategi familien hennes bruker for å få spist middag når de har lite penger på kontoen er å dra på middagsbesøk til venner og familie. Når det er tomt på kontoen, er ikke alt håp ute, for familien har et godt nettverk å ty til for hjelp. Jeg tolker utsagnet slik at dersom de ikke hadde hatt vennene og familien rede til å hjelpe, ville det kunne oppstå situasjoner der det å sette middagen på bordet ville vært vanskelig.

Mange av informantene har også vært i situasjoner hvor de har spurt venner om å få låne penger eller, som i Kamilas tilfelle, mat.

Intervjuer: Er du bekymret for å gå tom for mat, eller å ha for lite mat?

Venninne oversetter på vegne av Kamila: Hun tenker jo selvfølgelig på det. Selvfølgelig bekymrer det henne, men hvis det er ikke nok spør hun om hjelp fra søsteren, eller ringer oss [venninnene], og hvis det for eksempel er kjøtt og sånne ting [hun mangler], da pleier vi å spørre hverandre om noen har kjøtt. Og vi pleier ikke å låne til hverandre, vi bare gir, og neste gang gir hun til oss. Så vi deler, på en måte.

Sitatet overfor viser tydelig betydningen av sosiale nettverk og nære vennskap. Kamila og venninnen som fungerte som tolk under intervjuet var begge med i det samme nettverket av – stort sett – kvinner fra Kaukasusområdet. Mange av kvinnene stod av ulike grunner utenfor arbeidslivet. Kamila fortalte meg at hun var arbeidsufør, men at hun ikke hadde krav på uførepensjon fordi hun hadde vært ufør allerede før hun flyttet til Norge for over ti år siden.

Slik jeg ser det, fungerer dette nettverket som en buffer. Kamila inntekt består av økonomisk sosialhjelp, noe som medfører at hun hele tiden balanserer på kanten av å klare å forsørge seg og sønnen, men hun har tillit til at venninnene kan hjelpe henne dersom hun går tom for penger eller mat. Tilsvarende hjelper hun dem når de trenger hjelp. Bufferen gjør at Kamila kan klare seg selv om det er tomt på kontoen, fordi det alltid er mulig å låne eller få det hun trenger av vennene. Den sosiale kapitalen Kamila besitter med tanke på nettverket sitt er bygget på resiprositet, altså at venninnene bytter på å hjelpe hverandre når noen trenger støtte. Sosial kapital bygges blant annet opp gjennom besøk, felles måltider og annen støtte. I tillegg

spiller økonomisk kapital en rolle i at Kamila bruker penger når hun lager mat og serverer venninnene sine, noe som styrker den sosiale kapitalen hennes.

Lise er en etnisk norsk alenemor, som påpeker viktigheten av å ha et godt sosialt nettverk. Hun har selv brukt nettverket gjennom å ha tatt imot hjelp fra vennene sine ved flere anledninger da kontoen har vært tom, men hun fortalte også at hun enkelte ganger har latt være å spørre om hjelp.

Lise: Jeg er så heldig at jeg har så mange venner, så jeg får jo alltid lånt spenn. Jeg trenger ikke sitte her og være blakk hvis jeg ikke vil, men jeg har valgt å gjøre det noen ganger fordi jeg hater å låne penger. Selv om jeg har venner som sier at: «hei, nå skal vi ut! Vi vet du ikke har penger, men nå kommer du».

Her forteller aleneforsørgeren Lise om at det oppleves som problematisk eller ikke helt akseptabelt å ta imot hjelp fra vennene. Hun setter pris på og anerkjenner vennenes hjelp, men opplever det som vanskelig å være den av vennene som trenger mest hjelp. Her igjen er det mangelen på resiprositet som gjør at hun beveger seg over grensen til det uakseptable. Lise på her på at det som er problematisk eller oppleves som uakseptabelt er når hjelpen eller støtten mellom venner kun går én vei. Dette er ikke like tydelig hos Hilde fordi den hjelpen hun mottok ved å dra på besøk til sine venner og svigerfamilie ikke er like eksplisitt en form for økonomisk støtte, men Cerens skildring av da venninnen kjøpte frukt til henne (side 61) er slik jeg ser det en fortelling om en skam så sterk at den framprovoserte et vendepunkt i Cerens forhold til mannen sin. Hos Kamila, derimot, er det ikke skamfullt eller uakseptabelt å ta imot hjelp kanskje nettopp fordi venninne alle er i liknende situasjoner, og at hun hjelper dem tilbake når de har behov for det. Å hjelpe hverandre ut av kniper når alle er i samme båt er uproblematisk og antakeligvis forventet, men der resiprositet mangler og det oppstår skjevheter, blir situasjonen med ett mye mer utfordrende.

5.3.2 Å oppsøke matutdelinger

Intervjuer: Sett at det ikke var mulig å få mat [gjennom en matutdeling] noen steder. Hva hadde det hatt å si for dere?

Lise: Det hadde betydd at de få pengene vi hadde ville gått til mat, og vi kunne drite i å være sosiale med andre folk. Og det er det fattigdommen gjør med folk som ikke har et nettverk sånn som meg. Da er du fucked. Unnskyld språket, men da er du ferdig sosialt. Hvis du ikke er deprimert så tror jeg faen meg du blir det.

Intervjuer: Men når du tenker sosialt, så tenker du for eksempel å være ute en helg?

Lise: Ja, eller å invitere venner på middag, eller dra på middager. Altså, jeg har mange venner som inviterer på middag og hvor det ikke er forventet at du skal ha med deg noe, men det er jo greit å ha med seg en flaske vin hvis du skal på god middag. Og ta med seg en sixpack med øl og en sixpack med is hvis det er med barn. Du vet, sånn vanlig helgekos. Og jeg tror veldig mye av det hadde forsvunnet fra vårt liv hvis det ikke var for Fattighuset.

For Lise hadde det å ta imot mat betydning utover akkurat det å slippe å bruke penger på mat, men det gjorde det dessuten mulig for henne og sønnen å ha et sosialt liv. Maten hun mottok frigjorde altså penger som hun kunne bruke på blant annet å ha et sosialt liv. Lise og Kamila ble begge rekruttert i køen utenfor Fattighuset, og etter intervjuet hjalp jeg dessuten Kamila videre med å få tilgang til en annen matutdeling i Oslo. Beatriz hadde også erfaring med å ta imot mat. Hennes familie brukte ikke matutdelingen ved intervjutidspunktet, men hadde tidligere hatt en periode på flere måneder der hun og partneren ukentlig besøkte Fattighuset. For meg synes det å oppsøke matutdelinger i seg selv å være et tegn på at vedkommende opplever store økonomiske utfordringer. Da jeg oppholdt meg på de to matutdelingene for å rekruttere informanter var det tydelig at mange av dem som besøkte matutdelingen opplevde dette som skamfullt, og flere av dem som takket nei til å bli intervjuet fortalte meg at de holdt det hemmelig for barna sine at de mottok gratis mat derfra.

Det er derfor ikke overraskende at det ikke var noen av de uføre i min studie som hadde erfaring fra steder som delte ut mat, om bare fordi de ikke absolutt må oppsøke dem. De uføre opplever tilstrekkelig med kontroll over sin egen livssituasjon, for ikke å snakke om et stabilt inntektsnivå som er en sikkerhet for at de alltid i hvert fall har nok til å sette mat på bordet. For de tre familiene i dette utvalget var det uforutsette kutt i økonomien som gjorde at de gikk den lange og tunge veien til Fattighuset. Beatriz jobber i helsevesenet i en deltidsstilling, og inntekten varierer stort etter hvor mange ekstravakter hun blir tilbudt. I perioden hun brukte Fattighuset betalte hun og partneren husleie på to boliger samtidig, og var dermed helt tomme for penger. Lise og Kamila er begge sosialhjelpsmottakere og alenemødre; Lise er ny på sosialhjelp, mens Kamila har mottatt sosialhjelp lenge.

Lises holdning til det å ta imot mat var derimot litt spesiell. Mens Beatriz (**side 47**) sammenlikner det å oppsøke Fattighuset med tigging, og beskriver opplevelsen som et absolutt bunnpunkt, legitimerte Lise sine besøk der ved å legge vekt på at hun hadde sterke sosiale tilknytninger til institusjonen, også fra tiden før hun søkte hjelp der. Denne motsetningen mellom Lises og Beatriz' opplevelser av å stå i den samme køen utenfor Fattighuset og ta imot den samme maten synes jeg sier noe interessant om hva som skal til for at det anses som akseptabelt å ta imot hjelp. Der Beatriz oppsøkte matutdelingen som den aller siste utveien i en personlig økonomisk krise, beskrev Lise et mer avslappet forhold til stedet, og at hun kjente til mange av dem som styrte stedet. Til dette hører det med at Fattighuset er en særegen organisasjon, og at den nok skiller seg ut fra andre tilsvarende organisasjoner. Fattighuset har blant annet en veldig sterk grasrotorganisering, og som jeg lærte under rekrutteringsarbeidet der er det ofte ikke er store forskjeller mellom de frivillige der og de besøkende, også i den forstand at de frivillige av og til selv kommer som trengende for å hente mat. En mulig tolkning av forskjellen mellom Lise og Beatriz på dette området, er at det er enklere for Lise å ta imot hjelp fra Fattighuset nettopp fordi hun kan snakke om stedet som en del av hennes personlige omgangskrets. Det å ta imot hjelp og støtte fra kjente anses som akseptabelt, men det Beatriz gjør, som er å ta imot hjelp fra fremmede, er uakseptabelt og skamfullt.

5.3.3 Å unngå å dele mat

Beatriz: Jeg synes det er trivelig [at datteren har besøk av venner], det er greit, men så sa jeg at det ble for mye. Det er ikke sånn at jeg er gjerrig, men jeg sa: «nei, vi kan ikke ha så mye besøk. De kan være her, men de kan ikke spise mat».

Å være sosial over mat med andre enn husholdningen er for mange av informantene ikke bare lett, da det medfører ekstra utgifter. På samme måte som med å oppsøke matutdelingen, er det å la være å dele mat en strategi som for de fleste er mindre sosialt og kulturelt akseptabel. Å dele mat er viktig av mange grunner. Det er et universelt fenomen at mennesker fysisk deler mat med hverandre, og maten bidrar slik til konstruksjon og reproduksjon av emosjonelle relasjoner. Hvordan maten deles er tegn på hvor sterke bånd det er mellom aktører (Lupton, 1996:37). Å kunne dele mat med familie og venner er en viktig del i det å være sosial og ha relasjoner til andre, og mye av tiden vi tilbringer sammen med andre skjer i en setting hvor mat og drikke står sentralt. Fordi vi mennesker spiser ofte, vil det å tilbringe tid sammen med andre ofte gjøre det praktisk å skulle dele større eller mindre måltider på grunn av blant annet pris, tilgjengelighet og kulturell betydning, samt organiseringen av arbeids- og skolehverdagen.

Denne delingen bringer mennesker sammen i et sosialt fellesskap, og forklarer hvordan mat brukes til både å markere forskjeller mellom kulturer og forsterke gruppeidentitet. På tross av minkende sosiale forskjeller – på grunn av globalisering, mindre klare klasseforskjeller osv. – er mat fortsatt en viktig grensesetter (Fischler, 1988; Lupton, 1996). Grenser mellom oss og dem eller godt og vondt trekkes på grunnlag av blant annet kulturell betydning, sjeldenhet og pris. Ikke å kunne delta i sosiale sammenhenger kan derfor være svært vanskelig. Når Beatriz i sitatet over forsvaret seg med at hun ikke er gjerrig, tolker jeg det dit hen at hun forstår de sosiale normene og forventningene rundt det å være sosial med mat, men hun gir uttrykk for at hun har måttet foreta prioriteringer og tatt flere tøffe valg, deriblant å unngå besøk som inkluderer servering og økonomiske utgifter.

For mange av informantene var det dog ikke nødvendigvis helt utelukket å gå ut for å spise eller å invitere på besøk, men det er noe som skjer sjeldent, og krever hos mine informanter at det er en spesiell anledning eller at barna spesifikt forespør det.

Frida: Så det å ha noen over til middag, det synes jeg er veldig koselig. Det er en grei måte å være sosial på, og så koster det ikke en formue å ha tre ekstra til middag. Da er det verre hvis lissom: «å, skal vi møtes og ut å spise, det»-, (ler), jeg blir sånn: «eh, kanskje». [...] Det er jo sånn at hvis du kjøper et brød til kanskje tredve kroner, ikke sant, da kan alle sammen spise, men hvis du kjøper et rundstykke eller noe sånt på en hvilken som helst liten plass nå, så koster de femogtredve kroner for et rundstykke. Når man er fem stykker så blir det penger av det.

Frida synes det er for dyrt å spise ute, og vil unngå det hvis hun kan. For Frida er det idealene om den kulturelle verdien i å spise ute som fører til utfordringene.

Aylins situasjon skiller seg imidlertid litt ut fra de andres på dette området. Hun fortalte at hun selv ofte tok på seg rollen som et slags familieoverhode, da hele familien bestående av mor og syv voksne søsken og mange av deres barn alle bodde i nærheten. Aylin anså sin egen rolle i familienettverket som viktig for familien, og at hun hadde en høy sosial posisjon blant de nærmeste. Aylin har derfor et stort nettverk av familiemedlemmer rundt seg, men mangler sosial kapital i den forstand at hun har muligheten til å omsette nettverket til økonomiske verdier. Tvert imot brukte hun selv mye penger på å fø familien, som ofte og gjerne ubedt kom på middagsbesøk, eller som ba om å få mat sendt med seg hjem fra Aylin.

Her åpnes det dessuten opp for en annen diskusjon, nemlig om hvordan sosial kapital akkumuleres. Hvis det å dele mat med hverandre skaper resiprositet og nære relasjoner, slik jeg var inne på tidligere, kan man stille seg spørsmålet om hvorvidt det å la være å dele mat kan «reduere» sosial kapital, og at de som ser seg nødt til å unngå å dele mat dermed kan havne i en ond spiral det er vanskelig å komme seg ut av.

5.4 Håndtering av matusikkerhet

I dette kapittelet har jeg redegjort for og diskutert tre ulike kategorier av håndteringsstrategier som går igjen hos informantene: matrelaterte, pengerelaterte og sosialt relaterte. I tabell tre viser jeg hyppigheten i bruk av enkeltstrategiene hos de tre typene matusikre foreldre.

Tabell 3. De uføre, de sykemeldte og de flyktige: bruk av håndteringsstrategier.

	De uføre	De sykemeldte	De flyktige
Matkompetanse			
Fryse mat	Ofte	Ofte	Ofte
Spise billig	Av og til	Av og til	Ofte
Økonomisk kompetanse			
Planlegge matinnkjøp	Ofte	Ofte	Ofte
Reise langt	Ofte	Av og til	Av og til
Ta kontroll	Av og til	Av og til	Aldri
Sosial kompetanse			
Låne fra venner og familie	Aldri	Av og til	Ofte
Matutdeling	Aldri	Av og til	Av og til
Unngå å dele mat	Aldri	Av og til	Av og til

De tre gruppene har både likheter og ulikheter i bruken av håndteringsstrategier. Ut fra tabellen kan vi se at de sykemeldte har fellestrekk med både de uføre og de flyktige, mens det mellom de siste to gruppene eksisterer større og flere skiller. De sykemeldte befinner seg dessuten ofte i en mellomposisjon, og har fått verdien «av og til» på alle strategiene bortsett fra frysing av mat og planlegging av matinnkjøp, som de gjør ofte. Disse to strategiene ser også alle de tre

gruppene på «ofte», noe som kan komme av at selv om de i varierende grad er tidkrevende og kan gå utover helsen, er gevinsten stor nok til at det lønner seg for alle. Dette er også strategier som i seg selv ikke trenger å være nevneverdig skamfulle, men som også sterkt matsikre personer benytter i større eller mindre grad.

Bruken av håndteringsstrategiene synes å støtte opp om de tre gruppenes identifiserende trekk og utfordringer, slik de kom fram i tabell 2. De mest sosialt uakseptable og skamfulle strategiene, som å måtte unngå å ha gjester på besøk eller unngå å gi barna godteri, samt å spise billig, er mest framtrødende hos de flyktige. De to andre, og særlig de uføre, kan bruke forutsigbarheten og kontrollen til å planlegge og legge inn noen bufre, slik at de slipper å ty til de mest drastiske strategiene. Videre er det lettere for de uføre å reise lengre for å handle billigere og å bruke tilbudsavisene helt strategisk, noe som krever at man har tid til både å planlegge og ikke minst tid å sette av til å reise, blant annet over grensen til Sverige.

Uføretrygdede gjør i stor grad bruk av tidskrevende strategier, slik som å reise langt for å handle mat fra billigere utsalgssteder eller lage all mat fra bunnen av. Dette trolig fordi de som regel, selv om de i noen grad begrenses av den dårlige helsen, har nok tilgjengelig tid til at de tidskrevende strategiene er mulige. De flyktige kan i noen grad gjøre bruk av de samme strategiene, men kan ikke i like stor grad belage seg på det. De flyktige vet nemlig ikke om de kommer til å ha pengene eller tiden som kreves for eksempel å dra på en flere timers lang handletur til Sverige for å handle inn matvarer til en mye lavere pris enn i Norge, men likevel i så store kvanta at engangsbeløpet blir høyt.

Når det kommer til sosiale kompetanser og håndteringsstrategier, viser tabellen et klart skille mellom de uføre på den ene siden og de sykemeldte og de flyktige på den andre siden. Dette kan handle om skammen forbundet med det å oppsøke hjelp hos venner og kjente eller å bevisst unngå å servere mat eller drikke til venner og familie, eller enda verre, å oppsøke en matutdeling. Sistnevnte er nok et eksempel som for de aller fleste ville utgjøre et rimelig alvorlig brudd med våre idealer om akseptabel mat og måltider. Betydningen av den sosiale kapitalen for mange av informantene kan være en innsigelse mot omstreiferbegrepets gyldighet. Baumans idealtype er dynamisk i hvordan hun beveger seg rundt i verden, men synes å være fullstendig asosial; omstreiferen har ingen venner, men er heller ikke ensom. Informantene i denne oppgaven, inkludert dem som likner omstreiferen når det gjelder mangel på kontroll og frihet i liv og arbeid, gjør derimot stor bruk av ressursen sosiale relasjoner utgjør. Fattighuset

og andre matutdelinger, det å kunne låne mat og penger av venner, eller hvorvidt man deler mat med andre har stor betydning for hvordan familier håndterer matusikkerhet.

5.4.1 Strategier og nødvendighetssmak

I *Distinksjonen* skriver Bourdieu om at nødvendighetssmak kommer til uttrykk hos arbeiderklassen i hvordan de foretrekker den maten som gir dem mest mulig energi til lavest mulig pris (Bourdieu, 1995 [1979]). I mitt materiale finner jeg uttrykk for noe av det samme, selv om det ikke nødvendigvis er mettheten informantene her vektlegger. Veldig få av intervjupersonene snakket om det å være sulten, og heller ikke om matens metthetsverdi. Derimot snakket flere av foreldrene om at den maten de hadde råd til dessuten var den maten som smakte best eller at de foretrakk den framfor dyrere varer av andre grunner, som helse. En av disse var trebarnsmoren Frida, som ikke kunne jobbe på grunn av sykdom. Som mange av de andre foreldrene, var Frida svært opptatt av helse og kosthold, og at familien skulle spise sunt, blant annet i form av mye grønnsaker og fisk, og mindre sukker.

Frida: Jeg leser jo veldig mye bakpå [produktene], og jeg synes ofte de merkegreiene er verre, mer æsj (ler). First Price sine produkter er mye renere produkter enn mange av de andre merkene, hvis du leser bak på for eksempel fiskepinner.

Her tolker jeg Fridas utsagn som et mulig uttrykk for en slik smak for det nødvendige. Frida hadde møtt mannen sin i Nord-Amerika, der de hadde bodd med barna fram til for fram til for noen år siden, da de hadde flyttet tilbake til den norske kommunen og kjøpt opp familiehjemmet til Frida. Familien var nok blant de mest ressurssterke i utvalget, da foreldrene begge hadde høyere utdanning og lang arbeidserfaring. De siste par årene hadde derimot vært tøffe; Frida hadde vært syk og borte fra arbeidslivet i et par år, og midt oppi dette ble partneren, som var i fulltidsarbeid, permittert på ubestemt tid på grunn av dårlige tider i bransjen. På intervjutidspunktet var han tilbake i jobb, men perioden som hadde vart i flere måneder var fortsatt ferskt i minne, og Fridas arbeidssituasjon medførte fortsatt et betydelig kutt i budsjettet fra det de hadde å spise for før hun ble syk.

Når jeg betegner familien som matusikker, er det dette aspektet med det akseptable som gjør utslaget, så å si. Fridas og partnerens relativt privilegerte bakgrunner som henholdsvis etnisk norsk og nord-amerikansk førte med seg ganske høye standarder for hva som er akseptable måter å spise og å anskaffe seg mat på. Dette kommer til uttrykk i sitatet nedenfor, der Frida beskriver hvordan de gikk fram for å redusere utgiftene mens de var på ferie. Bare det at de har muligheten til regelmessig å reise bort gjør at familien skiller seg fra de andre familiene i utvalget, og noe som viser til deres ressurssterkhet.

Frida: Når vi er på ferie så har du jo ikke noe valg om å spise ute, men da går jo halvparten av tiden på å shoppe mat, lissom. Vi gjør gjerne det likevel, da, for vi liker pikniker (ler). Det er en måte på når du er på ferie å budsjettere der. Ja, vi var i Malaga, og det morsomme er jo at når vi spurte ungene: «hva var favoritten din»? Da var det flere av de som sa: «piknik i parken». Da reiste vi inn til en butikk, og fant brød og et par pålegg og sånt noe, og så hadde vi piknik.

Intervjuer: Ja, var det én gang, eller-?

Frida: Nei, det hadde vi hver lunsj.

Tidligere i intervjuet har Frida snakket om at familien prioriterer å holde et litt trangt matbudsjett hele året slik at de har råd til å reise på ferie. I avsnittet over sier Frida først at de bruker piknikene på ferie som en måte å redusere utgifter på. Deretter sier hun at piknikene dessuten er noe de foretrekker, og et høydepunkt på feriene. Derfor kan også dette tolkes som et uttrykk for nødvendighetssmak. Smaken og valget er i stor grad tilstede i denne ferieskildringen, og kanskje enda mer enn i det forrige sitatet om First Price-fiskepinnene. Måten de ferierer på kan derfor også – passende nok – tolkes som å inneha et innslag av turisme i baumansk forstand, selv om de reiser innenfor en ramme av begrensede valg på grunn av et litt lavt budsjett. Det turistiske i Fridas fortelling kommer til uttrykk i måten de gjør det beste ut av situasjon, og nekter å la seg definere som ofre. Fridas familie innehar likhetstrekk med både turistene og omstreiferen i det at de svever mellom valgmuligheter – dra på ferie – og begrensninger – ikke kunne spise på restaurant.

Å ha smak for det nødvendige kan også være en håndteringsstrategi eller en nøytraliseringsstrategi. Smak kan forsvare valgene vi foretar oss. Det er mindre skamfullt å opptre på en spesiell måte dersom det er begrunnet i ens egen smak. For Frida *kan* det å måtte kjøpe fiskepinner fra First Price ha vært vondt, men hun begrunner og forsvarer kjøpet med at hun aktivt tok et valg basert på ingredienslisten på First Price-produktet.

Foreldrene jeg har intervjuet sitter ikke nødvendigvis på én type erfaringer. Frida, for eksempel, veksler mellom erfaringer preget av kontroll og mangel på sådan. Det viser hvordan en og samme person kan trekke på ulike og til dels motstridende opplevelser av hvordan det er å ha dårlig råd. At foreldrene snakker om matusikkerheten på ulike måter, kan bety at de betrakter situasjonen på flere ulike vis samtidig. Videre kan det vitne om at foreldrene sitter på forskjellige former for ressurser som gjør det mulig å takle ulike aspekter ved usikkerheten.

6 Konklusjon

Denne masteroppgaven har presentert et sosiologisk og empirisk bidrag om familiers matusikkerhet, et fenomen som har vært relativt lite undersøkt i norsk sammenheng. Undersøkelsen viser hvilke utfordringer med tanke på mat og måltider som møter foreldre i fattige eller familier eller familier med lavinntekt, og også hvordan utfordringene deretter håndteres. I dette kapitlet skisseres først hovedfunnene, som relateres til det opprinnelig todelte forskningsspørsmålet. Deretter vil jeg ta opp igjen det at mat som utover å bestå av næringsstoffer også bærer på viktige sosiale og kulturelle verdier, og at familiers fattigdom handler om mer enn det som ligger i begrepet barnefattigdom. Til slutt sier jeg noe om studiens begrensninger og mulige veier for videre forskning.

6.1 Sammenfatning

I første analysekapittel svarte jeg på forskningsspørsmålets første del; *Hvilke utfordringer møter foreldre i fattige familier når det gjelder mat og måltider?* I dette kapitlet konstruerte jeg tre idealtyper basert på arbeids- og livssituasjonene informantene befant seg i; *de uføre, de sykemeldte og de flyktige*. Alle de tre typene har trekk ved seg som likner Baumans omstreifere, først og fremst ved at den lave inntekten fungerer som en innskrenkning av den personlige friheten. De uføre innehar dessuten noen turistiske trekk som stabilitet og forutsigbarhet, både hva gjelder størrelsen på inntekten, som stort sett er den samme over tid, og med tanke på tid, fordi de har dagene fri til å bruke på det de måtte ønske. På den annen side utgjør de uføres dårlige helse et mer omstreifersk trekk, da også dårlig helse innskrenker friheten, blant annet til å utnytte den gode tiden de har. De sykemeldte har mange likhetstrekk med de uføre, da også personer i denne gruppen er utenfor arbeidslivet på grunn av sykdom. Den største forskjellen mellom de to ligger i midlertidigheten de sykemeldte opplever, noe som kommer av at de kun midlertidig kan ha statusen som sykemeldt, og at de må belage seg på om kortere eller lengre tid å skifte arbeidslivsstatus ved enten å få forlenget status som sykemeldt, få uførepensjon, gå ut i arbeidslivet eller bli arbeidsledig. De flyktige skiller seg mer ut fra de to første, og består av en gruppe personer som i nok i størst grad likner omstreiferfiguren. De flyktige vet svært lite om sin egen framtid, og både tids- og pengemessig må de takle stor uforutsigbarhet, noe som igjen gjør at de mister kontroll over deler av sine egne liv. Familiene møtte også på utfordringer

som mer direkte handlet om mat og budsjett, slik som kulturelle og sosiale idealer omkring akseptabel mat i form av halalkjøtt, matpakken, og sunn mat, og mange av dem opplevde skam når disse idealene ikke ble nådd.

I andre analysekapittel svarte jeg på andre del av forskningsspørsmålet; *hvordan håndterer foreldrene disse utfordringene?* For å svare på dette, identifiserte jeg en rekke håndteringsstrategier foreldrene og familiene gjorde bruk av, og grupperte disse inn i tre kategorier: strategier om matkompetanse, strategier om økonomisk kompetanse og strategier om sosial kompetanse. Strategiene jeg fant under disse kategoriene var som følger:

- *Å fryse mat:* å handle i store kvanta eller utgåtte varer for deretter å porsjonere og fryse ned maten for å kunne spise mer av den maten man foretrekker, eller for å ha mat når det er tomt for penger.
- *Å spise billig:* å kutte ut unødvendige utgifter som har med mat å gjøre, ved for eksempel å la være å kaste mat, å tilberede stivelsesbaserte middager, og å kutte ut godteri.
- *Å planlegge matinnkjøp:* å lete etter gode tilbud og rimelige priser.
- *Å reise langt:* å oppsøke de stedene med lavest priser selv når de ligger langt unna, som for eksempel i Sverige.
- *Å ta kontroll:* partnere forhandler om å ha kontroll på økonomien for å unngå gjeld eller unødvendige utgifter.
- *Å låne av kjente:* å låne penger eller mat av venner og familie for å redusere egne utgifter.
- *Å oppsøke matutdelinger:* å ta imot mat fra organisasjoner som deler ut mat gratis.
- *Å la være å dele mat:* å unngå å måtte bruke penger på å servere venner og familie, for eksempel ved å la være å ha dem på besøk.

Felles for informantene i denne studien er at de alle sammen oftere eller sjeldnere krysser over den linjen av hva som definerer akseptable spisepraktiser. Nøyaktig hvor grensen går varierer mellom informantene fordi de kommer fra ulike kulturer og bakgrunner, og bærer på ulike erfaringer, forståelser og referanser.

6.2 Mer enn

6.2.1 ... næringsstoffer

Basert på funnene fra dette masterprosjektet, er det spesielt to poeng jeg har lyst til å trekke fram. Det første handler om hvordan vi sosiologisk skal behandle og snakke om *maten*. Som det kommer fram i USDAs matusikkerhetsdefinisjon, består mat av så mye mer enn næringsstoffer. Mat er i tillegg til en materiell ressurs også en symbolsk ressurs, og er en viktig markør kulturelt og sosialt.

I ulikhets- og fattigdomsforskningen har ofte denne dobbeltheten ved maten blitt underkjent. I studier av klasse og kultur har man så vidt jeg vet kun vært interessert i matens kulturelle verdier, og det materielle har glimret med sitt fravær. Tilsvarende har de kulturelle og sosiale aspektene vært borte i studier om inntekt og fattigdom, og selv om sosial eksklusjon er viktig i norsk fattigdomsdebatt, har den latt være å ta opp mat til fordel for ferier og fritidsaktiviteter.

I min undersøkelse har det derimot vært tydelig at maten for foreldrene rommer både det materielle og det symbolske, og at det interessante med maten ligger nettopp i kompleksiteten og samspillet mellom disse ulike betydningene.

6.2.2 ... barnefattigdom

Med denne oppgaven har jeg også forsøkt å vise hvordan det oppleves å være forelder i en matusikker familie i Norge i dag. Basert på funnene om hvor langt enkelte foreldre strekker seg for å sørge for at barna skal ha det like bra som andre barn, vil jeg argumentere for at fattigdom eller mangler bør anses som et anliggende som angår hele familien. Mens begrepet barnefattigdom setter søkelys på barnas uskyld, utgjør dette kun et snevert aspekt ved familiers fattigdom. Jeg har argumentert for at fattigdom er ulikt fordelt innad i familier, men at blant informantene i denne undersøkelsen går lavinntekt ofte mer direkte utover foreldrene. Som Beatriz sa om hvordan hun selv sørget for fordeling: «Jeg deler opp maten. Det meste gir jeg til ungene, og noen ganger spiser ikke jeg».

Dette betyr ikke at foreldre ikke kan være helt eller delvis skyld i sin egen fattigdom eller matusikkerhet; jeg tror at de fleste vil anse det som ganske lite fornuftig å handle mat på kredittkort, ta opp forbrukslån eller å betale dobbel husleie fordi man ikke rekker å si opp boligen i tide når familien sliter med å få endene til å møtes. Dette er heller ikke ment som å si at foreldrene nødvendigvis er *mer* skadelidende enn barna. Derimot mener jeg at det å sette søkelyset på familiene barna er fattige *i*, kan bidra til en bedre forståelse av utsatthet, også hos barna.

6.3 Studiens begrensninger og videre forskning

Hva gjør en person eller husholdning matusikker? Inntekt og økonomi spiller en helt opplagt rolle, og utgjør den viktigste årsaken til at familiene jeg har intervjuet sliter med å få matbudsjettet til å gå opp. Samtidig vil jeg hevde at mitt materiale viser at også kompetanse og erfaring virker inn på hvordan familien gjør mat og spising, og er særlig viktig når det gjelder å holde hodet over vannet i den vanskelige situasjonen det er å måtte balansere de mange utgiftene på et trangt budsjett. Dette innebærer et behov for mer kunnskap om temaet, blant annet om de ulike befolkningsgruppene som rammes og håndterer utfordringene på ulike vis, og ytterligere konsekvenser av matusikkerhet på fysisk og psykisk helse, sosiale nettverk og framtidsutsikter. I tillegg mangler den norske fattigdomsdebatten et forbruksperspektiv som tar inn over seg kostnadene ved å bo og leve i Norge, og hva som skal til for å ha en akseptabel levestandard.

Min oppgave har tatt for seg noen få sider ved matusikkerhet hos et snevert utvalg, og det er mange andre aspekter som av plassmangel ikke har fått så mye oppmerksomhet. I tillegg til mer kunnskap om matusikkerhet også utenfor familier, ønsker jeg ytterligere kunnskap om blant annet kjønn og husholdningssammensetning. Med unntak av David, er alle de intervjuede foreldrene i studien kvinner. Mat i familier har tradisjonelt sett vært – og er fortsatt i rimelig stor grad – et område kvinnen har vært ansvarlig for, og det er derfor ingen tvil om at kjønn har betydning for hvordan mat og matanskaffelse praktiseres og oppleves. Det er også naturlig å anta at husholdningssammensetning, altså om det å ha mange eller få barn, hvor gamle barna er, eller hva det har å si å være aleneforsørger versus å være to forsørgere, har betydning for både utsatthet og håndtering.

Dersom myndighetene har et mål om å redusere fattigdom er det viktig å forstå hvordan familiene selv opplever det å være matusikker, og hvilke utfordringer de opplever som vanskeligst å overkomme.

Litteraturliste

- Alstadheim, K. B. (2015). Utrygdt for barnefamilier. *Dagens Næringsliv*. Hentet fra <http://www.dn.no/meninger/kommentarer/2015/05/29/2159/Uten-filter/utrygdt-for-barnefamilier>
- Ansari, I., & Riise, R. (2015). Det blir dyrere å kjøpe frukt og grønt. Hentet fra <https://www.nrk.no/norge/det-bli-tyrere-a-kjope-frukt-og-gront-1.12599145>
- Aslesnord, B., Mjør, K., Pletten, C., & Haugstad, M. (2004, 19.01.). - Du kan være sunn for syv kroner dagen. *Bergens Tidende*. Hentet fra <http://www.bt.no/nyheter/innenriks/--Du-kan-vare-sunn-for-syv-kroner-dagen-86087b.html>
- Backe-Hansen, E. (2004). Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår: Kunnskapsbidrag fra 36 studier av barnefattigdom. Oslo: NOVA.
- Barne-, l.-o. i. (2015). *Barn som lever i fattigdom. Regjeringens strategi mot barnefattigdom 2015 - 2017*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- Bauman, Z. (1996). *Tourists and vagabonds: heroes and victims of postmodernity*. Hentet fra Wien:
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Oxford: Blackwell.
- Bauman, Z. (2004). *Wasted Lives: Modernity and Its Outcasts*. Cambridge: Polity Press.
- Bergsli, A. T. (2016). Advarer mot en ny underklasse i arbeidslivet. Hentet fra <http://www.arbeidslivet.no/Arbeid1/Integrering/Advarer-mot-en-ny-underklasse-i-arbeidslivet/>
- Lov om barnetrygd (barnetrygdloven), (2002).
- Borch, A., & Kjærnes, U. (2016). Food security and food insecurity in Europe: An analysis of the academic discourse. *Appetite*, 103.
- Borgeraas, E., & Stø, E. (2015). A Consumption Approach to Poverty. I P. Strandbakken & J. Gronow (Red.), *The Consumer in Society*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. I Richardson, J. E. (Red.), *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood.

- Bourdieu, P. (1995 [1979]). *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag.
- Bratberg, U. (2015, 23.04.). Fortjent fattig? *Vårt Land*. Hentet fra <http://www.vl.no/meninger/kommentar/fortjent-fattig-1.352888>
- Brembeck, H. (2015). Mat i äldres shoppinglandskap. I Bergström, K., Jonsson, I.M., Prell, H., Wernersson, I. Åberg, H. (Red.), *Mat är mer än mat. Samhällsvetenskapliga perspektiv på mat och måltider*. Vänbok till Marianne Pipping Ekström. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Bufdir. (2017). *Økte forskjeller - gjør det noe?* Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
- Bugge, A. B. (2010). Den sosiale appetitten: Mat, klasse og identitet. In K. Dahlgren & J. Ljunggren (Eds.), *Klassebilder. Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bugge, A. B. (2015). *Hva kjennetegner forbrukernes preferanser, prioriteringer og praksiser knyttet til fisk og grønnsaker?* Oslo: SIFO
- Bugge, A. B., & Almås, R. (2006). Domestic dinner. Representations and practices of a proper meal among young suburban mothers. *Journal of Consumer Culture*, 6(2), 203-228.
- Ciobotaru. (2016). *Kronisk syk i velferdsstaten. En antropologisk studie av sykdom, arbeid og moral i Norge anno 2015*. (Master), Universitetet i Oslo.
- Claussen, B. (2014). *Fattigdom i Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Dahl, E., Bergsli, H., & van der Wel, K. A. (2014). *Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt*. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus
- Deeming, C. (2014). The choice of the necessary: class, tastes and lifestyles. A Bourdieusian analysis in contemporary Britain. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 34(7/8).
- Dølvik, J. E., Fløtten, T., Hippe, J. M., & Jordfald, B. (2014). *Den nordiske modellen mot 2030. Et nytt kapittel?* Oslo: Fafo
- Eggen, S. (2015, 24.12.). Handlet mat og kjøpte ut til fattige *Innherred*. Hentet fra <http://www.innherred.no/nyheter/2015/12/24/Handlet-mat-og-kj%C3%B8rte-ut-til-fattige-11961398.ece>

- Eggen, S., & Tvedt, O. (2015, 08.12.). Stadig flere må stå i kø for å få mat til jul. *Innherred*. Hentet fra <http://www.innherred.no/nyheter/2015/12/08/Stadig-flere-m%C3%A5-st%C3%A5-i-k%C3%B8-for-%C3%A5-f%C3%A5-mat-til-jul-11900368.ece>
- FFO. (2013). *Ung og ufør. Levekår for unge uføre*. Hentet fra http://www.ffe.no/globalassets/rapporter/eksterne-rapporter/rapport_ung_og_ufor.pdf
- Fischler, C. (1988). Food, self and identity. *Social Science Information*, 27(2), 275-292.
- Fløtten, T., Hansen, I. L. S., Grødem, A. S., Grønningsæter, A. B., & Nielsen, R. A. (2011). *Kunnskap om fattigdom i Norge. En oppsummering*. Oslo: Fafo
- Fog, J. (2004). *Med samtalen som utgangspunkt - det kvalitative forskningsinterview* (2 ed.). København: Akademisk Forlag.
- Folkehelseinstituttet. (2014). *Folkehelse rapporten 2014. Helsetilstanden i Norge*. Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt
- Ford, A.-T. (2015, 13.05.). Nesodden kan få sitt eget «fattighus». *Akershus Amtstidende*. Hentet fra <https://www.amta.no/fattigdom/nesoddtangen/nesodden/nesodden-kan-fa-sitt-eget-fattighus/s/5-3-42015>
- Fuglseth, J. R. A. (2013, 10.04.). Støre: Du er din egen helseminister. *K7Bulletin*. Hentet fra <http://k7bulletin.no/effektivt-dialogmote-om-fremtidens-helsepolitikk/>
- Grødem, A. S. (2017). Farvel til den barnevennlige velferdsstaten? In Bufdir (Ed.), *Økte forskjeller - gjør det noe?* Oslo: Barne-, ungdom- og familiedirektoratet.
- Hagen, K., & Lødemel, I. (2003). Fattigdom og sosial eksklusjon. In I. Frønes & L. Kjølrsrød (Eds.), *Det Norske Samfunn* (4 ed., pp. 210-235). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hand, M., & Shove, E. (2008). Condensing Practises. Ways of living with a freezer. *Journal of Consumer Culture*, 7(1), 79-104.
- Harju, A., & Thorød, A. B. (2010). Child Poverty in a Scandinavian Welfare Context - From Children's Point of View. *Child Indicators Research*, 4(2), 283-299.
- Hegel, G. W. F. (2006 [1821]). *Rettsfilosofien*. Oslo: Vidarforlaget.
- Helljesen, V. (2015). 6100 flere barn ble fattige i Norge. Hentet fra <https://www.nrk.no/norge/6100-flere-barn-ble-fattige-i-norge-1.12201866>

- Husbanken. (2017). Ny uføretrygd - overgangsordning. Hentet fra <https://www.husbanken.no/bostotte/kommune/ny-uforetrygd/>
- Hvinden, B. (2002). *Fattigdom og tiltak mot fattigdom i Norge*. Oslo Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/fattigdom-og-tiltak-mot-fattigdom-i-norg/id105713/>.
- Johansson, B., Ossiansson, E., Dreas, J. A., & Mårild, S. (2013). Proper Food and a Tight Budget. *Food, Culture & Society*, 16(3), 457-477.
- Katz, I., Corlyon, J., & La Placa, V. (2007). *The relationship between parenting and poverty*. York: Joseph Rowntree Foundation
- Kjærnes, U., & Borch, A. (2016). The Prevalence and Risk of Food Insecurity in the Nordic Region: Preliminary Results. *Journal of Consumer Policy*, 39(2), 261-274.
- Kjøllestad, M. R., Holmboe-Ottesen, G., Mosdøl, A., & Wandel, M. (2010). The relative importance of socioeconomic indicators in explaining differences in BMI and waist:hip ratio, and the mediating effect of work control, dietary patterns and physical activity. *British Journal of Nutrition*, 104(8).
- Koçtürk-Runefors, T. (1991). A model for adaptation to a new food pattern: the case of immigrants. In E. L. Fürst, R. Prättälä, M. Ekström, L. Holm, & U. Kjærnes (Eds.), *Palatable Worlds. Sociocultural Food Studies* (pp. 185-193). Oslo: Solum Forlag.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Langeland, S., Dokken, T., & Barstad, A. (2016). *Fattigdom og levekår i Norge. Tilstand og utviklingstrekk – 2015* Oslo: NAV
- Limkjær, S. E. (2015). Økende forskjell på rike og fattige. *Nettavisen*. Hentet fra <http://www.nettavisen.no/na24/kende-forskjell-pa-rike-og-fattige/3422790049.html>
- Lorentzen, R. R. (2012). *Sosioøkonomiske ulikheter i nordmenns grønnsaksforbruk. En kvantitativ studie av individuelle og miljømessige barrierer for grønnsaksforbruk i ulike sosioøkonomiske grupper*. (Master Masteroppgave), Høgskolen i Oslo og Akershus, Oslo.
- Lorentzen, T., & Nielsen, R. A. (2008). *Går fattigdom i arv? Langtidseffekter av å vokse opp i familier som mottar sosialhjelp*. Oslo: Fafo
- Lupton, D. (1996). *Food, the Body and the Self*. London: SAGE.

- Martens, C. T. (2012). *Subjektiv fattigdom i et velferdssamfunn. Barn og foreldres opplevelse av økonomisk knapphet 2000–2009* Oslo: Fafo
- Meld.St.30. (2011). *Fordelingsmeldingen*. Finansdepartementet.
- Nadim, M., & Nielsen, R. A. (2009). *Barnefattigdom i Norge. Omfang, utvikling og geografisk variasjon*. Hentet fra Oslo:
- NAV. (2015). Endringer i barnetillegget fra 2016. Hentet fra <https://www.nav.no/no/Person/Pensjon/Relatert+informasjon/endringer-i-barnetillegget-fra-2016>
- NAV. (2017). Økonomisk sosialhjelp. Hentet fra <https://www.nav.no/no/Person/Flere+tema/Sosiale+tjenester/økonomisk-sosialhjelp>
- Nielsen, A., & Holm, L. (2016). Making the Most of Less. Food Budget Restraint in a Scandinavian Welfare Society. *Food, Culture & Society*, 19(1), 71-91.
- Nilsen, R. Å. (2007). Før var alt for fast, nå er alt for flytende: en kritikk av Zygmunt Baumans samtidsdiagnose. *Sosiologisk tidsskrift*, 15(1), 3-27.
- Nordmo, M. (2014). Fattig på kunnskap – eller bare fattig? *Magma*(1), 94-95.
- Normann, T. M. (2009). Det vanskelige fattigdomsbegrepet: Lav inntekt trenger ikke bety fattigdom. *Økonomiske analyser*, 28.
- Normann, T. M. (2011). *Materielle og sosiale mangler. Utslag av fattigdom* (28). Oslo: Statistisk sentralbyrå
- Næss, Ø., Rognerud, M., & Strand, B. H. (2007). *Sosial ulikhet i helse. En faktarapport*. Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt
- Prestegård, S. (2016, 22.01.). Advarer mot ny underklasse. *Dagsavisen*. Hentet fra <http://www.dagsavisen.no/innenriks/advarer-mot-ny-underklasse-1.677574>
- Roos, G., Prättälä, R., & Koski, K. (2001). Men, masculinity and food: interviews with Finnish carpenters and enigneers. *Appetite*, 37(1), 47-56.
- Roos, G., & Wandel, M. (2005). "I eat because I'm hungry, because it's good, and to become full": Everyday eating voiced by male carpenters, drivers, and enigneers in contemporary Oslo. *Food & Foodways*, 13(1-2), 169-180.

- Roos, G., & Wandel, M. (2007). Mat som nytte og nytelse - preferanser og oppfatninger fra menn i tre yrkesgrupper. In V. Amilien & E. Krogh (Eds.), *Den kultiverte maten*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rysst, M. (2006) "Barna kommer først": preferanser og utsatthet i nordiske barnefamilier. *Tidsskrift for Velferdsforskning*.
- Rysst, M. (2013). The social importance of consumption for inclusion and exclusion among children in a multi-ethnic suburb of Oslo. *Nordic Journal of Migration Research*, 3(1).
- SIFO. (2017). Om budsjettet. Hentet fra <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/SIFO/Referansebudsjettet/Om-budsjettet>
- Skuland, S. E. (2015). Healthy Eating and Barriers Related to Social Class. The case of vegetable and fish consumption in Norway. *Appetite*, 92, 217-226.
- Skuland, S. E. (2016). *Mat som praksis og kunnskap. En sosiologisk studie over matens materielle, diskursive og sosiale forutsetninger*. (PhD), Universitetet i Oslo, Oslo.
- Skuland, S. E. (kommende). *Socializing with food without or with less money: Norwegian adolescents' ways of managing food and friends when parents' income is low*. Manuskript innsendt for publisering.
- Sletten, M. A. (2011). *Å ha , å delta, å være en av gjengen. Velferd og fattigdom i et ungdomsperspektiv*. (PhD), Universitetet i Oslo, Oslo.
- SSB. (2015). Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger, 2014. Hentet fra <http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/statistikker/ifhus>
- Standing, G. (2014). The Precariat. *Contexts*, 13(10).
- Standing, G. (2015). The Precariat and Class Struggle. *RCCS Annual Review*, 7(7).
- Stefansen, K. (2011). *Foreldreskap i småbarnsfamilien. Klassekultur og sosial reproduksjon*. Oslo: NOVA
- Sundt, E. (1978 [1870]). *Om fattigforholdene i Christiania*. Oslo: Gyldendal.
- Terragni, L., Garnweidner, L. M., Pettersen, K. S., & Mosdøl, A. (2014). Migration as a Turning Point in Food Habits: The Early Phase of Dietary Acculturation among Women from South Asian, African, and Middle Eastern Countries living in Norway. *Ecology of Food and Nutrition*, 53(3).

Thagaard, T. (1998). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Thorød, A. B. (2006). *En normal barndom. Foreldrestrategier for å skjerme barn fra konsekvenser av å leve med lav inntekt* Oslo: NOVA

Tjora, A. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (2 ed.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Totland, T. H., Melnæs, B. K., Lundberg-Hallén, N., Helland-Kigen, K. M., Lund-Blix, N. A., Myhre, J. B., . . . Andersen, L. F. (2012). *Norkost 3. En landsomfattende kostholdsundersøkelse blant menn og kvinner i Norge i alderen 18-70 år, 2010-2011*.

Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*. London: Penguin Books.

USDA. (2016). Food Security in the US. Measurement. Hentet fra <http://www.ers.usda.gov/topics/food-nutrition-assistance/food-security-in-the-us/measurement.aspx>

Walker, R., Dobson, B., Middleton, S., Beardsworth, A., Keil, T. (1995). Managing to eat on a low income. *Nutrition and Food Science*, 95(3).

Weber, M. (1971). *Makt og Byråkrati*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Totalt antall ord i oppgaven: 28 934.

Vedlegg 1 – informasjonsskriv

Vi ønsker kontakt med familier med minst ett barn i alderen 11-15 år

«Familiens matvaner i tøffe tider» er et forskningsprosjekt som skal undersøke mat og måltider i familier med knapp økonomi. Prosjektet gjennomføres i Storbritannia, Portugal og Norge. I løpet av høsten 2015 og våren 2016 vil vi gjennomføre intervjuer av 45 familier.

Vi er svært takknemlig for at du og din familie er interessert i å være med.

Informasjon om hvordan intervju av deg og din familie vil foregå

Vi vil gjerne komme hjem til deg og din familie for å intervju dere. Besøket vårt vil ta cirka 2½ time. Vi vil intervju en voksen i familien og ett barn i alderen 11-15 år. Det er fint om intervjuene kan foregå hver for seg. Spørsmålene vi stiller handler om mathverdagen, matbudsjett og om økonomi. Intervjuet tas opp på bånd slik at vi skal huske hva som blir sagt. Deretter skrives det ut.

Du og din familie vil være anonyme. Det vil si at det du og barnet ditt forteller, ikke vil knyttes til personlig informasjon om dere, slik som navn, adresse, bydel, arbeidssted, skole og andre identifiserende opplysninger. Det betyr også at vi ikke vil dele denne informasjon med andre.

Forskningsprosjektet vil munne ut i bøker, rapporter, fagtidsskrifter og foredrag. Vi vil også bringe kunnskapen vi får til den politiske diskusjonen i form av aviskronikker og debatter. Informasjon om deg og din familie vil holdes konfidensielle i hele forskningsprosessen, fra intervju til publisering av resultater.

Personlig informasjon (navn, adresse osv.) om deg og din familie makuleres etter at vi har intervjuet deg. Opptak av intervjuet vil oppbevares sikkert og slettes etter at det er skrevet ut. Utskrifter av intervju lagres på passord-beskyttet pc og anonymiseres. Det vil si at vi sletter alle identifiserbare opplysninger. Se eksempel under:

«Jeg bakte boller til Ole for å ta med på klassefesten på Gressholmen skole».
«Jeg bakte boller til [navn på barn] for å ta med seg på klassefesten på [navn på skole]».

Prosjektet er meldt og godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, som stiller strenge krav til oss om konfidensialitet som forplikter oss å sørge for at alle som deltar forblir anonyme.

Hvem som jobber i prosjektet

Det er Silje Elisabeth Skuland som er prosjektleder for den norske delen av prosjektet. Hun er utdannet sosiolog ved Universitetet i Oslo, og har jobbet som forsker ved SIFO siden 2009. I tillegg jobber Anine Kleiv Frykholm på prosjektet. Hun er masterstudent i sosiologi ved Universitetet i Oslo, og skriver sin masteroppgave i prosjektet.

Forbruksforskningsinstituttet SIFO er et forskningsinstitutt ved Høgskolen i Oslo og Akershus. SIFO er et selvstendig og uavhengig forskningsinstitutt med forbruk som hovedtema. Vårt hovedmål er å produsere kunnskap for forbrukerne.

Til sist

Vi setter stor pris på din interesse og deltagelse i undersøkelsen vår. Deltagelse er selvsagt helt frivillig. Som en takk for at du og familien din deltar gir vi dere 2 gavekort på til sammen 600 Kr.

Ta gjerne kontakt med:

silje.e.skuland@sifo.hioa.no eller tlf. 905 07 106 / 22 04 35 71.

anine.k.frykholm@sifo.hioa.no eller tlf. 900 23 059

Med vennlig hilsen,

Silje Elisabeth Skuland
Prosjektleder for Familiens matvaner i tøffe tider

Vedlegg 2 – samtykkeskjema

Samtykkeskjema foreldre

Anine Kleiv Frykholm har fortalt meg om forskningsprosjektet, og hva som skjer med det jeg/vi forteller. Hun har fortalt meg:

1. Hvorfor hun tar opp samtalen av meg på bånd, og at opptaket slettes etter at det er skrevet ut.
2. At jeg og familien min vil være anonym, slik at all identifiserende informasjon barnet mitt gir (navnet, navn på skolen, arbeidsted, bosted osv.) slettes eller gjøres ukjennelig.
3. At jeg deltar helt frivillig i forskningsprosjektet og at kan trekke meg når som helst, også etter at vi er ferdig med intervjuet.
4. At utskriften av intervjuet av meg kan arkiveres for senere bruk.
5. At utskriften av intervjuet av meg kan deles med andre forskere i prosjektet etter at Anine Kleiv Frykholm har sørget for å skjule all identifiserende informasjon.

Forskerteamet: Silje Elisabeth Skuland og Anine Kleiv Frykholm,
Forbruksforskningsinstituttet SIFO, Høgskolen i Oslo og Akershus

Jeg synes det er greit å bli intervjuet som en del av forskningsprosjektet, Familiens matvaner i tøffe tider.

(sted)

(dato)

(signatur)

Vedlegg 3 – intervjuguide og tilhørende

A. FAMILIENS OMSTENDIGHETER

Hvem bor i familien?			Alder? Kjønn? Udanning/skole? Arbeid?
Alder ved avsluttet utdanning? Hva slags utdanning?			Deg? Parter?
Er det noen spesielt som gjør det vanskelig for deg å jobbe?			Deg? Partner?
Hvordan vil du beskrive din etnisitet?			Deg? Barna? Partner? Hvor lenge har du bodd i Norge?
	Ja	Nei	
Eier bolig?			
Leier			Privat? Kommunal? Annet?
Bil			
Er det noen spesielt som gjør det vanskelig for deg å jobbe?			Deg? Partner?
Er det noe spesielle årsaker bak hva dere spiser/ikke spiser?			Deg? Barna? Partner?

B INNTEKTSSKJEMA

Denne listen viser flere **mulige inntektskilder husstanden kan ha**. Kan du fortelle meg hvilke typer inntekter du (og partner) mottar?

Inntektskilde	Ja	Når utbetales det?	Kr
Inntekt fra betalt arbeid			
Selvstendig næringsvirksomhet/Freelance arbeid			
Dagpenger eller arbeidsledighetstrygd			
Arbeidsavklaringspenger			
Uføretrygd			
Stipend og studielån			
Pensjon			
Introduksjonskurs			
Overgangsstønad			
Kontantstøtte			
Barnetrygd			
Stønad til barnetilsyn			
Barnebidrag			
Bostøtte			
Sosialstøtte			
Andre ytelser fra NAV			
Skattepenger			
Aktivitetskort/ støtte til fritidsaktiviteter			
Renter fra sparepenger etc.			
Andre typer regelmessig inntekt fra utenfor husstanden (etc. hjelp fra familie)			
Leieinntekter, vedlikehold, strøjobber			
Ingen inntektskilde			

C. UTGIFTER

A) Utgifter FASTE	Kr	Når/hvor ofte betales (U= ukentlig, M= månedlig, Å= årlig osv.)
Bolig – lån/husleie		
Strøm		
Vann og avløp?		
Barnepass?		
Transport (offentlig transport, bil, bensin, avgifter, forsikring)		
Avbetaling (f.eks. ved inkasso, avbetaling på innkjøp, gebyr ved ubetalt TV-lisens etc.)		
Mat		
Utgifter ANDRE		
TV/internett/fasttelefon		
Mobiltelefon		
Forsikring (hus, innbo, helse)		
Pensjonssparing (i tillegg til pensjon direkte av lønn)		
Sparing		
Vedlikehold (f.eks. reparasjon leilighet, hus, bil?)		
Veldedighet (f.eks. zakat)		
Barnebidrag		
Barns utgifter: Skolemat, skoleturer, skoleutstyr, Fritidsaktiviteter (f.eks. leksehjelp, musikk, idrett), Lommepenger		
Ferier		
Dra ut/besøke venner		
Gaver til familie/venner		
Frisør		
Sko og klær		
Optiker/tannlege		
Møbler, interiør, utstyr til huset		
Klesvask/rens		
Hjemmehjelp/vaskehjelp		
Andre innkjøp (husholdning – toalettpapir, vaskepulver etc.)		
Alkohol og tobakk		
Annet:		

D. STRATEGIER FOR MAT DE SISTE TOLV MÅNEDENE

		<i>Ofte</i>	<i>Av og til</i>	<i>Aldri</i>
1	Reise lengre for billigere mat			
2	Bruke ulike butikker for ulike varer der de er billigere			
3	Låne penger eller mat fra venner/familie			
4	Erstatte noen matvarer med andre fordi jeg ikke har råd til dem			
5	Bruke billigere utsalgssteder			
6	Kjøre billigere (f.eks. «lavprisprodukter»)			
7	Lete etter gode kjøp/kupp			
8	Kjøre større kvanta			
9	Ha til hensikt å bruke en viss sum			
10	Selge varer for å samle inn penger			
11	Planlegge i forveien (lage lister over hva som skal kjøpes)			
12	Lage budsjett for slutten av måneden når det er lite penger igjen			
13	La være å kjøpe matvarer av god kvalitet			
14	Hoppe over måltider slik at andre får mat			
15	Spise mindre enn jeg følte jeg burde slik at andre får mat			
16	Oppsøke matutdeling (eks. Fattighuset, Frelsesarmeen)			
17	Bruk minst mulig for å få matvarene til å vare lenger			
18	Spe ut måltider (f.eks. mindre kjøtt, mer stivelse)			
19	Kutte ned på mat for å få råd til andre ting			
20	Kutte ned på andre ting for å få råd til mat			
21	Gi barna mine mindre mat enn jeg tror de vil ha			
22	Kaste mindre mat			
23	Kutte ned på kjøtt			
24	Lage maten fra bunnen av for å spare penger			
25	Kjøre mat som er mettende heller enn næringsrik			
26	Kjøre færre typer matvarer			
27	Hindre barna fra å ta mat			
28	Unngå å ha barnas venner over for å spise			

29	Unngå å ha mine egne venner over for å spise			
30	Avslå invitasjoner til å gå ut for å spise eller drikke			

SPØRSMÅLSBOLK	SPØRSMÅL	NØKKEWORD
A FAMILIENS OMSTENDIGHETER 2 min	Jeg først stille noen spørsmål om deg og din familie	SE SKJEMA A
B ARBEID OG UTDANNING 5 min	Fortell om hva du (dere/samboer/partner) gjør til daglig.	Lønnsarbeid (flere?) I utdanning? Timer i uka (kontrakt/overtid) Dag/kveld/natt/skift/sesong? Bedrift/posisjon/antall ansatte/selvstendig/freelance?
	Hvordan ser arbeids-/skole/studiehverdagen din ut? Hva gjør du/dere/han/hun på jobben/skolen/universitetet/kurs?	Drar klokka, hjem klokka, reisevei, reisemåte (tid/kostnader), timer borte
	Fortell om TCs skolehverdag. Har TC <u>aktiviteter</u> på kveldene og i helgene	Drar klokka, hjem klokka reisevei, reisemåte (tid/kostnader) timer borte? Ungdomsklubb, lekser, religiøse aktiviteter, jobb, plikter – betalt/ubetalt?
	Bruker du en eller annen form for <u>barnepass</u> ?	Barnehage, SFO, barnevakt? Hente/levere? Timeplan? Utfordringer? Pris/andre kostnader?
C GENERELL SITUASJON 5 min	Du oppga i spørreskjemaet at.... Kan du fortelle litt om dette? Hvilken betydning har det for dette med mat og spising for deg og familien din?	Hvis lang fortelling: Spør mer om oppvekst, livsfortelling? Hva skjedde? Livslinje?
C1 SPISEMØNSTRE OG MATLAGING 15 min	<i>Nå skal vi snakke om mat og spising, og hvordan det passer inn i hverdagsliv i familien.</i> Hvis vi tar utgangspunkt i TC og sist gang han/hun var på skolen? Hvordan så mat og måltidene ut den dagen for han/henne og hvordan hele familien?	Hvilken dag? Frokost? Skolemat? Middag? Kveldsmat Mat etter skolen? Når? Hva – mat og drikke? Sammen med?

	<p>Var dette en typisk dag? Finnes det utypiske hverdager? Hva skjer da?</p> <p>Vet du noe om han/hun spiser/kjøper mat ute sammen med venner?</p>	<p>Mellommåltider? Frukt? Skolekantine? Mat på leksehjelp?</p>
	<p>Hvordan var det siste dag han/hun hadde fri fra skolen? Hvordan så matdagen ut for dere da?</p>	<p>Hvilken dag? Frokost? Lunsj? Middag? Kveldsmat Mat etter skolen? Når? Hva – mat og drikke? Sammen med? Mellommåltider? Frukt? Snacks, godteri, brus</p> <p>Typisk? Utypisk – hvordan og hvorfor?</p>
	<p>Hva er hovedmåltidet disse to dagene?</p> <p>Fortell om hvordan matlaging fordeles i familien. Hvem vil du si har <u>hovedansvaret</u> for mat i familien?</p> <p>Hva med husarbeid? Passe på barna når andre oppgaver er gjort?</p>	<p>Middag? Lunsj?</p> <p>Pleier du/andre å lage mat?</p> <p>Spiser alle alt/forskjellige smaker? Hvem får det som de vil og hvorfor?</p> <p>Har smaken din forandret seg? Hva med barn/resten av familie?</p> <p>Hvordan bestemmer du/dere/hun/han hva dere skal spise? forberede og lage mat (hverdager og helger); mathandel, rydde opp, resirkulere, lage matpakker. Hvor mye du/dere skal lage? Får alle så mye mat de vil ha?</p> <p>Hva gjør TC? Andre barn i husstanden? Oppfordrer du barna til å gjøre mer ettersom de blir eldre? Hvorfor deles det slik? Hva føler du om dette?</p>

	<p>Fortell om en situasjon når du/dere har lite tid eller overskudd til å lage mat?</p> <p>Fortell om dere spise/lager <u>bestemt mat</u> på bestemte dager?</p> <p><u>Liker du å lage mat?</u></p> <p>Kan du gi noen <u>eksempler på retter/måltider</u> du ofte lager?</p> <p>Kunne du <u>delt en oppskrift</u> med oss som du ofte lager eller som forteller oss noe om deg</p> <p>Fortell om kjøkkenet ditt.</p>	<p>lage noe kjapt - hjelp fra partner eller barn –kjøpe take-away eller fast food; ferdigmat</p> <p>Hvor ofte? Liker du/familien det?</p> <p>taco på fredag, stek på søndag?</p> <p>Hva er det du liker eller misliker?</p> <p>Når og hvor <u>lærte du å lage mat?</u></p> <p>Oppskrifter</p> <p>Hva/hvem har <u>påvirket din interesse/mangel</u> for matlaging?</p> <p>ingredienser og metoder?</p> <p>Passer det til dine behov? lagringsplass, kjøkkenutstyr, fryser og kjøleskap, hvorvidt i god orden, hvilke problemer finnes og hvordan takle disse</p> <p>Hvilke forbedringer?</p>
<p>C2 MAT OG SOSIALISERING (5 min)</p>	<p>Fortell om det å spise sammen?</p> <p>Fortell om sist gang du hadde venner/familie på besøk over et måltid?</p> <p>Hender det at du/dere spiser hos andre?</p>	<p>Familie? Viktig/uviktig? Helg/hverdag? Venner? Hva serveres? Ofte?</p> <p>Mat? Hvem? Hvem lagde?</p> <p>Pleier du å få besøk? Uventende gjester? Forventninger til servering? Hva?</p> <p>Hva? Ofte? Sist gang?</p>

	<p>Fortell om spesielle anledninger hvor du spiser bestemte typer mat eller bestemt mat og drikke</p> <p>Er du <u>ansvarlig</u> for å forberede eller skaffe denne maten?</p> <p>Hva slags steder er det her i området hvor man kan spise?</p> <p>Hender det at du spiser ute på noen av disse stedene?</p>	<p>Bursdager, jul, id, helligdager. Barn, øvrig familie</p> <p>Planlegge i forhold til penger?</p> <p>Kafeer/restauranter/puber. Inkluder fast food. Andre steder?</p> <p>Hvem, når, hvor ofte, sist, venner?</p> <p>Skulle du ønske at du/dere kunne spise oftere ute?</p>
<p>D MATHANDEL (5 min)</p>	<p>Kan du fortelle meg hvordan du/dere handler mat?</p> <p>Hvordan er butikkene? Kan du få tak i mat av god kvalitet til rimelige priser i lokalområdet ditt?</p> <p>Kjenner du til andre steder å få tak i/kjøpe mat?</p> <p>Hva er det som i størst grad påvirker hva slags mat du kan kjøpe?</p>	<p>Hvem? Hvilke butikker? Til hva? Når? Alene/ sammen med? Barna? Avstand? Reisemåte? Hvor ofte?</p> <p>Kvalitet? Pris? Nærhet? Fersk mat? Hva er fersk mat? Frukt, grønnsaker, fisk? Hva tror du skal til for at maten du kjøper blir bedre? butikk/matvarer/pris/utvalg etc?</p> <p>Matutdeling? Parselhager eller kooperativer? Bruker du disse? Hvorfor/hvorfor ikke?</p>
<p>E LIVSHISTORIE (5 min)</p>	<p>Vi har snakket mye om den livssituasjonen du befinner deg i i dag. Fortell oss litt om hva som har skjedd i livet ditt? Hvorfor har du det sånn?</p> <p>Hva med hvordan du/dere håndterer penger?</p>	<p>Oppvekst? Foreldrene dine? Barndom? Hvordan har det påvirket barna dine? Barneoppdragelse?</p> <p>Betydning for maten dere spiser?</p>

<p>F INNTEKTER OG UTGIFTER 15 min</p>	<p>Fortell mer om husholdningsbudsjettet til familien.</p> <p>FYLL UT INNTEKTSSKJEMA</p> <p>FYLL UT UTGIFTSSKJEMA</p> <p>Hvilke av disse utgiftspostene synes du er <u>uunnværlige</u> for en anstendig levestandard? (prompt: noe du kunne klart deg foruten?)</p> <p>Er det <u>visse tider i uken eller måneden</u> at livet er dyrere? Hva med i <u>året</u>?</p> <p>Er det dager i uken eller måneden det <u>ikke er mer penger igjen</u>? Hva gjør du da?</p> <p>Hvordan bestemmer du hva som skal betales først/prioriteres?</p> <p>Sparer du penger til større utgifter?</p> <p>Har du et <u>budsjett eller en bestemt sum penger du bruker på mat</u> hver måned?</p> <p>Hender det at du bruker <u>kuponger eller lojalitetskort</u> (f.eks. Trumf) for å kjøpe mat?</p>	<p><u>Uregelmessig</u>? F.eks.??</p> <p>Endringer i det siste? Kommende? Hvordan har du <u>håndtert</u> det/vil du håndtere det?</p> <p>Hvilke utgifter, hvem betaler, hvordan og hvor ofte?</p> <p>Spesielle anledninger som barnas bursdager eller jul, eller skolestart? <u>Uventede utgifter</u> eller nødssituasjoner, f.eks. hvis vaskemaskinen blir ødelagt eller du mister lommeboken din?</p> <p>Hvor mye? Holder det? Klarer du det?</p> <p>Hvis ikke, hvor mye vil du anslå at du <u>bruker</u> på mat og drikke for familien (per uke eller måned), inkludert skolemat, mat på jobben, å spise ute?</p>
---	--	--

	<p>Utgjør penger du bruker på mat en bekymring for deg?</p> <p>Har du noen gang måttet <u>redusere matbudsjettet på noe tidspunkt</u>? Fortell.</p> <p>Kan du huske å ha <u>bekymret deg for å gå tom for mat før du fikk inn penger til å kjøpe mer</u>? Fortell. Når?</p> <p>Kan du huske <u>faktisk å ha gått tom for mat</u>? Fortell?</p> <p>Annet enn penger, er det andre ting som gjør det vanskelig å håndtere mat (<i>f.eks. dårlig lagringsplass eller kjøkkenfasiliteter</i>)?</p> <p>Hvor lett/vanskelig er det å håndtere å gi barna mat i skoleferiene?</p> <p>Hvem er det som tar seg av <u>arbeidet med å håndtere husholdningens budsjett</u>? Hva med <u>matbudsjettet</u>?</p> <p>Hvor vil du si at <u>holdningene dine rundt det å håndtere penger</u> kommer fra?</p>	<p>Hva kuttet du/ når?</p> <p>Hvis JA: Når var det? Bestemte dager/perioder i uken/måneden</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hvordan håndterte du det å ha gått tom for mat? - Hvordan <u>påvirket dette deg</u>? - Hva slags ting tror du <i>nå</i> kunne forhindret dette fra å skje? <p>oppvekst, livshendelser</p>
<p>STRATEGIER FOR Å HÅNDBERE MAT (S3)</p> <p>5 min</p>	<p>Fyll ut skjemaet.</p>	<p>Får du <u>hjelp</u> av familie eller naboer? Til hva? emosjonell/finansiell/praktisk støtte, matgaver</p>

	<p>Finnes det noen lokale organisasjoner eller hjelpesentre man kan henvende seg til <u>for hjelp/råd med penger eller annen støtte</u>? Har du noen gang kontakt dem?</p> <p>Hva føler du om å klare deg på den inntekten du har</p> <p>Hvordan tror du andre oppfatter de personene som lever på lav inntekt?</p> <p>Hvem er ifølge deg ansvarlige for å sikre at barn og familier har tilgang til nok god mat?</p> <p>Hva burde de gjøre med det?</p>	<p>Gjør du noe for dem i <u>retur</u>? tidsramme for forventet retur?</p> <p>Til hva?</p> <p>Stolt? Sliten?</p> <p>Personer fra lokalområdet med mye penger? Myndighetene? Media?</p> <p>Familie, myndigheter, veldedige organisasjoner etc.?</p> <p>Mer støtte? Matutdeling? Hva syns du om dette?</p>
<p>G</p> <p>MAT OG VELVÆRE</p> <p>10 min</p>	<p>Hva synes du er de viktigste <u>ingrediensene</u> eller den viktigste maten i et godt kosthold?</p> <p>Hva tror du <u>påvirker</u> TC smak/ønsker?</p> <p>Hva ville han/hun spist hjemme hvis han/hun fikk <u>velge</u>?</p> <p>Har dere <u>snacks/mellommåltider</u> tilgjengelig hjemme?</p>	<p>Viktig/uviktig? Hvorfor/hvorfor ikke?</p> <p>Barn(a) – ditt eget kosthold – sunt?</p> <p>Bekymringer? Barna? Hva vil du at du/barne skal spise annerledes?</p> <p>Hva skal til? Hva hindrer?</p> <p>venner; familie; reklame på TV/nett, reklame i butikk, mattilgjengelighet lokalt</p> <p>frokost, lunsj og middag? Spiser han/hun de de får?</p> <p>Hvis ja, må han/hun spørre om tillatelse? Hvorfor?</p> <p>Egne penger til mat? Hva kjøper han/hun?</p>

	<p>Kan du si hva TC spiser på skolen?</p> <p>Hender det at TC har <u>besøk av venner</u>, og at de får noe å spise eller drikke?</p> <p>Synes du at <u>det å være forelder</u> har blitt lettere eller vanskeligere ettersom TC har blitt eldre?</p> <p>Hva ville du fortalt en forelder i Portugal eller Norge om hvordan det er å leve på en lav inntekt her?</p> <p>Ville du fortalt dem noe spesielt om mat og spising?</p> <p>Er det noe du ville spurt dem om som handlet om deres liv?</p> <p>Har det å ha vært gjennom dette intervjuet fått deg til å tenke annerledes eller nytt omkring kostnadene ved å ha en familie?</p> <p>Hvis vi tenker på framtiden, tror du ting vil <u>bli lettere eller vanskeligere</u>? Hva føler du omkring dette?</p> <p>Hva med mat og spising for deg og familien din – tror du at det kommer til å endre seg? Til det bedre eller verre? Hva med TC?</p> <p>Er det noe annet du har lyst til å legge til om det å skaffe mat til</p>	<p>matpakke; automater; spise på vei til/fra skolen; klar over regler på skolen; hvorvidt lærere eller andre voksne sjekker barnas matpakker og hvorvidt dette bekymrer barn og/eller foreldre Forteller han/hun om å spise på skolen? Melk, frukt?</p> <p>Hva spiser eller drikker de? Hvor ofte vil du si at dette skjer?</p> <p><u>betydning</u> for mat og familiens spisevaner?</p>
--	--	--

	en familie på den inntekten du har?	
--	-------------------------------------	--

